This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्र.४०

।।प्रथमकांडप्रारंभः।।श्रीशिव।।

Accession No:- M 1110
Title:- अमरकोष
Acc No:- 651
Date:- 1800
Author:- Amarasimha
Subject:- Lexicon.
पत्रे:- 173

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M1110 Dist. Nagpur

(1)

Checked 2012

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१

३प्रत्येकं क्रमक्रयनेन रूतो त्कर्षैःयुक्ता अस्सारो २व्याड्यादीनां नामलिंगानुशासनानि=२ सम्प्रग्राह्यैः=
शारहितैः शब्दरचनाविशेषवद्भिः॥=३ ३प्रकरणैः=३ २संस्कृतैः=२

॥श्रीगणेशाय नमः॥ सरस्वत्यै नमः॥ यस्य ज्ञानदयासिंधोरगाधस्यानघा गु
णाः॥ सेव्यतामक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च॥१॥ समाहृत्यान्यतंत्राणि संक्षि
प्तैः प्रतिसंस्कृतैः॥ संपूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिंगानुशासनं॥२॥ प्रायशो रूपभे
देन साहचर्याच्च कुत्रचित्॥ स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित्॥३॥
भेदाख्यानाय न द्वंद्वो नैकशेषो न संकरः॥ कृतोत्र भिन्नलिंगानामनुक्ता
नां क्रमादृते॥४॥ त्रिलिंग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयोरिति॥ निषिद्धलिं

पुलिंग
भेदं आख्या
तुं=५

स्वपर्याय
पुअपर
नानां

उक्तचित विशेषणपदस्य येन सर्वनाम पदस्य येन रूपभेदेन लिंगं ज्ञेयं=३
मिश्रितलिंगेन आनंतर्येण साहचर्ये=४ भिन्नलिंगानां मिश्रितरूपः संकरः=५

नामपदं लिंगपदे सर्वे नामपदं अव्ययपदं च पूर्वान्वयि नेत्यर्थः=१ अव्ययोऽस्त्रीशब्दभेदेनाविष्णोर्नि
न्निदिवं सुखे स्वर्गे त्रिदिवान धामिति मेदिनी दशौनाक्लीबेपि=१ क्रतुवोपि=४ सेयेत्रिषु
शेषार्थं त्वंताथादि न पूर्वभाक्॥५॥ स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालयाः॥
सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपं॥इति परमेश्वरनामानि॥ अमरा
निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः॥ सुपर्वाणः सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौक
सः॥७॥ आदितेया दिविषदो लेखा अदितिनंदनाः॥ आदित्या ऋभवोस्वप्ना
अमर्त्या अमृतांधसः॥८॥ बर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो गीर्वाणा दानवारयः॥ वृंदा
रका दैवतानि पुंसि वा देवताः स्त्रियां॥९॥ आदित्यविश्ववसवस्तुषिताभास्वरा
२विष्टपो पिष्टपोप्यस्त्री भुवनं च नपुंसकं इत्यमरमाला॥ त्रिविष्टपं च षौ गौर्नाकस्त्रिस्त्रापि सुरालयः
२अमरस्त्रिदशोप्यस्थिसंहारे कुलिकद्रुमे॥ स्त्री गुडूच्यमरावत्योः स्थूणादुर्वाजरायुषु=२ सुमनाः पु
२देवः सुरे घने राज्ञि देवमाख्यातमिंद्रियं॥ देवौ कृतामिषकायां तेजनीस्पृक्कयोरपि=२ नसो
३दिवौकाश्च दिवौकाश्च पुंसि देवे च भातके=३ लेखो लेख्ये सुरे लेखापि लिराजिकयोर्मताः साधीरदे

नाक स्वर्गस्त्रि
दिवे सुर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

(२)

अ॰ प्र॰ २

आदित्यद्वादशाप्रोक्ता विश्वेदेवा दशास्मृताः॥ वसवः स्युरष्टसंख्याताः षट्त्रिंशत्तुषिता मताः॥ आभास्वराश्चतुः
(यक्षो गुह्यकमुख्यकश्च गुह्यकाधीश्वरे पिच=१) षष्टिर्वाताः पंचाशदूनकाः॥ महाराजिकनामानौ द्वेशतेविंशति

निलाः॥ महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः॥१०॥ विद्याधराप्सरोयक्षरक्षो
गंधर्वकिंनराः॥ पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोमी देवयोनयः॥११॥ असुरा दैत्यदैतेयद
नुजेंद्रारिदानवाः॥ शुक्रशिष्या दितिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः॥१२॥ सर्वज्ञः सुग
तो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः॥ समंतभद्रो भगवान्मारजिल्लोकजिज्जिनः॥१३॥
षडभिज्ञो दशबलोऽद्वयवादी विनायकः॥ मुनींद्रः श्रीघनः शास्ता मुनिः शाक्य
मुनिस्तु यः॥१४॥ स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः॥ गौतमश्चार्कबंधुश्च

दिव्यंचक्षुःश्रोत्रं परिचित्तज्ञानं पूर्वनिवासानुस्मृति आत्मज्ञानं वियद्गमनं कायव्यूहादिसिद्धि णा=३
ह्रिस्येतिषडभिज्ञा यमानानि यस्य सः=५ ज्ञानं शीलं क्षमा वीर्यं ध्यानप्रज्ञाबलानि च॥ उपायः प्र
णिधिर्ज्ञानं दशबुद्धबलानि च=५ सर्वताघष्टादशबुद्धस्य=६

न भस्मरे तु गंधर्वौ ... रंगमे पुस्का किंनरे गायने च अंतरा ... देहके=२ ... गुह्यकस्तु ... का=२

स्तथा॥ ... ध्या ... विद्याता ... कादंबर स्मृता॥ =१ ... इंद्रशोनामा ... असुरा

विष्णुर्नारायणो विष्णुरूर्ध्वकर्मा नारायण इति शब्दार्णवः॥ वासुर्नारायणः पुनर्वे (२ब्रह्मात्मभूः स्याद्द्रुघणो द्रुहिणेऽस्य पितामह इति मागुरिः=२
विश्वरूपा इति त्रिकांडकोशः स्यु=३ विरन्योपसर्गो निवर्त्यर्थः=३ विंशतिब्रह्मणः=३

मायादेवीसुतश्च सः॥१५॥ ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः॥ हिरण्यग
र्भो लोकेशः स्वयंभूश्चतुराननः॥१६॥ धाताब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिंचिः कमलास
नः॥ स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृड्विधिः॥१७॥ विष्णुर्नारायणः कृष्णो
वैकुंठो विष्टरश्रवाः॥ दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः॥१८॥ दैत्यारि
पुंडरीकाक्षो गोविंदो गरुडध्वजः॥ पीतांबरोऽच्युतः शार्ङ्गी विष्वक्सेनो जनार्दनः॥
१९॥ उपेंद्र इंद्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः॥ पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रि

विष्णुशब्दो नानार्थो निपातः विष्णु नाना अंचति विष्वचीसेनास्य शा२ तिष्व तो विज्ञैर्विष्वक्च तथेति
चेति द्विरूपको शाला लव्यमध्यो पिताल व्या मूर्धन्यास्यैतत् शब्दाः॥ शाटीच परिवेषकः॥ विश्वक्सेनो नाम
षः प्रतिष्कशः कोषविषदौ चेत्सुष्म विनेकाश्च॥ विष्वचीसेनास्येति स्वामी=५ (विष्वक् विश्वक्)
अनंजनमदैत्यभेदानर्दयतीति=५

त्स शाक्यस्य=१ प्रजापति दक्षादौ ... वेधा तद्विष्ट ... विधाता ... धाता तत=५

विरिंचिः ... विरिं ... द्रुघणो ... मत इति ... दैत्यारि ... भुवं ... अविदित ...

(3)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१सौरिरपि=१ श्रीवत्सो महत्वं लक्षणं खेतरोमावर्तं द्विरोपी लांछनं येस्येति वदति महत्वमिवत्सः श्रिया
युक्तः वत्सः श्रीवत्सोपि नामांतरा एको नदिंशा द्विषो॥=२ बलभद्रा त्रायमाणा कुमार्योः पुंसि सी

देवकी पितुः
विक्रमः॥२०॥ देवकीनंदनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः॥ वनमाली बलिध्वंसी कंसाराति
रधोक्षजः॥२१॥ विश्वंभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलांछनः॥ वसुदेवोऽस्य जनकः स ए
वानकदुंदुभिः॥२२॥ बलभद्रः प्रलंबघ्नो बलदेवोऽच्युताग्रजः॥ रेवतीरमणो रामः का
मपालो हलायुधः॥२३॥ नीलांबरो रौहिणेयस्तालांको मुसली हली॥ संकर्षणः
सीरपाणिः कालिंदीभेदनो बलः॥२४॥ मदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मीनकेतनः॥
कंदर्पो दर्पकोऽनंगः कामः पंचशरः स्मरः॥२५॥ शंबरारिर्मनसिजः कुसुमेषुरन

(सस दशा बलभद्रस्य=५) मनन मत चेतना। मथतीति मथः मत्तो मथः मन्मथः कामचिंतायां कुपिते कुसुमाकरे=५
(प्ररूढ घुम्नं बलमस्य=५) धु न्मादनस्तापनश्च शोषणः स्तंभनस्तथा॥ संमोहनश्च कामस्य पंच बाणाः प्र
(अनंगो मदने नंगमाको शमनसोरपि=६) कीर्तिताः॥=६ संबरः शंबरे नीचौ बौद्धव्रतविशेषयोः विशेषे पुंसि देवत्सो मत्स
स्य हरिणस्य चेति रभसः॥ शंबरः सलिले पुंसि इति मेदिनीकारा ता ल व्यो धिः

१कमलं सलिले ताम्रे जलजे व्योम्नि भूषणे॥ मृगभेदे तु कमलः कमला स्त्रिवरो
रोस्त्रियोः=२ लिक्ष्मी सरस्वती धात्री वर्गः संपद्विभूतिशोभासु उपकरण
वीर्यसंपन्ना विधा सूचश्रीरिति प्रथितेति व्याडिः=२ षट् लक्ष्म्यां
एणः कुरंगमो रिश्यस्याद्दृश्य स्मर
चौच न इति पुरुषोत्तमातः रस्य
केतुः रिस... पीतिनो मदनस्य=१

न्यजः॥ पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूः॥२६॥ ब्रह्मसूर्विश्वकेतुः स्यादनिरु
द्ध उषापतिः॥ लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया॥२७॥ इंदिरा लोकमा
ता मा क्षीरोदतनया रमा॥ क्ष्मे० शंखो लक्ष्मीपतेः पांचजन्यश्चक्रं सुदर्शनं॥ कौमो
दकी गदा खड्गो नंदकः कौस्तुभो मणिः॥२८॥ गरुत्मान् गरुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः ख
गेश्वरः॥ नागांतको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः॥२९॥ शंभुरीशः पशुपतिः शिवः
शूली महेश्वरः॥ ईश्वरः शर्व ईशानः शंकरश्चंद्रशेखरः॥३०॥ भूतेशः खंडपरशुः

सुदर्शनो हरेश्चक्रे मेरुवंशोडुमे पुमान्॥ न द्वयोः शत्रुगमने प्राक्शोषधिभिदोः पुमोन्॥ सुदर्शनो स्त्रि
यां चक्र इति नाममनिधाना तत् क्लीबेपि=१ तिर्यग्गजातो पशुः प्रोक्तो सर्वप्राणिनि पुंस्यपि॥ पशुर्मृगा
दो घगले प्रम... पुमानयमिति ... रभसः=५ शिवो मोक्षे मलादे वेकील्य केतु ह योगयोः॥
बालके गुग्गुले देवे पुंडरीकद्रुमे पिच्चा सु खेरे
इति नाममनिधानात् सर्वो पि=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४

४ भवति भवते वा सर्वमिति भवः=४ । विशेष्यस्मादिति भीमो मल्लवै नसे घोरे भीमो मध्यमपांडवे=४ । ३ अंबकेन यनंदा
उग्रः भार भृता जटिंजनुस्येति । जटिर्जटेति द्विरूप कोशः ॥=अभर्जति संसार बीजमिति भर्गः=३ । दितिह ल्ला युधः

गिरीशो गिरिशो मृडः ॥ मृत्युंजयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥३१॥ उग्रः कपर्दी श्री- | अ.४ चत्वा
कंठः शितिकंठः कपालभृत् ॥ वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ॥३२॥ कृशानुरेताः | रिंशच्छ
सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः ॥ हरः स्मरहरो भर्गस्त्र्यंबकस्त्रिपुरांतकः ॥३३॥ गंगा- | भोः=४८
धरोंऽधकरिपुः क्रतुध्वंसी वृषध्वजः ॥ व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणू रुद्र उमापतिः ॥ | प्रदृशिवानु
३४॥ कपर्दोऽस्य जटाजूटः पिनाकोऽजगवं धनुः ॥ प्रमथाः स्युः पारिषदा ब्राह्मीत्याद्यास्तु | चरस्य=५
मातरः ॥३५॥ ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥ वाराही च तथेंद्राणी चा-

५ केन सुखेन जलेन वा परं पूर्तिं ददातीति कपर्दः=५ । धनुः खजगवं सु ... मजः काव मजीजक शि-
तिशाद्वार्णवः ॥ आजगवमपि शिवधनुः ॥ दे=५

...सनामानि=१ । हेमवत्सम याश्च र्णरूपी योः श्वेतवचो मयोः=३ । शिवा गौरी शिवा भवयेति शास्वतः=३ | १ त्रीणि ऐश्व-
...पंडिका | ३ उमा कात्यायनी दुर्गा काली हैमवतीश्वरा ॥ कोल्ला कान्जरी गौरेति वाचस्पतिः ॥१॥=३ | र्यस्य=१
ल्यो यनीदे | मुंडाः ससमातरः ॥३६॥ विभूतिर्भूतिरैश्वर्यमणिमादिकमष्टधा ॥ अणिमा महिमा चैव | अष्ट सिद्ध-
व्या हिंस्रो | लघिमा गरिमा तथा ॥३७॥ प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं चाष्टभूतयः ॥ उमा का- | यः=२
कोपनयो | त्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरी ॥३८॥ शिवा भवानी रुद्राणी शर्वाणी सर्वमंगला ॥
षितोः=४ | अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चंडिकांबिका ॥३९॥ आर्या दाक्षायणी चैव गिरि-
अंबिका पा | जा मेनकात्मजा ॥ विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः ॥४०॥ अप्येकदंतहेरं-
र्वती मात्रो |
ध्व तराष्ट |
... मातरः=७ | बलंबोदरगजाननाः ॥ कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः ॥४१॥ पार्वती
५ एक विंशत् | उमंगला शिता दूर्वाया मुमायां पुंसि भूमिजे ॥ नपुंसके तु कल्याणे पुंसि सर्वार्थदक्षिणे=३
ति अंबा | दुर्गं कोटे दुर्गमे स्यात् दुर्गाख्याः नीलिकोमयो रिति हैमी=४ । हेरंब नद्‌ति र विशाद्वो हः
नामानि=५ | ५ विनायकस्तु हेरंबे ताक्ष्यै विघ्ने जिने गुरौ=५ अष्ट विनायकस्य ... वाजि घिति रलमाला ।

८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न: प्रस्तु सुनासीरं सेनामुखं अस्येति सुनासीरः । सुनासीरः । सु इत्यपि पूजायां नदी तालव्यादिः पुरा पुनाति वायु ...
... शोवाचि द्वेषु श्रवो यशो अस्येति = ३ ... बिडं भेदकमो जो यस्येति बिडौजा भेदने ... मस्येतु पूज्यते मघवा मघवा न पि = २
... गुहति रक्षति सेनामिति । गुहः । षाण्मातुरे गुहा सिंहपुष्प्यां च गर्ते च पर्वतादेश्च कंदरे = १

नंदनः स्कंदः सेनानीरग्निभूर्गुहः ॥ बाहुलेयस्तारकजिद्विशाखः शिखिवाहनः ॥४२॥

षाण्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौंचदारणः ॥ इन्द्रो मरुत्वान्मघवा बिडौजाः पाकशासनः ॥४३॥ वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरंदरः ॥ जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः ॥४४॥ सुत्रामा गोत्रभिद्वज्री वासवो वृत्रहा वृषा ॥ वास्तोष्पतिः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः ॥४५॥ जंभभेदी हरिहयः स्वाराण्नमुचिसूदनः ॥ संक्रंदनो दुश्च्यवनस्तुराषाण्मेघवाहनः ॥४६॥ आखंडलः सहस्राक्ष ऋभुक्षा

सुखेन त्रायत इति सुत्रामा । सूत्रामा पि = ४ । वसवो देवाः संत्यस्येति वा सर्वः = ४ । वर्षतीति वृषा वृषा तु वासवे वृषे तुरंगमे पुंसि = ४ । वास्तोर्गृहक्षेत्रस्य पतिः अभिष्ठाता वास्तोष्पतिः = ४ । हरिः पीतवर्णो हयो अस्य = ५ । स्वः स्वर्गे राजते स्वाराट् । स्वेषु देवेषु स्वेन धनेन वा आराजत इति वा = ५ तुरं वेगवंतं साहयति अभिभवतीति तुराषाट् = ६

ऋभवो देवा क्षीयंत्यत्रेति ऋभुक्षाः । सोस्यास्तीति ऋभुक्षः ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोरिति विश्वात् ऋभुक्षोपि
इंद्रो धाने नंदनस्तु तनये हर्षकारिणीति हैमः = २ ... पिदिरमपि = ...

तस्य तु प्रिया ॥ पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती ॥४७॥ हय उच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नंदनं वनं ॥ स्यात्प्रासादो वैजयंतो जयंतः पाकशासनिः ॥४८॥ ऐरावतोऽभ्रमातंगैरावणाभ्रमुवल्लभाः ॥ ह्रादिनी वज्रमस्त्री स्यात्कुलिशं भिदुरं पविः ॥४९॥ शतकोटिः स्वरुः शंबो दंभोलिरशनिर्द्वयोः ॥ व्योमयानं विमानोऽस्त्री नारदाद्याः सुरर्षयः ॥५०॥ स्यात्सुधर्मा देवसभा पीयूषममृतं सुधा ॥ मंदाकिनी वियद्गंगा स्वर्णदी सुरदीर्घिका ॥५१॥ मेरुः सुमेरुर्हेमाद्री रत्नसानुः सुरालयः ॥ पंचैते दे

कुलो हस्ते राते न लुल्लिशं कुलिहस्तोयुजादल इति त्रिकांडशेषः = ३ विमानो व्योम
स्वरुरिति दंत्यादि पाठे सांतः तालव्यादि पाठे उकारांतः = ४ यानेच सार्वभौमे गृहेपि चा । घोटके यानमात्रे च पुंन पुंसकयोर्मतः इति देवरथस्य = ३
तालव्यादि अपि दंत्यान्यस्य बलूकर पाल वृद्धस्य ... विवेकः = २
पेयूषंच पीयूषंचन वक्षीरमतंच ... = ५ ... णाय मतस्य = ३ नारं पानीयं ददातीति नारदः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्सरसां बहुत्वे अप्सरसस्याद्यवा हाहा हूहू एवमपि हाहाः । हंसगा द्रुहिणः सनादीत ब्रह्म पर्यायरक्तस्यः तस्य पुत्र ॥ ६
...राअपीति शब्दार्णवः =३ सांतोपि =४ कुमारो चतस्य सनत्कुमारः इत्यादि =१ आघेन तुंबुरु
मृतीमंदारः =१ पारिणः समुद्रा तज्जातः =१ विश्वावसुश्चित्ररथादीनां संग्रहः =३

मंदतेमो... वृतरवा मंदारः पारिजातकः ॥५२॥ संतानः कल्पवृक्षश्च पुंसि वा हरिचंदनं ॥ सनत्कुमा-
रो वैधात्रः स्वर्वैद्या वश्विनीसुतौ ॥५३॥ नासत्यावश्विनौ दस्रावाश्विनेयौ च तावुभौ ॥
स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्ववेंश्या उर्वशीमुखाः ॥५४॥ हाहा हूहूश्चैवमाद्या गंधर्वा-
स्त्रिदिवौकसां ॥ अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनंजयः ॥५५॥ कृपीटयोनिर्ज्व-
लनो जातवेदास्तनूनपात् ॥ बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्बुधः ॥५६॥
आश्रयाशो बृहद्भानुः कृशानुः पावकोनलः ॥ रोहिताश्वो वायुसखः शिखावा-

...तन्महतो अग्नुते व्याप्नोति वशीकरोतीति यावत् उरु बहु अश्नातिभुनक्तीति =३ वीतिं भक्ष्यं पुरोडाशादि
...मुखवराद्धेनाघर्षेरण्यामेनकाष्ठताचीति लोलमानो ग्रहणं =३ कृपीटस्य जलस्य योनिः त्रिति =४ कृपीट...
...नुं शरीरं न पातयतीति तनूनपात् तनूनपातो तनुनपात् तनूनपातौ दांतो प्ययं =५ बर्हिः शुष्मेतिस मन्तमपि =५
...प्रभाते संध्यायामिति विश्वः उषसि संध्यायां बुध्यते प्रकाश्यते उषर्बुधः =५ शुष्मानांतोपि अदंतोपि

हिरण्यं रेतोयस्येति हिरण्यरेताः अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णमिति श्रुतिः =१ ...कालीकरालि मनोजवा सुलोहिता धूम्र
आशोषु मिष्टस्या सु सुक्षतिआशुशुक्षती... =१ दमूनाइति दीर्घमध्योपि =१ ...वर्णा स्फुलिंगिनी विश्वरूप्याः सप्त...
...पुराणे ...नासामर्चिः स्वभावा

नाशुशुक्षणिः ॥ हिरण्यरेता हुतभुग्दहनो हव्यवाहनः ॥ सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुः
र्विभावसुः ॥५७॥ शुचिरप्पित्तमौर्वस्तु वाडवो वडवानलः ॥ वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीला-
वर्चिर्हेतिः शिखा स्त्रियां ॥५८॥ त्रिषु स्फुलिंगोग्निकणः संतापः संज्वरः समौ ॥ धर्म-
राजः पितृपतिः समवर्ती परेतराट् ॥६०॥ कृतांतो यमुनाभ्राता शमनो यमरा-
ड्यमः ॥ कालो दंडधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतोंतकः ॥६१॥ राक्षसः कौणपः क्रव्यात्क्र-
व्यादोस्रप आशरः ॥ रात्रिंचरो रात्रिचरः कर्बुरो निकषात्मजः ॥६२॥ यातुधानः

नि =३ स्त्रियामित्यर्चिरादिभिः संबध्यते तत्रार्चिषः क्लीबत्वमपि =३ आहूपितः क्रियातदं तरंगभावासि तमति
यमयतीति यमः अंतं यमो दंडधरे ...सेयमे यमलेपि चेति विश्वः =५ ...श्राद्धदेवः =५ कर्बर इति च ...
कालाख्यस्य दंडस्य धरः दंडधरः =५ भीमत्वाद्रक्ष्यंतिय स्मादितिरक्षः रक्षपालनेरसु... रक्षस एव राक्षसः स्वार्थे कः
...अन्नरं पिबत्यस्रपः अस्रपोपि =६ आसमंतात् शरः शरः हिंसा यो =६ निकषा रक्षसां माता तस्या आत्मजो निक...

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ.प्र. ६२ २मातरिसव्ययंमातरिअंतरिक्षेश्वयुतिसंचरतीति ।यद्वामातरिजनन्यांश्वयतिवर्द्धतेइतिमातरिश्वा=२७ दे.प्र.

१पंचदशानि वरुणस्तरुणौसुप्रतीचिपतिस्सूर्ययोः वरुणेपि=पंचवरुणस्य=१

र्ऋतेः=१ पुण्यजनोनैर्ऋतोयातुरक्षसी॥प्रचेतावरुणःपाशीयादसांपतिरप्पतिः॥६३॥श्वसनःस्पर्शनोवायुर्मातरिश्वासदागतिः॥पृषदश्वोगंधवहोगंधवाहानिलाशुगाः॥६४॥समीरमारुतमरुज्जगत्प्राणःसमीरणाः॥नभस्वद्वातपवनःपवमानःप्रभंजनाः॥६५॥प्राणोऽपानःसमानश्चोदानव्यानौचवायवः॥हृदिप्राणोगुदेऽपानःसमानोनाभिसंस्थितः॥उदानःकंठदेशस्थोव्यानःसर्वशरीरगः॥शरीरस्थाइमेरंहस्तरसीतुरयःस्यदः॥६७॥जवोऽथशीघ्रंत्वरितंलघुक्षिप्रमरंद्रुतं॥सत्वरंचपलंतूर्णम

६अरमंगेरमांगस्पर्शीग्रशीघ्रगयोरपीशास्वतः=६ ५रंहः आदयस्त्ववेगगतिवचनाःशीघ्रादयस्तुधर्मेवचनेएतावतापर्यायनिर्देशः॥अतएवशीघ्रंपचतीतिप्रयोगोभवतिनतुजवपचतीति=५

६पंचसवेगेते

उमरुतोपिमरुतःस्पर्शनःप्राणःसमीरोमारुतोमरुदितिविक्रमातृविंशतिवातस्य=३

३जगदाख्यास्मृतावातेविष्टपेजगमेपिच॥जगतीभुवनेख्याताछंदोभेदेजनेपिचेतिविश्वात्जगदितिपथ्यगविबोध्यंतत्रद्विपिजगतांजगतोजगतःशतरितिजगतजगतोजगतः=३

कुत्सितंवेरंशरीरंयस्य।यद्वाकुबतिधनमितिकुविघादने=४ ३लक्ष्मीअश्नोतीतियक्षः।अक्षव्यालो=५

श्चतुर्दशाअतिशायस्य=३ कुबेरवनस्येकं=६ द्दलविलापुलस्तिभार्यास्य पिता महीतस्या अपसंअप तनादयस मितिरत्ला अणअव धाप्योनदीमा नवीप्यइत्य ॥=६

ओस्तुव्रीहशीघ्रयोः।एकादशाशीघ्रस्य=१।सततेमजस्रंशाश्वोअव्ययावपि=१।नवनिरंतरक्रियाकरणस्य=१

विलविलमोषुच॥६८॥सतेतेनारतास्रांतसंततविरतानिशं॥नित्यानवरताजस्रमप्ययातिशयोभरः॥६९॥अतिवेलभृशात्यर्थातिमात्रोद्गाढनिर्भरं॥तीव्रैकांतनितांतानिगाढबाढदृढानिच॥७०॥क्लीबेशीघ्राद्यसत्वेस्यात्त्रिष्वेषांसत्वगामियत्॥कुबेरस्त्र्यंबकसखोयक्षराड्गुह्यकेश्वरः॥७१॥मनुष्यधर्माधनदोराजराजोधनाधिपः॥किन्नरेशोवैश्रवणःपौलस्त्योनरवाहनः॥७२॥यक्षैकपिंगैलविलश्रीदःपुण्यजनेश्वरः॥अस्योद्यानंचैत्ररथंपुत्रस्तुनलकूबरः॥७३॥कैलासकुबेरपु

रितिरायक्षाणांराजाराजराजः।यक्षेचडूराजास्यतथापृथ्वीपतावपीतित्रिकांडशेषः=४

गौरीनिरीक्षतेतत्रसाचावामचक्षुषिरुग्णानुनयात्पिंगमचिन्हेदेव्या ... दत्तमस्यातिएकपिंगःअतएवभागुरिणाहर्यक्षउक्तः=५ केजलंवासोयस्येतिकेलासःस्फटिकःतस्यायंकैलासः=६ स्येकं=६

इत्रियंददातेइतिश्रीदःदेउःपालने=६

ससदशाकुबेरस्य=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ उत्तरा दिक्त्रय एकं=१ ।१ दिग्भव वस्तुनः एकं=१

१ पूर्वदक्षिणपश्चिमानां यथाक्रम मेकैकं=१

३ इंद्रादयो ष्टौ प्रत्येकं पूर्वादि दिशां स्वामिनः=३

च्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमाः ॥७८१॥ उत्तरा दिगुदीची स्याद्दिश्यं तु त्रिषु दिग्भवे ॥ इंद्रो
वह्निः पितृपतिर्नैरृतो वरुणो मरुत् ॥७९२॥ कुबेर ईशः पतयः पूर्वादीनां दिशां क्र
मात् ॥ रविः शुक्रो महीसूनुः स्वर्भानुर्भानुजो विधुः ॥८०३॥ बुधो बृहस्पतिश्चेति दि
शामीशास्तथा ग्रहाः ॥ ऐरावतः पुंडरीको वामनः कुमुदोंजनः ॥८१४॥ पुष्पदंतः
सार्वभौमः सुप्रतीकश्च दिग्गजाः ॥ करिण्योऽभ्रमुः कपिला पिंगलानुपमाः क्रमा
त् ॥८२५॥ ताम्रकर्णी शुभ्रदंती चांगना चांजनावती ॥ क्लीबाव्ययं त्वपदिशं दिशो

५ क्रमेणैरावतादीनां हस्तीनामेकैकं=५ । ६ क्रमेणैरावतादीनां हस्तिनीनामेकैकं=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जीवनं मूतं बद्धमनेनेति जीमूतः मूङ् बंधने=३ । १ हे मेघपंक्तेः=३ अभ्रं करत्वात् । शं सुखं वेपि वर्तीति [illegible]
२ अभ्रमयो निरस्येति । पंच दशा मेघस्य=३ । १ हे मध्यमात्रस्य=१ । १ हे मंडलाकारेण परिणतस्य मूहमात्रस्य=१
४ धत्तेबवस्तु आदि नाम्बनितः कादराप्तादिगहः=४ । ५ दशाविधुतः=५ । अभ्रतीस्य [illegible]

मध्ये विदिक् स्त्रियां ॥ ९३६ ॥ अभ्यंतरं त्वंतरालं चक्रवालं तु मंडलं ॥ अभ्रं मेघो वारिवाहः
स्तनयित्नुर्बलाहकः ॥ ८४७ ॥ धाराधरो जलधरस्तडित्वान्वारिदोंबुभृत् ॥ घन
जीमूतमुदिरजलमुग्धूमयोनयः ॥ ८५८ ॥ कादंबिनी मेघमाला त्रिषु मेघभवे
भ्रियं ॥ स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च ॥ ८६९ ॥ शंपा शतह्रदा ह्रादि
न्यैरावत्यः क्षणप्रभा ॥ तडित्सौदामिनी विद्युच्चंचला चपला अपि ॥ ८७१० ॥ स्फूर्ज
थुर्वज्रनिर्घोषो मेघज्योतिरिरंमदः ॥ इंद्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजुरोहितं ॥ ८८

(left margin:) नः नीमैकं । मुदामातुपु । मन्वारिधर । पर्वतमेदयोः । सदाभ्रिमेघे । कैगाः सौदा । नी=५ । अपतनजेनितस्यकं=८ । मोरतेइतिमुदिरः मुदिरः कामुके मेघे=४
(right margin:) वारिवाहके । बलाहक । हन्यतेवायुने । तिघनः । घनस्यात्कंराला । लादिवाघ । मध्यमचल । योः । नामु । स्तादीर्घ । धुनिस्यारे । हमुहू
अन्योन्यस्यसंघट्टनेन मेघान्निसृ । त्य वक्षादौ ज्योतिः पततिस इरंमदः । १ हे वज्राग्नेः=६ । १ हे इंद्रधनुषः=६ । तदिंद्रधनुरुसालाः दिनाऋजु अवकं=६

=१ । हे मेघच्छन्नदिनस्य । मालायाः=२ । मेघे तिमेघच्छन्ने मेघांध्य कारितेऽह्नि अह्नीति अहर्निरोपत्वस्त्रणं अहः दिवु तं मेघा
१ हे ग्रहदिदोषेण वृष्टिविघातस्य=१ । हे महावृष्टेः=१ । वाताहतजलकणस्य कं=१ । धका

वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहावग्रहौ समौ ॥ धारासंपात आसारः शीकरोंबुकणाः स्मृ
ताः ॥ ८९१२ ॥ वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेह्नि दुर्दिनं ॥ अंतर्धा व्यवधा पुंसि त्वंत
र्धिरपवारणं ॥ अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च ॥ हिमांशुश्चंद्रमा
श्चंद्र इंदुः कुमुदबांधवः ॥ ९०१४ ॥ विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः ॥
अब्जो जैवातृकः सोमो ग्लौर्मृगांकः कलानिधिः ॥ ९०१५ ॥ द्विजराजः शशधरो
नक्षत्रेशः क्षपाकरः ॥ कला तु षोडशो भागो बिंबोऽस्त्री मंडलं त्रिषु ॥ ९०१६ ॥

(left margin:) विधुः शशो । देकपूरेह । शीकरोचरा । सलइतिवि । रवः=४ । १ अवातकःपु । मासो मेरु । मक्रायुष्मतो । त्विषु=५
(right margin:) रितदिनरा । ओरकं=२ । ३ अष्टावंतर्धानस्य=३ । चंद्रोपि=३ । १ हे रविचंद्र मंडलस्य=६
५ सोमा नांतो पि । सोमस्त्वोषधीनद्रसंदुषु ॥ दिव्योषध्यां घनसारे समीरे पितृदेवते । वसुप्रभेद
सलिले वानरे किन्नरेश्वर इति हेमः=५ । नक्षत्रग्रहविप्राणां विरुधां च विशेषतः ॥ सोमं राज्ये ददौ ब्रह्मा
णां नातपसामपिइ स्यागमः=५ । विशतिचंद्रस्य=५

(70)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्र. वा पुंसीति पूर्वोत्तराभ्यां सबध्यते=१ चत्वारि खंड मात्रस्य=१ त्रीणि चंद्रप्रभायाः=१। द्वे निर्मलत्वस्य=१
१ तुल्यखंड द्वयस्य मध्ये एक खंडस्यैकं=१ चंद्रिका चंद्रिमा चा चरितिरा द्वौर्णवः=१ चत्वारि शोभामात्रस्य=२ स्तुभा
मुत्कृष्ट गुणेस्य रविविशेषेति मिति क्लीबः पप्रदात्=४ बौध्या=२
भायाः=२ भित्तं शकलखंडे वा पुंस्यर्धोऽर्द्धं समेंऽशके ॥ चंद्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना प्रसादस्तु प्रसन्नता ॥१७॥ अहि केति
हिमस्य मू कलंकांकौ लांछनं च चिह्नं लक्ष्म च लक्षणं ॥ सुषुमा परमा शोभा शोभा कांतिर्द्युतिश्छवि तुल्या मा
स्य=४ ॥१८॥ अवश्यायस्तु नीहारस्तुषारस्तुहिनं हिमं ॥ प्रालेयं मिहिका चाथ हिमानी हिमसं ससहिम
शीतं वि संहतिः ॥१९॥ शीतं गुणे तद्वदर्थाः सुषीमः शिशिरो जडः ॥ तुषारः शीतलः शीतो स्य=३
तेयस्य स हिमः सप्तान्यलिंगकाः ॥२०॥ ध्रुव औत्तानपादिः स्यादगस्त्यः कुंभसंभवः ॥ मैत्रावरु गगस्त्वर
न अर्थो पि=५
पातेसु रुणिरस्यैव लोपामुद्रा सधर्मिणी ॥२१॥ नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाप्युडु वा स्त्रियां त्रीणि ३
मः पुनः ज्योतिष्मन्तं च सारस्यां कूबिनाम चिन्ह यो:: स्याद्धक्षे लक्ष्मणः पुंसि सोमित्रौ श्रीपति बुद्ध त गस्त्यस्य ५
सुशीमा रस सा लक्ष्मणोपि॥ लक्ष्मणं नि मकारमिति सुभूतिः रमस स्तु मकार मध्य पठति षट् चिन्ह अपि त्राहे
सुशीम स्य=२ संस शीतल स्य=५ द्वे ध्रुवस्य=५ मित्रावरुणयोः सुनुरो वरीय सवारुणिरिति याद्विः=५ पिवा नतारको
धे=४ विशेष्य लिंगकाः=५ समानो धर्मो यस्या इति सधर्मिणी पत्नी एक मगस्त्य पत्न्याः=६ स्त्रियां षट् ना
नक्षत्रे गमस्तौ स्त्री पुंसि स्याद्रुग्न दने भ्रमरो मः प्रकीर्तितः=६ या दकाः तारे वि

१ अश्विन्यादि ताराणामेकं=१ आग्रहायनमस्या आग्रहायणी मार्गशीर्षादारभ्यवर्षप्रती २ द्वे पूर्वाभाद्रप
२ तिबोन क्षत्रमेदेस्यात्के लौधाग्यां च योषिति=२ द्वे अश्विनी नक्षत्रस्य=२ तेः=३ त्रीणि मृगशि दोत्तराभाद्र
२ सुः=३
यां॥ दाक्षाय्यण्योश्विनीत्यादि तारा अश्वयुगश्विनी ॥२२॥ राधा विशाखा पुष्ये पदानां=२
तु सिध्य तिष्यौ श्रविष्ठया ॥ समा धनिष्ठाः स्युः प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियां॥ एकं मृगशि
षट्सुक्रस्य=६ ॥२३॥ मृगशीर्षं मृगशिरः तस्मिन्नेवाग्रहायणी॥ इल्वलास्तच्छिरोदेशे रसः सिरोदे
तारका निवसंति याः ॥१००॥ बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः॥ शस्थानोप
जीव आंगिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखंडिजः ॥११ शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना चरत्व लनी
ना भार्गवः कविः॥ अंगारकः कुजो भौमो लोहितांगो महीसुतः ॥१२॥ रौ रकानोदर
४ गुरुमहत्सांगिरसे पित्रादौ धर्मदेशकेऽनलधौ दुर्जेर्यापीति हेमः=४ ५ वष्टितोड शानाःवराः काभि=३
५ अंगिरा एव चित्रशिखंडिजः तेजातः चित्रशिखंडिजः नव बृहस्पतेः=५ कौतौ=५ पंच मंगलस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ प्र॰ ४एकं सामान्यतिथेः=४ २तीक्ष्णं सामुद्रलवणे विषलोहाजिमुष्कके। क्लीबं यवाग्रके पुं वर्गः३
१२
२एते गुणे क्ली (चत्वारि क्षणादिकालस्य=३ सितिगमार्थे स्यागिने त्रिषु=२ ग्रीष्मे मरुदेशोष्णिक तादाव कूर स्मयः प्र
बे गुणि निन्त्रि १एकादश सामान्य स्मायाः=१ त्रीणि अत्यंत उष्ण स्य=२ तिफलितांऽदुरस्थानां जलत्वेन भासंते
षु चत्वारी षत् स्युः॥ रोचिः शोचिरुभे क्लीबे प्रकाशो द्योत आतपः॥१२॥ कोष्णं कवोष्णं मंदोष्णं तत्र प्राचीम
उष्ण स्य=२ कदुष्णं त्रिषु तद्वति॥ तिग्मं तीक्ष्णं खरं तद्वन्मृगतृष्णा मरीचिका।१३॥इति दि गतच्छादि
अ॰ल्प ते इति ग्वर्गः॥ कालो दिष्टोऽप्यनेहापि समयोऽप्यथ पक्षतिः॥ प्रतिपद्द्वे इमे स्त्रीत्वे तदाद्यं=२
कालः कल घास्तिथयो द्वयोः॥१॥ घस्रो दिनाऽहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ॥ प्रत्यूषो पंच दिव
संख्याने का हर्मुखं कल्यमुषः प्रत्यूषसी अपि॥२॥ प्रभातं च दिनांते तु सायं संध्या पि स स्य=४
लोम स्सौम त्य प्रत्यूषः॥ प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथ शर्वरी॥३॥ निशा निशीथिनी १एकं दिनो
हाकाले सम ५काले साधु कौल्यं कल्यमपि=५ संध्या पितृप्रसुः संध्यारत्र्यहोर्युगसंधिषु संध्यापितृप्रसूः सं नस्य=५
यो यम कृष्ण ६द्वे संध्यायाः स्य=६ धा स्तृतिशा द्वार्णवात् संधा पि=५ ६एकं दिनस्याघंतमध्यानां=६
प्रो रिति हेमः=३

१रात्रीईवंतोपि=१
बहूनां रात्री ३निशा त्युपलक्षणं तेनागामीवर्तमानानिशा युक्ते दिनेपि पक्षिणी=३ १एकं रात्रेः प्रारंभस्य=३
णां समाहा २द्वे अत्यंधकाररात्रेः=२ १एकं ज्योत्स्ना युक्तरात्रेः=२ १३ी पूर्णा रजनीरपि=१ १द्वादशरात्रि मात्रस्य
र स्यैकं=३ नी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा॥ विभावरी तमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी॥४ १एकं पर्वसं
द्वे अर्द्धरात्र तमिस्रा तामसी रात्रिः ज्यौत्स्नी चंद्रिकयान्विता॥ आगामिवर्तमानाहर्युक्तायां नि धेः=४
स्य=४ शि पक्षिणी॥५॥ गणरात्रं निशा बह्व्यः प्रदोषो रजनीमुखं॥ अर्द्धरात्रनि द्वे पूर्णिमायाः=५
द्वे प्रहरस्य=४ शीथौ द्वौ यामः प्रहरौ समौ॥६॥ स पर्वसंधिः प्रतिपत्पंचदश्योर्यदन्तरं॥ १एकं पूर्णचंद्र
द्वे पंचदश्यो पक्षांतौ पंचदश्यौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा॥७॥ कलाहीने सानुमतिः पूर्णे वत्याः पौर्ण
पूर्णिमा वा राका निशाकरे॥ अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः॥८॥ सा द्वे चत्वारि अ मास्याः=५
चे पक्ष स्यां (सा पूर्णिमा उदयकाले प्रतिपद्योगात् कलाहीने प्रतिपद्वेदे अनुमतिः=५ तः१ मावास्यायाः
पक्षांतौ= (अमा नाम रवेरश्मिः स्यंद्रलोके प्रतिष्ठितः। तत्र सोमो वसत्यस्यामभावास्या ततः स्मृतेति
मार ५अमा सह वसतो स्यां चंद्रार्कौ विति दर्शो अमा वसी च स्यादिति रमसः=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१अश्विन्यादि ताराणामेकं=१ (आग्रहायनमस्या आग्रहायणीमार्गशीर्षादारभ्य वर्षप्रती-
२ तिश्चौनक्षत्रमेदेस्मात्के लौधान्यां च योषिति=२ द्वे अश्विनीनक्षत्रस्य=२ तेः=३ त्रीणि मृगशिर-
स्सः=३) | २द्वे पूर्वाभाद्रप-
दोत्तराभाद्र-
पदानां=२

यां॥ दाक्षायण्योऽश्विनीत्यादि ताराऽश्वयुगश्विनी॥१८२२॥ राधा विशाखा पु-
ष्ये तु सिध्यतिष्यौ श्रविष्ठया॥ समा धनिष्ठाः स्युः प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः स्त्रियः॥ | २एकं मृगशि-
रसः सिरोदे-
शस्थानां पं-
चरव ल्वनी-
रकानां इल्व-
कापि=३

६षट् सुक्रस्य=६ २३॥ मृगशीर्षं मृगशिरः तस्मिन्नेवाग्रहायणी॥ इल्वलास्तच्छिरोदेशे
तारका निवसन्ति याः॥१००१॥ बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः॥
जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः॥१११ शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उश-
ना भार्गवः कविः॥ अंगारकः कुजो भौमो लोहिताङ्गो महीसुतः॥१२॥ सौ-
४गुरुमहत्सांगिरसेपित्रादौ धर्मदेशकेअत्र धोदुजेरेचापीति हेमः=४ ५वृष्टितीडशनाःरवशः | पंच मंगलस्य=
५अंगिरा एवचित्रशिखंडीत तः जातःश्चित्रशिखंडिजः नव बृहस्पतेः=५ कीतौ=५

१रात्रीई बनोपि=१
बहूनां रात्री-
णां समाहा-
रस्यैकं=१
१अर्द्धरात्र-
स्य=४
२द्वे प्रहरस्य=४
१द्वे पंचदश्यौ
पूर्णीमावा-
स्ये पक्षस्यां
पक्षांतौ=
मार

३निशाईस्तु पत्लक्षणं तेनागामीवर्तमानानि श्या युक्ते दिनेपि पक्षिणी=३ एकं रात्रेः प्रारंभस्य=३
२द्वे अत्यंधकाररात्रेः=२ एकं ज्योत्स्ना युक्तरात्रेः=२ १डीपूर्वो रजनीरपि=१ १द्वादशरात्रमात्रस्य
नीरात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा॥ विभावरीतमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी॥४ | एकं पर्वसं-
तमिस्रा तामसी रात्रिर्ज्योत्स्नी चन्द्रिकयान्विता॥ आगामिवर्तमानाहर्युक्तायां नि- | धेः=४
शि पक्षिणी॥५॥ गणरात्रं निशा बह्व्यः प्रदोषो रजनीमुखं॥ अर्द्धरात्रनि- | द्वे पूर्णिमायाः=५
शीथौ द्वौ द्वौ यामप्रहरौ समौ॥६॥ स पर्वसंधिः प्रतिपत्पंचदश्योर्यदंतरं॥ | एकं पूर्णचंद्र-
पक्षांतौ पंचदश्यौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा॥७॥ कलाहीने सानुमतिः पूर्णे | वत्याः पौर्ण-
राका निशाकरे॥ अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः॥८॥ सोद | मास्याः=५
(सा पूर्णिमा उदयकाले प्रतिपद्योगात् कलाहीने प्रतिपत्खंडे अनुमतिः=५ तु१ | ६चत्वारि अ-
अमानाम रवेरस्मिन्स्यन्दलोके प्रतिष्ठितः तत्र सो मो वसत्यस्यामभावास्या तेन तस्य तेति | मावास्यायाः
५अमासह वसतोऽस्यां चन्द्रार्कौ विति दर्शौ मामा व सी चस्यादितिरमसः=६)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०प्र०
१३

३पुंसोयाव तू [illegible] कालम दूस्त्रि सि०ग०४

१एकं चंद्रदर्शनरहितायाः=१ | द्वे राहुचंद्रार्कमासस्य=१ मनेत्रद्विकाशानां तरं अस्माकं च नेत्रस्य निमेषः=२

द्वे प्रत्येकं राहुग्रस्त चंद्रार्कयोः=३ | २सा त्रिभिः ऋतुभिः

अमावास्या चतुर्दशीयोगात् दृष्टचंद्रा ती शिनीवाली=१ द्वे आकाशादिषु अग्नेः वे कस्य
ष्टेंदुः सिनीवाली सा नष्टेंदुकला कुहूः॥ उपरागो ग्रहो राहुग्रस्ते त्विंदौ च पूष्णि च॥ दिग्दाहस्य=२
१॥ सोपप्लवोपरक्तौ द्वावग्न्युत्पात उपाहितः॥ एकयोक्त्या पुष्पवंतौ दि २एकयोक्त्या
वाकरनिशाकरौ॥१०॥ अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला॥ तास्तु अपृथक्
त्रिंशत्क्षणस्ते तु मुहूर्तो द्वादशास्त्रियां॥११॥ ते तु त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्ते द वचनेन
शपंच च॥ पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु तावुभौ॥१२॥ द्वौ द्वौ माघादि रोदसीति
मासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः॥ अयने द्वे गतिरुदग्दक्षिणार्कस्य वत्सरः॥१३॥ वत् चंद्रा
संतमीभिः एवं प्रावृट्शरत्हेमंतैस्त्रिभिर यनं स्यादेव [illegible] ५माघफाल्गुनौ शि कौ पुष्पवं
दक्षिणोत्तरायण गतिर्माघादारभ्य आषाढपर्यं शिरतुः एवं द्वाभ्यां तौ इत्युच्येते=२
श्रावणादारभ्य पौ[illegible]पर्यंतं अयनद्वयस्यैकं=६ मपरे पंच=५
तिः २

ले
३चत्वारि मार्गशीर्षस्य=३ | १समरात्रिंदिवं यस्मिन् कोमतू विषुवं=१ | त्रीणि पौषस्य=३ २अदंतो पिस हशब्दः=२
समरात्रिंदिवे काले विषुवद्विषुवं च तत्॥ पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासे तु य
त्र सा॥१४॥ नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे॥ मार्गशीर्षे सहा मार्ग ४त्रीणि फाल्गुनस्य=४
आग्रहायणिकश्च सः॥१५॥ पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तपा माघेऽथ फाल्गुने। ३द्वे माघस्य=३
स्यात्तपस्यः फाल्गुनिकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः॥१६॥ वैशाखे माधवो रा ४त्रीणि चैत्रस्य
धो ज्येष्ठे शुक्रः शुचिस्त्वयं॥ आषाढे श्रावणे तुः स्यान्नभाः श्रावणिकश्च सः॥१७ एषणाभि
स्युर्नभस्यः प्रौष्ठपदभाद्रभाद्रपदाः समाः॥ स्यादाश्विन इषोऽप्याश्वयु द्यात्रालो
५त्रीणि वैशाखस्य=५
५द्वे ज्येष्ठस्य=५ | द्वे आषाढस्य=५ (चत्वारि भाद्रपदस्य=८) ५त्रीणि श्रावणस्य=५ स्मिन्
६त्रीणि आश्विनस्य=६ मासे इति द्
षः=६

१५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मः। ऊर्जेस्तु कार्तिको स्याहवले छुप्राणनेपि च सांतोपि ऊर्जः =१ चत्वारि कार्तिकस्यस्य =१ एकं मार्गशीर्ष
१४ त्रयं चैत्र वैशाखवाभ्यामृतोः =२ संवत्सः अलये क्षुद्रौ इति हैमः ११ मार्गशीर्षपौषाभ्यां =१ ज्येष्ठाषाढाभ्यामृतोः
३ ह्ययं वर्षास्य तोः सच श्रावणभाद्रपदाभ्यां =३ शरदं नोरकं सच आश्विन कार्तिकाभ्यां =३ षड्वत्सर

५ पितृणां अयं पैत्रः तत्र कृष्णपक्षो ऽहः शुक्लो रात्रिः =५ कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये संवर्ते

जोऽपि स्यात्तु कार्त्तिके ॥१८॥ बाहुलोर्जौ कार्तिकिको हेमन्तः शिशिरोऽस्त्रियां ॥ वसंते
पुष्पसमयः सुरभिर्ग्रीष्म उष्मकः ॥१९॥ निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तपः ॥
स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत् स्त्रियां ॥२०॥ षडमी ऋतवः पुंसि मा
र्गादीनां युगैः क्रमात् ॥ संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समां ॥२१॥ मासेन
स्यादहोरात्रः पैत्रो वर्षेण दैवतः ॥ दैवे युगसहस्रे द्वे ब्राह्मः कल्पौ तु तौ नृणां
ब्रह्मणो दिने २२ ॥ मन्वंतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥ संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः
तिस्रावतः =६ ५ वर्षेण दैवतः पौरुषेणेति शेषः तत्रोत्तरायणमहः दक्षिणायनं रात्रिः =५ अहोरात्र इत्येव =५
५ दैवैर्हि पार्श्वे त्रिभिरहोरात्रशतैर्दिव्यं वर्षं तैर्द्वादशभिः सहस्रैश्चतुष्कं चतुर्युगं तच्च देवानामेकं युगं तत्सह
स्रं ब्रह्मणो दिनं भूतानां स्थितिकालः तावती रात्रिः भूतानां प्रलयकालः एवं द्वे युगसहस्रे तौ नृणां कल्पौ ॥ ना२
२१२

हेमन्तः शिशिरोऽस्त्रियां १४
२ स्त्रमग्री ष्मऋतोः सच ज्येष्ठाषाढाभ्यां =२ पौरुषेणेति शेषः =४

५ कुशलं क्षेमपुण्ययोः =५ । द्वादश कल्याणमात्रस्य ५ । ४ कल्याणं हेम्नि मंगले =४ स्वामी द्वादश प्रीतेः =३
४ भद्रं शिवं तथेति त्रिकांडशेषः ४ । ३ श्वस्तिशांत । स्यतितुः खं सातं सौतकर्मणीतितु
२ पंच पुण्यस्य =२

३ अघो हस्त पुटे वह्नौ स्त्री घाघ्यां देशे हजानि ल इति हैमः

कल्पांत इत्यपि ॥२३॥ अस्त्री पंकं पुमान्पाप्मा पापं किल्बिषकल्मषं ॥ कलुषं वृजि
नैनोऽघमंहो दुरितदुष्कृतं ॥२४॥ स्याद्धर्ममस्त्रियां पुण्यश्रेयसी सुकृतं वृषः ॥ मु
त्प्रीतिः प्रमदो हर्षः प्रमोदामोदसंमदाः ॥२५॥ स्यादानंदथुरानंदः शर्मसातसु
खानि च ॥ श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मंगलं शुभं ॥२६॥ भावुकं भविकं भव्यं
कुशलं क्षेममस्त्रियां ॥ शस्तं चाथ त्रिषु द्रव्ये पापं पुण्यं सुखादि च ॥२७॥ मतल्लि
का मचर्चिका प्रकांडमुद्घतल्लजौ ॥ प्रशस्तवाचकान्यमून्ययः शुभावहो विधिः
५ पापपुण्यशब्दौ सुखादिच शस्तांतशब्दजातं द्रव्येवर्तमानं त्रिषु बोध्यं । तत्र स्त्रियां कल्या
णी अन्ये तु यथावं ताः =५ ६ एकं सुखकारि मात्रस्य =६

६ पंच आनंद स्य =६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१५ उभमत्वेऽस्य गुणे चित्ते व्ययसायस्वभावयोः=३ । २ द्वे मायायाः=२ १ निदानं कारणे शुद्धौ तपसः फलयाचने इति हेमः द्वे मुख्यकारणस्य=१ ३ प्रसवे रजः ३ त्रीणि स्वनामख्यातानि=३ २ त्रीणि जीवस्य=३ १ द्वे प्राक्तनकर्मणः=१

२८ दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः ॥ हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणं ॥ २९ ॥ क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियां ॥ विशेषः कालिकोऽवस्था गुणाः सत्वं रजस्तमः ॥ ३० ॥ जनुर्जननजन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः ॥ प्राणी तु चेतनो जन्मी जन्तुजन्युशरीरिणः ॥ ३१ ॥ जातिर्जातं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मता ॥ चित्तं तु चेतो हृदयं स्वान्तं हृन्मानसं मनः ॥ ३२ ॥ इति कालवर्गः ॥ ४ ॥ बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः ॥ प्रेक्षोपलब्धिश्चित्संवित्प्रतिपज्ज्ञप्तिचेतनाः ॥ धीर्धा

तमावदंतावपि सुखवेरो गुणे चैव रजसा सह स्त्युलिनी=३ २ कालकृतो वस्तुधर्मो यौवनादिरूपविशेषावस्थाः ३ षट् जन्मनः=३ ४ षट् जंतोः=४ त्रीणि जातोः=४ ५ शोः मोहः मुछातिः=६

६ प्रज्ञास्त्रहाधरा ज्ञप्तिः पंडा संवेदनं विद इति शब्दार्णवात् त्राद्यापि=६ । चतुर्दश बुद्धेः=६

---

३ द्वे दुर्विज्ञातार्थस्य प्रश्नस्य=२ २ एकं प्रबंधकल्पनायाः=२

१ आचष्टे प्रतिपादयति सत्यमर्थमाख्यायिका ॥ एकं ज्ञातस्य सत्यस्यार्थयाः कथायाः=१

१ यथाक्रममान्वीक्षिकी दंडनीतिरिति के तेश्च स्त्रार्थशास्त्रयोरेकैकं=१

४ द्वे सत्यानृताः साधारण्या लोकप्रसिद्धेः २ द्वे मन्वादिप्रणीतधर्मशास्त्रस्य=२ ५ अनेकैः=५ न त स्याकानस्यैकं=५

यः ॥ ४ ॥ आन्वीक्षिकी दंडनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः ॥ आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणं पंचलक्षणं ॥ ५ ॥ प्रबंधकल्पना कथा प्रवल्हिका प्रहेलिका ॥ स्मृतिस्तु धर्मसंहिता समाहृतिस्तु संग्रहः ॥ ६ ॥ समस्या तु समासार्था किंवदंती जनश्रुतिः ॥ वार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तांत उदंतः स्यादथाह्वयः ॥ ७ ॥ आख्याह्वे अभिधानं च नामधेयं च नाम च ॥ हूतिराकारणाह्वानं संहूतिर्बहुभिः कृता ॥ ८ ॥ विवादो व्यवहारः स्यादुपन्यासस्तु वाङ्मुखं ॥ उपोद्घात उदाहारः शपनं शपथः द्वे शपथस्य=६

६ विनानार्थेषु संदेहहरणं हार उच्यते ॥ नानासंदेहहरणाद्व्यवहार इति स्मृत इति कात्यायनः ॥ द्वे ऋणादिव्यवहारस्य=६ । द्वे वचनोपक्रमस्य=६ द्वे प्रकृतोपपादकस्य दृष्टांतादेः=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

(16)

अ॰प्र॰ १८ समज्या कीर्तिरिति मैत्रे
यः स
समाह्वे नुति
उच तुष्टं स्तु
तेः=३
द्वेउ च्चैः शब्द
न स्य=४
ध्वो रोसित्यां
घातयिष्या
मि॥त्वपका
राधेवचः स
सनिंतस्य द्वे=

मह्दीति पुरुषोत्तमः (२ देसु वर्णेस्ते यादि वाच्यत्वस्य=२ प्रीतिजं री त्वृतं प्रणादः ९ कं=२ । आदि
कौमुदी त्रीणि कीर्तेः=३ । १ त्रीणि पृच्छायाः=१ द्वेउ तरस्य=१ द्वे मिथ्याविवादस्य=१
सुमानं ॥९॥ प्रश्नोनुयोगः पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे ॥ मिथ्याभियोगोभ्याख्या
नमथ मिथ्याभिशंसनं ॥१०॥ अभिशापः प्रणादस्तु शब्दः स्यादनुरागजः ॥ यशः
कीर्तिः समज्ञा च स्तवः स्तोत्रं नुतिः स्तुतिः ॥११॥ आम्रेडितं द्विस्त्रिरुक्तमुच्चैर्घु
ष्टं तु घोषणा ॥ काकुः स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः ॥१२॥ अ
वर्णाक्षेपनिर्वादपरिवादापवादवत् ॥ उपक्रोशो जुगुप्सा च कुत्सा निंदा च
गर्हणे ॥१३॥ पारुष्यमतिवादः स्याद्भर्त्सनं त्वपकारगीः ॥ यः सनिंद उपालं
द्धउ पालम्भो द्विविधः गुणाविष्करणपूर्वको निंदाविविष्करपूर्वकस्त्वअ
थ्रोयम्भो महाकुलस्य भवतः किं चितमिदं द्वितीयो यथा बंधकीसुतस्य भवत
उचितमेवा । यः सनिंद उपालंभस्तत्र स्यात्परिभाषणं ॥=६

वर्गः६ १९
आदि
ना कामक्रो
धादीनां ग्र
हणं ९ कं=४

ग ३

अ॰प्र॰ १७ ब्राह्मणी वचनी वाचा जा
ल्पितं वचनं गिरेति शब्द
णीवः=२ षट्नाना वर्णस्य=१

१ गुणे वर्णमात्रे वर्तमानाः शुक्लादयः अकारांताः पुंसि स्युः
यथा पटस्य शुक्लो गुणः ॥ तद्वति द्रव्ये वर्तमाना अभेदो
परो चोत्तरगुणिलिंगा वाच्यलिंगाः=१ वेदः स्कृतौ च वि

त्रयो दश व
चनस्य=३
शिक्षादि तरो
गा वित्यादि
ओंकार प्रणवौ
ऋच्यंते स्तूयंते
देवा अनयेति
ऋक् स्तुतौ=५

शब्दलैकायवर्बुदे ॥ गुणे शुक्लादयः पुंसि गुणिलिंगास्तु तद्वति ॥१७॥ इति धीवर्गः
५ ब्राह्मी तु भारती भाषा गीर्वाग्वाणी सरस्वती ॥ व्याहार उक्तिर्लपितं भाषितं व
चनं वचः ॥१॥ अपभ्रंशोपशब्दः स्याच्छास्त्रे शब्दस्तु वाचकः ॥ तिङ्सुबंतच
यो वाक्यं क्रिया वा कारकान्विता ॥२॥ श्रुतिः स्त्री वेद आम्नायस्त्रयी धर्म
स्तु तद्विधिः ॥ स्त्रियामृक्सामयजुषी इति वेदास्त्रयस्त्रयी ॥३॥ शिक्षेत्या
दिश्रुतेरंगमोंकारप्रणवौ समौ ॥ इतिहासः पुरावृत्तमुदात्ताद्यास्त्रयः स्व
द्वे पूर्ववृत्तप्रतिपादकस्य व्यासादिप्रणीतग्रंथस्य=६ | आघेन अनुदात्तस्वरितयोर्ग्रह
णं तदुक्तं ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्व
रितश्च स्वरास्त्रय इति=८
५ आदिना कल्पादिग्रहः तदुक्तं ॥ शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्यो
तिषां श्रुतिः ॥ छंदसां विचितिः षष्ठी षडंगो वेद उच्यते ॥=५

वर्गः६
वेदानां ऋक्प्र
म गोकं=४
आम्नायः कुल
आगमेउ पदेशो
चेति हेमः ॥ ण
वेदस्य=४ ॥ वि
धान म्रग्यजुः
साम्नां त्रयीध
मं विदुर्बुधा इति ४

17

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१विस्रादि द्वयम पूर्व मां सादि गंधे=१ ... कृष्णव र्णस्य=३ ४शोणः कृशा णो रक्तो नोके लोहिता श्वेन देपु मानञ्जिशुको कनद छाये=४

त्रीणि रक्तवर्णस्य=४ २त्रीणि पांडुरवर्णस्य=२। त्रीणि पीतवर्णस्य=३
२त्रयो दशाशुक्लवर्णस्य=२। पांडुरः स्यात्सीतस्तु भागी प्रसूषचंद्रवत्=२

ष्चिय ते॥ सुक्लशुभ्रसुचिश्वेतविशदश्येतपांडुराः॥१२॥ अवदातः सितो गौरो व
लक्षो धवलोऽर्जुनः॥ हरिणः पांडुरः पांडुरीषत्पांडुस्तु धूसरः॥१३॥ कृष्णे नीलासि
तश्यामः कालश्यामलमेचकौः॥ पीतो गौरो हरिद्राभः पालाशो हरितो हरि
त्॥१४॥ लोहितो रोहितो रक्तः शोणः कोकनदछविः॥ अव्यक्तरागस्त्वरुणः
श्वेतरक्तस्तु पाटलः॥१५॥ श्यावस्यात्कपिशो धूम्रधूमलौ कृष्णलोहि
तौ॥ कडारः कपिलः पिंगपिशंगौ कद्रुपिंगलौ॥१६॥ चित्रं किर्मीरकल्माष
श्वेतस्तु मिश्रः

पाटलाभः कुसुमाभः=५। द्वे कृष्णपीतमिश्रवर्णस्य=५।
षट् कपिलवर्णस्य=६। त्रीणि कृष्णलोहितमिश्रवर्णस्य=५

३पालाशो पत्रं ते तु र्णवर्णतया पालाशः हरस्वा दिरपि=३ त्रीणि हरित वर्णस्य=३ अव्यक्तरागः किंचित्लो हितो रुणः यथा दरमत्तस्य च ... रागः=४

त्रीणि ऊह स्य=२ ध्याणोः स्वा णुरे वा यमि तिनिर्णयद्व यं=३ द्वे पर लोको नास्ती त बुद्धेः=३ त्रीणि भ्रम्ये यार्थता न स्य=४

२न्यूनपदपूर्णार्थमधिकपदकरणं अध्याहारः=२।२ चत्वारि संदेहस्य=२
१इदमहं कुर्यामिति मनसो व्यापारः संकल्पः=१। द्वे मनसः सुखादौ तत्परस्य=१

रणाकृतौ मेधा संकल्पः कर्म मानसं॥ चित्ताभोगो मनस्कारश्चर्चा संख्या विचारणा॥
२॥ अध्याहारस्तर्क ऊहो विचिकित्सा तु संशयः॥ संदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णय
निश्चयौ॥३॥ मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकता व्यापादो द्रोहचिंतनं॥ समौ सिद्धांतराद्धां
तौ भ्रांतिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः॥४॥ संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः॥ अं
गीकाराभ्युपगमप्रतिश्रवसमाधयः॥५॥ मोक्षे धीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शि
ल्पशास्त्रयोः॥ मुक्तिः कैवल्यनिर्वाणश्रेयोनिश्रेयसामृतं॥६॥ मोक्षोऽपवर्गो

दशाअंगीकारस्य=५। द्वे पर द्रोहचिंतायाः=३ ६अष्टमोक्षस्य=६
ध्यमंतं यज्ञशेषस्यात्सीयूषे सलिले घृते आयाचिते च मोक्षे च नाधन्वंतरि देवयोः=६
शारीरेंद्रियाभ्यामात्मनो मुक्तत्वं मुक्तिः=६

१त्रयं प्रमाणेरर्थैः परीक्षा यादृस्ये के। विम र्शमात्रस्ये सत्ये=१ द्वे सिद्धांत स्य=३ आगूरिति ... रेफांतोपि पूर्ववत्=४

(18)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रमोदः घ्राणतर्पणे तु कस्तूरिकायां आमोदः कर्पूरे मुखवासनः। बकुले स्यात्सारमलः चंपके सुरभि बर्गः। १
१६। ...स्यथा॥गंधा दिषद्विरथ्यं तेषु ... णिर्हती ... त्रिलिंगकाद इति=५ अमी पंच
त्रीणि विद्या गावः इंद्रियाणि चरंत्येषु गोचराः। गोचरे संचरे स्वादिना निपातः=२ विषयाः=१
याः=१ अहमिति निपातो हुंकारे तु प्रधानाभि=२। काकुपाणिपादपायूपस्थाख्यं=१ अतिदूरगा
२ मनः षष्ठा ...ज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियाम्॥ रूपं शब्दो गंधरसस्पर्शाश्च विषया अमी॥७॥ गो- मी अतिम
नि नेत्राजि चरा इंद्रियार्थाश्च हृषीकं विषयीन्द्रियम्॥ कर्मेन्द्रियं तु पाय्वादि मनोनेत्रादि धीन्द्रि- नोहारी
ह्वा घ्राण यम्॥८॥ तुवरस्तु कषायोऽस्त्री मधुरो लवणः कटुः॥ तिक्तोऽम्लश्च रसाः पुंसि तद्वत्सु आमोदः
त्वक् श्रोत्रा षडमी त्रिषु॥९॥ विमर्दोत्थे परिमलो गंधे जनमनोहरे॥ आमोदः सोऽतिनिर्हारी आसमंता
णि=३ वाच्यलिंगत्वमागुणात्॥१०॥ समाकर्षी तु निर्हारी सुरभिर्घ्राणतर्पणः॥ इष्टगं- त् मोदते ने
३ तुवरशब्दो धः सुगंधिः स्यादामोदी मुखवासनः॥११॥ पूतिगंधिस्तु दुर्गंधो विस्रं स्यादामगं- नेति सुदह
दीर्घादिर सुरतादिविमर्दोत्थमाल्यादिगंधे मनोहरे परिमलः वर्तते जनग्रहणं किमस्ति बे पञ्चाए
पि नपुंसके पि=३ कादेः मनोहरे मा भूत्=४ आगुणात् गुणेषु क्रुद्द यः पुंसि इति यावत्। कं=४
नवीनादि सुगंधेः=६ ह्रु मुखवासनवीटिकादेः=६ अतः परं वाच्यलिंगत्वस्याधिकारोऽयं=५ हे दूरे गामी गंधस्य

तत्रेति स्त्रीनिमित्तं वा मैथुनं प्रति यथाक्रोशः। उद्घोषणा तत्राक्षरणा॥ एकं पर स्त्रीनिमित्तं पुंसः परपुरुषनिमि-
त्तं स्त्रियः आक्रोशस्य=१ द्वे संभाषणस्य=२ द्वे निरर्थकोक्तेः=२ द्वे वारं वारं भाषणस्य=२ द्वे शोभन
३ द्वे अन्योन्यविवादवचनस्य=३। धार्यमाणो पि नेधार्या मिथ्यादि कोक्तिर्निह्नवः=४ वचनस्य=३
३ द्वे अनुशोच- ...त्रेस्यात्सदृक्भाषणं॥१४॥ तत्र त्वाक्षारणा यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति॥ स्यादा- उषतीच।
नोक्तेः=३ भाषणमालापः प्रलापोऽनर्थकं वचः॥१५॥ अनुलापो मुहुर्भाषा विलापः प- अकल्या
द्वे संदेशवा रिदेवने॥ विप्रलापो विरोधोक्तिः संलापो भाषणं मिथः॥१६॥ सुप्रलापः सुवचन- णी निंदा
क्यस्य=४ मपलापस्तु निह्नवः॥ संदेशवाग्वाचिकं स्याद्वाग्भेदास्तु त्रिषूत्तरे॥१७॥ उष- वा कू उषती
कल्यासुसा ती वाग् अकल्याणी स्यात् कल्या तु शुभात्मिका॥ अत्यर्थमधुरं सांत्वं संगतं हृद- यथा ...
धुकल्यापी यंगमं॥१८॥ निष्ठुरं परुषं ग्राम्यमश्लीलं सूनृतं प्रिये॥ सत्येऽथ संकुलं क्लिष्टे णा नेह
ति त्वामी ध्वा मेदा इति। इह तून्तरेवक्ष्यमाणा। उषत्यादयः सम्यगंतावाचि विशेषा स्त्रिषु॥ यथा इति ए
ध्वे कर्कशवा उषती वाक्। उषने व्याहरः उषद्वचः=४। सान्त्वयति साम सान्त्व प्रयोगे चुरादिः द्वे युग्मा
क्यस्य=६ द्वे भाडादीवचनस्य=६। यत्प्रियं सत्यं तत् सूनृतमुच्यते=६ =५ लितस
...न्यविरुद्धं संकुलं क्लिष्टं यथा अधो मणि ... ... गावयतः=६ वचनस्य=

अ॰प्र॰२ अनेनेति निर्दिष्टान्यक्षराणि य) द्वे अप्रकरवचनस्य=२ | जोनिराथ ताद्वे दुर्वचनस्य=२ ११
११ त्र अनक्षरं निपातस्यानेकार्थ /१ द्वे शीघ्रोच्चारितवचसः=१
लोन्त्र २) खंध्या लुतोया ती स्यादिव १ लुः सवर्णः पद वाय त्र वाक्ये पदे वा=१ द्वे म्लेच्छ णकण सहित वचस

चेन = ॥

पररूपं पराहतं ॥१९॥ लुः सवर्णपदं म्लेष्टं निरस्तं त्वरितोदितं ॥ अंबूकृतं सनिष्ठीवं मब
द्धं स्यादनर्थकं ॥२०॥ अनक्षरमवाच्यं स्यादाहतं तु मृषार्थकं ॥ अथ म्लिष्टमविस्पष्टं वि
तथं त्वनृतं वचः ॥२१॥ अथ हृद्यं मनोहारि विस्पष्टं प्रकटोदितं ॥ सत्यं तथ्यमृतं स
म्यगमूनि त्रिषु तद्वति ॥२२॥ शब्दे निनादनिनदध्वनि ध्वानरवस्वनाः ॥ स्वाननि
र्घोषनिर्ह्रादनादनिस्वाननिस्वनाः ॥२३॥ आरवारावसंरावविरावा अथ मर्मरः ॥ स्व
निते वस्त्रपर्णानां भूषणानां तु शिंजितं ॥२४॥ निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वण
४ अमूनि सत्यादीनि उपचारात् तद्वति वर्तमानानि त्रिषु ॥ यथा सत्यो ब्राह्मणः सत्या ना
री सत्यं जलं=४ | भूषणानां नूपुरादीनां शिंजितं शिंजा पीति स्वामी=६
६ पंच वीणायाः अन्यस्यापि किन्नरादेः क्वणनस्य=६

३ विगतं तथा सत्यं यस्मात् तदितथं द्वे असत्यवचसः=३ | वस्त्रपर्णस्य च ध्वनेरेकं=६

प्रत्यग... त ... प्रपुजयते इति स्वामीः ५ शब्दादिसप्तदशाकं शब्दस्य=५

अमी निषादयः स्वराः कंठोत्थो च्चरंतियमाच नारदः। षड्जं रौति मयूरस्तु गावो नंदति वर्षभं अजाव स्तु
धैवतं रौति निषादं रौति कुंजर इति ॥ राते च स्म माधवः ॥ पंचमं गायति ॥ यथा च विशिखिनः अश्व
स्तु धैवतं सोपि मत्तः पंचमसुजितो निषादं गजो गर्जत्यून्मदोसोपि पंचमः इति निषीदंति
४ काकलं ... त्रिषु जीर्णे चाव्यक्तमधुरध्वनौ ॥=४

नमित्यपि ॥ वीणायाः क्वणिते प्रादेः प्रक्वाणः प्रक्वणादयः ॥२५॥ कोलाहलः कलकले
तिरश्चां वाशितं रुतं ॥ स्त्री प्रतिश्रुत् प्रतिध्वाने गीतं गानमिमे समे ॥२६॥ इति शब्दा
दिवर्गः ॥ निषादर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवताः ॥ पंचमश्चेत्यमी सप्त तंत्रीकंठोत्थि
ताः स्वराः ॥१॥ काकली तु कले सूक्ष्मे ध्वनौ तु मधुरास्फुटे ॥ कलो मंद्रस्तु गंभीरे ता
रोत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु ॥२॥ समन्वितलयस्त्वेकतालो वीणा तु वल्लकी ॥ विपंची सा
तु तंत्रीभिः सप्तभिः परिवादिनी ॥३॥ ततं वीणादिकं वाद्यमानद्धं मुरजादिकं ॥
६ वीणादियद्वाद्यं वादनीयं तत् ततं आदिना लौटं रोवण हस्तकिन्नरादिः=६
५ इदं ततादि चतुर्विधं चतुःप्रकारं वाद्यादित्रिकनामैकं=६

नादेरुपसर्गात् परे क्वाणाद यः आदिशब्दादुपक्वाणादयः द्वे वीणाशब्दस्य=१ द्वे प्रतिशब्दस्य=२ समन्वितलयः साम्ययत्र स एकतालः=५

वर्षभं अश्व स्वराय ... निषादस्ते न हस्ते नाऽशेषसंधि विषयं ... षयं ... यस हि ... वतिष्ठते। त्रीणि वीणायाः=५

20

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ विलंबि... मद्दतमध्यानान्तः संगीते वाद्यानां ...

अस्याः वीणायाः कायो बुदउ ककुभस्समुदायस्तु हीनः कोलंबकः ॥ आनद्धं ते स्मम्मुखे चर्मणा बध्यते आनादिपद्यादि विग्रहः=१ ॥ द्वे कायाः=२

१ कांस्यमयस्तालः कांस्यताल आदिना घं तादि ग्रहः पने=१

१ वंशीवेणुस्तदादि वाद्यस्सुषिरं आदिना शंख काहु विग्रहः=१

वंश्यादिकं तु सुषिरं कांस्यं तालादिकं घनं ॥४॥ चतुर्विधमिदं वाद्यं वादित्रातोद्यनाम कं ॥ मृदंगामुरजो भेदास्त्वंक्याआलिंग्योर्ध्वकास्त्रयः ॥५॥ स्याद्यशः पटहो ढक्का भेर्यामानक दुंदुभी ॥ आनकः पटहो स्त्री स्यात्कोणो वीणादिवादनं ॥६॥ वीणादंडप्रवालः स्यात्ककुभस्तु प्रसेवकः ॥ कोलंबकस्तु कायोस्या उपनाहो निबंधनं ॥ वाद्यप्रभेदा डमरु मड्डु डिंडिम झर्झराः ॥ मर्दलः पणवोन्ये च नर्तकीलालिके समे ॥७॥ विलंबितं द्रुतं मध्यं तत्वमोघो घनं क्रमात् ॥ तालः कालक्रियामानं लयः साम्यं ...

मोठानगा रा=३ त्रयं पेर्यः=३ वीणादिवाद्यते येन धरा घात्वतिनाम सकोणः=३ पणवो गायन पटह उच्यते=१ मुरजस्यास्यास्त्रयो भेदाः तदुक्तं ॥ स्याद्धरीतक्यांकृतिर्यः स्याद्यवाकृतिः स आलिंग्य ... हि वाद्यते ॥ चतुरंगुलहीनोक्यांमुखे चैकांगुलेन यः यवाकृतिः स आलिंग्य आलिंग्य सहित वाद्यते ॥ ऊर्ध्वकोगोपुच्छवलम्बितानो पांगुलोमुखे च्छत्वौ ऊर्ध्वो वाद्यते ...

वर्ग ७ २०

...णादंडप्र... रः स्कृतं ... मनोगरी ... डयप्रमेण आवाघते पत्स्या वीणा नांते वक्कका स्कृतं ककुभ ... के ... ४ ... ५ ...

षाणापट्ट स्प्रयगेकैकं=२ ॥ द्वे यत्र तंत्री निबध्यते तस्मोर्ध्वं मागर्स्य=४

८=५ ५२ ५६

र मेवन्तस्या त्रयेनाट्य पि=२ नाट्योक्ताविपथिकारः रागंगहारा र=३ तत्र रा तः सुताम्हते दारिका=५

गणिकाआज्जुकाद्देम्यः=१ स्त्रीवेषधारीयः पुरुषः स्यात् तत्र भ्रकुंसादित्रयं=२

२ देन्न संगीतवाद्यानां दीनां समुदितानां=२ नृतमपि ... ष्टु न्ससम्प=१

नं लयः साम्यमथास्त्रियां ॥९॥ तांडवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने ॥ तौर्यत्रिकं नृत्यगीतवाद्यं नाट्यमिदं त्रयं ॥१०॥ भ्रकुंसश्च भ्रुकुंसश्च भ्रूकुंसश्चेति नर्तकः ॥ स्त्रीवेषधारी पुरुषो नाट्योक्तौ गणिकाज्जुका ॥११॥ भगिनीपतिरावुत्तो भावो विद्वानथ भावुकः ॥ जनको युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारकः ॥१२॥ राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका ॥ देवी कृताभिषेकायामितरासु च भट्टिनी ॥१३॥ अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ राजश्यालस्तु राष्ट्रियः ॥ अंबा माताथ बाला स्याद्वासूरा ...

३ नायके भगिन्याः पतिः आवुत्तः=३

द्रिक तेमाचकतत्कामम कर्तव्यमाचरन् ॥ तिष्ठति पदकृताचारेस्तु आर्या इति स्मृतः=६

(२१)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्र॰ प्रसुस्त्रियाः स्त्रियाः पुंसि यो. ग भातृ तया. स्य हार्य — हारः अंगाना वक्षः पः अंग हारः = २ ॥ १७

२१ २ अंगस्य स्थानात् स्थानान्तरं नयनं अंग ॥ २१ चेटीं प्रस्थानं हंजे । सखीं प्रसान्नं हला त्र्यय

१ द्वे पंचसंधिः १ हंडे नि ॥ नाथो स्त्री नीचां प्रस्थानं डे हं ॥ चेटीं प्रस्थाने हंजे । सखीं प्रसान्नं हला । वा व्ययं = १

१ मार्षको पि । आर्ये मारिष मार्षं का विति रा द्वार्णवात् ॥ १ द्वे हंदत क्रोधादि भावाभि

समासे: प्रत्यूर्ध्यं तु मारिषः ॥ १४ ॥ अंतिकाः भ गि नी ज्ये ष्ठा नि ष्ठा निर्वहणे स मे ॥ हंडे हंजे हलाह्वाने जकूस्य = २

तक था समा नीचां चेटी सखीं प्रति ॥ १५ ॥ अंग हारो रस विशेषो व्यंजको भिनेयो सं मे ॥ निर्वेते लं ग द्वे वीसं स्य = ४

सेः रितिया सत्वाभ्यां देत्रि ष्ठा गिक सा लिके ॥ १६ ॥ शृंगार वीट करुणाद्भुत हास्य भयान ५ स स करुणा

वत्मुख प्रति काः ॥ बीभत्स रौद्रौ च रसाः शृंगारः शुचिरुज्ज्वलः ॥ १७ ॥ उत्साहे वर्द्धनो वीरः का रसस्य = ५

मुखं चैव ग रुण्यं करुणो घृणो ॥ कृपा दयानुकंपा स्यादनु क्रोशो प्यथो हसः ॥ १८ ॥ हा त्रीणि हास्य

वौ विमर्शो सो हास्यं च बीभत्सं विकृतं त्रि ष्ठि दं द्वयं ॥ विस्मयोद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ र स स्य = ६

एव चाथ या अंगेन नि र्व तं पूर्व वि क्षेपादि । सत्वेन मनो वस्थानि र्वर्तं स्तंभादि । स्तंभः इदं विभत्सा

निर्वहणं चे स्वेदो थ रोमाचः स्वरभंगो थ वेवथुः वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्विका दिद्रूयं तद्दि

तिनाट के प इति क मे णो कें = १ अथ मा दिदासी सखी नामाह्वानस्य क मेण ति त्रि लिंगः = ८

च संधयः = १ हंजे हं डे हला इत्यव्ययत्र ये = चत्वार्ये द्भुत रसस्य = ६

२२

३ द्वे भाव प्रति पादकस्य रोमांचादेः = ३ । त्रीणि अहंकारस्य = ३ । वा तू भियापि = २ । द्वे रौद्र रसस्य = १ ।

नव पट्ि भवस्य = ५ । भयं भिया इति द्वारार्णव २ – षट् भयस्य निवमर्यं कर रसस्य = १

२ द्वे परोत्कर्षा २ अद्भुता पाः = २ । अद्भुत मारभ्य च तु र्यादेः = २ । षट् भयस्य एकं मनो वि

सहि ष्णुत्व कैटवं ॥ १९ ॥ दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकं ॥ भयं करं प्रति भयं रौद्रं तु कारस्य = २

स्य = ६ ग्रमभी त्रिषु ॥ २० ॥ चतुर्दश रौद्र त्रासो भीति भीः साध्वसं भयं ॥ विकारो मानसो भा ३ द्वे प्रण तियो

६ असूयनम वोनुभावो भाव बोधकः ॥ २१ ॥ गर्वो भिमानो हंकारो मानश्चित्त समुन्नतिः ॥ अ ग्यम पि प्रति

सूयाचेति नादरः परिभवः परीभावस्तिरस्क्रिया ॥ २२ ॥ रीढा वमानना वज्ञाव हेलनं म चित्तोत्कर्ष

रा द्वार्णवः ६ सूक्षणं ॥ मंदाक्षं ह्रीस्त्रपा व्रीडा लज्जा साप त्रपान्यतः ॥ २३ ॥ क्षांति स्तिति क्षाः स यस्य = ३

भिध्यातु परस्वे विषये स्पृहा ॥ अक्षांति री र्ष्या सूया तु दोषा रो पो गुणे ष्वपि ॥ २४

२ पंच लज्जाया: = २ सा लज्जा अन्यतः परस्मा घदिस्यात्

त्रीडा स्त्री व्रीडोः क्लीबे त्रपा लज्जेति रभसात् = ५ सा अपत्रपा एकं प्रिज्ञा देः परतो ज्ञा

द्यर स्वे वि षये ण चौर्या दिना या स्पृहा सा अभिध्या = ६ त लज्जायाः = ५ । द्वे स मायाः = ५

५ अषितः ष्याम्पतेः क्षांतिः षित स्तु क्षमतेः क्षमाः = ५ दोनादि षु गुणे षु दंभ कलादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० क०
२२
उत्कंठादिद्व्यकामादिजन्मते:=६

लालसो स्त्र्यत्यन्ततृष्णातिरेकायां याच्ञायां च द्वयोः॥ उत्साह पूजन ददातिदोहद । २२
इति विश्वः॥ पंच स्ने हस्य॥ त्रीणि शोकस्य=१ सकोपस्य=२ भिक्षामात्रे विरोषेण गा॥ पिण्याद्घायां प्रयुज्यते=३
वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक् स्त्रियां॥ पश्चात्तापोऽनुतापश्च विप्रतीसार इत्यपि॥ त्रीणि स्म
२५॥ कोपक्रोधामर्षरोषप्रतिघा रुट्क्रुधौ स्त्रियौ॥ शुचौ तु चरिते शीलं उन्मादश्चित्त रणस्य=५
विभ्रमः॥२६॥ प्रेमा नाप्रियता हार्दं प्रेम स्नेहोऽथ दोहदं॥ इच्छा कांक्षा स्पृहेहा तृड्वा
लिप्सा मनोरथः॥२७॥ कामोऽभिलाषस्तर्षश्च सोऽत्यर्थं लालसा द्वयोः॥ उपाधि
र्ना धर्मचिंता पुंस्याधिर्मानसी व्यथा॥२८॥ स्याच्चिंता स्मृतिराध्यानं उत्कंठोत्क
पदे धर्मविचारस्य=५
लिके समे॥ उत्साहोऽध्यवसायः स्यात्स वीर्यमतिशक्तिभाक्॥२९॥ कपटोऽस्त्री
एकं मनसः पीडायाः=५
६ स उत्साहः कृप्रेष्टशक्तिभाक् वीर्यं=६

स्पृहा वपूर्वैवस्तुदिदृक्षा घतिश्रय इति सुभूतिः॥ फलनिटर्से पैचि कीर्षितस्येति केचित्॥=२ त७
शृंगारभा १ नित्यतिर्मेल्लने स्तत्रेयुठेशाठ्येपि च स्त्रियां=१ नुवष्नमनुः=१ रवेलापि पाठः=३ रविब्बोकोभि
वोरतितज्जो कैतवं घुतदंभयोः केतवः कितवेशाचावितिहेमः=१ अहैविमष्टरस्स्य=१ मप्रामाव
स्त्रीणां चेष्टा व्याजदंभोपाधयश्छद्मकैतवे॥ कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यं प्रमादोऽनवधानता॥३०॥ कौतूह पिंगवेदना
विलासादि लं कौतुकं च कुतुकं च कुतूहलं॥ स्त्रीणां विलासबिब्बोकविभ्रमा ललितं तथा॥३१ दृ ३=
का हावराहे हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृंगारभावजाः॥ द्रवकेलीपरीहासाः क्रीडा लीला च त्रीणि अंग
ध्यने=५ षट् नर्म च॥३२॥ व्याजोऽपदेशो लक्ष्यं च क्रीडा खेला च कूर्दनं॥ घर्मो निदाघः स्वेदः स्या जलस्य=४
परिहासस्य=४ त्प्रलयो नष्टचेष्टता॥३३॥ अवहित्थाकारगुप्तिः समौ संवेगसंभ्रमौ॥ स्यादाच्छु ६९ ... रस्या
त्रीणि स्वरूपा रितकं हासः सोत्प्रासः स मनाक्स्मितं॥३४॥ मध्यमः स्याद्विहसितं रोमांचो रोमहर्ष मर्षजनक
च्छादनस्य=४ हासस्यउ
त्रीणि बाला ३ अन्यत्रापि हावाः प्रोक्ताः लिलाविलासविछित्तिर्विभ्रमः॥ किलकिंचित पहासहि
नां केदुकादि मोट्टायितं कुट्टमितं विब्बोको ललितं तथेति=३ देहम्यादि [illegible] नाकुमसु युक्तस्य
तायाः=४ प्रलयो मृत्युकल्पांतमूर्छापायेषु पुंस्ययं=५ स्वेरणस्य=५ अल्पहास्येकं ...
वैमूर्छायाः=५
... कमे ... र्दस्येकं ... देरोमांचस्य=६ ...

अं० भरताद्वस्तु दांतइत्ति द्विरूप. कोशाः=२। द्वे आलस्य स्य=२ छिल्ला दौ पतनस्येत्यन्ये=१

२३॥ द्वे घर्मी देस्य लनस्य बालानां हस्तपादगमनस्येत्यन्येपि १ द्वे मिथ्याख्यानस्य वञ्चनस्येति यावत् २। १

शयनं सुरते निद्राशय्या योश्च न पुंसकं=२। स्वप्न स्वापे प्रसुप्ते स्य विज्ञाने दर्शने पुमान्=२

स्वापः शयने निद्रयोः=२ १ त्रीणि रोदनस्य=१ जृंभो मुखविविकासः स्त्रियां जृंभा क्लीबे जृंभणं=१। संवेशः स्वापस्त्रीरत बंधयोः २ स्वंच निद्रायाः सुप्तिः २ पानि २ उद्धवो यादवे पि दिमहे च क्रतु पावके=४

र्णं॥ क्रंदितं रुदितं क्रुष्टं जृंभस्तु त्रिषु जृंभणं॥३५॥ विप्रलंभो विसंवादो रिंगणं स्खलनं समे॥ स्यान्निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि॥३६॥ तंद्री प्रमीला भ्रकुटिर्भ्रुकुटिर्भृकुटिः स्त्रियां॥ अदृष्टिः स्यादसौम्येऽक्ष्णि संसिद्धिप्रकृती त्विमे॥३७॥ स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गश्चाथ वेपथुः॥ कंपोऽथ क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः॥३८॥ इति नाट्यवर्गः॥७॥ अधोभुवनपातालं बलिसद्म रसातलं॥ नागलोकोऽथ कुहरं सुषिरं विवरं बिलं॥१॥ छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रंध्रं श्वभ्रं वपा सुषिः॥ गर्तावटौ

३ त्रीणि क्रोधादिना ललाटसंकोचस्य=३। एकं कुराया दृष्टेः=३ महीनघंतटेषु मौमहद्धवत्सवतेजसोः=४। पंच उत्सवस्य=५

पंच स्वभावस्य=४। द्वे कंपस्य=४ बिलंछिद्रे गुहायां च पुमान् उच्चैः [illegible] वेहये=घोरं ध्रं तु भूपणो छिद्रे २ इति

दैत्यादिरपि सुषिः एकादश बिलस्य=६ पंच पातालस्य=५। अनादिरपि विश्वः=६

त्रीणि अजगरस्य=४ अलगर्दो पि द्वे जलव्यालस्य=४। द्वे चित्रसर्पस्य=५ द्वे स्यक्त त्वचः सर्पस्य=५

२ लांगूलफणावतो नागस्य द्वे=२

१ एकं महांधकारस्य=१। द्वे नागराजस्य=३। द्वे वासुकेः=३

१ द्वे क्रूरध्रस्य=१ स्तरं ध्रे वंशादौ वस्तुनि त्रुषिरं=१ एकं व्यापकतमसः ३/ १ पंच अंधकारस्य=१ द्वे वोडविशेषस्य=१ द्वे निर्विषस्याद्धि मुखस्य सपेस्य ५

दौ भुवि श्वभ्रे सुरंध्रे तु सुषिरं त्रिषु॥२॥ अंधकारोऽस्त्रियां ध्वांतं तमिस्रं तिमिरं तमः॥ ध्वांते गाढेऽन्धतमसं क्षीणेऽवतमसं तमः॥३॥ विष्वक् संततमसं नागाः काद्रवेयास्तदीश्वरः॥ शेषोऽनंतो वासुकिस्तु सर्पराजोऽथ गोनसे॥४॥ तिलित्सः स्यादजगरे शयुर्वाहस इत्युभौ॥ अलगर्दो जलव्यालः समौ राजिलडुंडुभौ॥५॥ मालुधानो मातुलाहिर्निर्मुक्तो मुक्तकंचुकः॥ सर्पः पृदाकुर्भुजगो भुजंगोऽहिर्भुजंगमः॥६॥ आशीविषो विषधरश्चक्री व्यालः सरीसृपः॥ कुंडली गूढपाच्चक्षुः

६ चक्री कोके कुलाले ही वैकुंठे चक्रवर्तिनीति है मः=६ ५ भुजंगः रिंग सर्पयोः=५

६ व्यालो दुष्टगजे सर्पे खले श्वापदसिंहयोः=६

पृदाकुर्वृश्चिके सपे चित्रकयोः पुमान्=५

(८४)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१० अं० २४ ३ द्वे सर्पत्वचः कंचुको वारबाणो स्यात् निर्मोके कवचेपि च इति विश्वः=३

२ द्वयो दृष्ट्यनेत्रस्फुटा अपि संबध्यते इति स्वामी=२ वर्गे २४

२ फटे तिपाठः=२ । दृष्टिविषकुंभीनसावप्यनेत्रैव=२

२ पंचविंशतिः सर्पस्य २४ भोगफणावके वा तिर्वा स्यात्स्ति भोगी भुजंगमेपि स्यात् ह्रासपात्रेन...

अवीः काकोदरः फणी ॥७॥ दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दंदशूको बिलेशयः ॥ उरगः पन्नगो भोगी मान्=१

जिह्मगः पवनाशनः ॥८॥ त्रिष्वाहेयं विषास्थ्यादि स्फुटायां तु फणा द्वयोः ॥ समौ २ द्वे फणा...

कंचुकनिर्मोकौ क्ष्वेडस्तु गरलं विषम् ॥९॥ पुंसि क्लीबे च काकोलकालकूटहलाहलाः ॥ काकोलेन कालं

सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदीपनः ॥१०॥ दारदो वत्सनाभश्च विषभे- कालकूटेन

दा अमी नव ॥ विषवैद्यो जांगुलिको व्यालग्राह्यहितुंडिकः ॥ पातालभोगिवर्गः ॥ दर्पणकालेन

३ द्वे जिह्मगौ नौ कपी मये वि षे क्ष्वे डे वे रो सो लोभ्रो मांसि हगौ द दैवी विति=३ त्रीणि विषस्य=३ एते त्रयः पुंसि क्लीबे च वर्तंत इत्यर्थः=३ आदिना कंचुको दिग्धः=२ विषभेदे नस्त्रियां=३

हलाहल हाल्ल हालं वदंत्यपि हललमिति द्विरूपः=३

अवैतानि स्थावरविषभेदस्य प्रसेकं=५ । द्वे गारुडिकस्य=५ अहितुंडकापि द्वे भिषार्थ सर्पखेलस्य=५

---

२ द्वे नरकस्थप्राणिनां=२ ति ५

(३ द्वे स्त्रियो द्वे वेतनं=३ १ विचिः स्वल्पतरंगे स्याद्वकारोऽसुखेपि चेति विश्वः=१

त्रीणि गाढवेदनायां द्वे अलक्ष्म्याः=३ । १ चत्वारि नरकस्य=१ तद्भेदा नरकभेदाः=१ एकं नरकनधाः=२

ॐ म् ॥ स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम् ॥ तद्भेदास्तपनावीचीम- २ वितानाकर्मकरणे वेठ

हारौररौरवाः ॥१॥ संघातः कालसूत्रं चेत्याद्याः सत्त्वास्तु नारकाः ॥ प्रेता वैत- इति ख्यातेषु

रणी सिंधुः स्यादलक्ष्मीस्तु निर्ऋतिः ॥२॥ विष्टिराजूः कारणा तु यातनाती- ॥ नरके हठा

व्रवेदना ॥ पीडा बाधा व्यथा दुःखमामनस्यं प्रसूतिजम् ॥३॥ स्यात्कष्टं कृच्छ्रमाभी- तु प्रसभ्र

नव दुःखस्य=५ लं त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत् ॥ इति नरकवर्गः ॥ समुद्रोऽब्धिरकूपारः पारावा- स्येति तु

एषां मध्ये यत् भेद्यगामि कारणं कारणे हेतु बंधयोरनपुंसके ॥ स्त्री स्वामी=२

त्रिषु=५ । पारावारः पयोराशौ पारावारं तटद्वये यातनायां च=३

पारमपारम स्येति पवर्गादिमध्योपि=५ कृच्छ्रं मंत्रसिक हे सांतपने इति हैमः=२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अं॰ प्र॰ २५ — व॰ ग॰ १० २५

२ अपटद् इति पंच॥ तदुक्तं क्षीरोदे क्षूर सौदौ च सुरोदस्य घृतोदधिः। दध्युदः क्षीरपू
र्णम्य स्वादूदः सप्त सप्तमः स्मृत इति =२। जीवनं वर्तते नेनीरप्राणयोरपि=३

२ पंचदश समुद्रस्य=२ १ सरोनीरे तडागे चेति हैमः=१। कीलालं रुधिरे जले=३

वनेप्रस्रवणेरोहे प्रवाहे स्फिकानने=४

रः सरित्पतिः॥ उदन्वानुदधिः सिंधुः सरस्वान् सागरोर्णवः॥१॥ रत्नाकरो जल
निधिर्यादसांपतिरप्पतिः॥ तस्य प्रभेदाः क्षीरोदो लवणोदस्तथापरे॥२॥
आपः स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं कमलं जलं। पयः कीलालममृतं जीवनं भु
वनं वनं॥३॥ कबंधमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतोमुखं॥ अंभोर्णस्तोयपानी
यनीरक्षीरांबुसंबरं॥४॥ मेघपुष्पं घनरसस्त्रिषु द्वे आप्यमम्मयं॥ भंगः

४ पुष्करं पंकजे व्योम्नि पयः करिकराग्रयोः। ओषधीद्वीपविहगतीर्थरागोत्तरे
षु च॥ पुष्करं सूर्यवक्रे च कांडे खड्गफलेपि च=४। सप्तविंशति जलस्य=५
५ आप्यमंमयं चैते द्वे त्रिषु त्रिलिंगेषु स्त्रियां त्वंमयी दूजलविकारस्य फेनादेः =५
२१

त५ (चलोरिस्व त्प्यतरंगः स्यौ ३ अरंतोपि=३

२ पृषंतीति बहुवचनं तो तलोपिन्यत्यये=२। बिंदुर्द्वंस्ततांतरेभ्रुवोर्मध्ये रू रूप काव्य कंसौ च पृषते पुमान्=२ ३ देप्राकारे ग्र

१ वा स्त्रियामिति काकाक्षिन्यायेनोर्मिवीचिभ्यां संबध्यते=१। द्वेमहत्तरंगस्य=१। चलोरिजलकणस्य२
१ ऊर्मिः पीडाजवोत्कंठोरबेलाप्राकारभंगविचिषु॥ वस्त्रसंकोचलेखायामिति हैमः=१। २ द्वे नघावांके

स्तरंग ऊर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु॥५॥ महत्सूल्लोलकल्लोलौ स्यादावर्तोंभ
सां भ्रमः॥ पृषंति बिंदुपृषताः पुमांसो विप्रुषस्त्रियः॥६॥ चक्राणि पुटभेदाः
स्युर्भ्रमाश्च जलनिर्गमाः॥ कूलं रोधश्च तीरं च प्रतीरं च तटं त्रिषु॥७॥ पा
रावारे परार्वाचीतीरे पात्रं तदंतरं॥ द्वीपोस्त्रियामंतरीपं यदंतर्वारिणस्त
टं॥८॥ तोयोत्थितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयं॥ निषद्वरस्तु जंबालः

तिरव्या तस्य२ पंच तीरस्य३ द्वयपाक्रमं परकूलावरकूलयोः३

हादिभित्तौ च निःसरणजालस्य=३ | अस्त्रियामिति काकाक्षिन्यायात् द्वाभ्यामपि संबध्यते=४

२६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अं० प्र० त्रीणि नौकायाः ॥ हृदिका १ द्वे अम्बुपूर्णया जलाशये ष्वसंमातः समधिक जलस्योप
२६ रादि तिङीषि तरणी तरेङीषि यैनिष्कासन स्येति स्वामी जलाशयं परिपूर्य समधिकज
तरी च=२ १ पंच कर्मस्य=१ लस्य सर्वतो वहनस्येति कोष्ठकः=१ एकं नौगम्यदे
शस्य=१

३ द्वे नघादितपंको स्त्री शारदः कर्दमौ ॥ ९ ॥ जलोच्छ्वासाः परीवाहाः कूपकास्तु विदारकाः ॥ नाव्यं
रणे द्वे यस्य त्रिलिंगं नौतार्ये स्त्रियां नौस्तरणिस्तरिः ॥ १० ॥ उडुपं तु प्लवः कोलः स्रोतोम्बुस
कूपादिकादेः रणं स्वतः ॥ आतरस्तरपण्यं स्याद्द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी ॥ ११ ॥ सांयात्रिकः
द्वे वहि गो पोतवणिक् कर्णधारस्तु नाविकः ॥ नियामकाः पोतवाहाः कूपको गुणवृक्ष
मिनो वणि कः ॥ १२ ॥ नौकादंडः क्षेपणिः स्यादरित्रं केनिपातकः ॥ अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दा
गजनस्य४ ३ द्रोणिः स्त्री द्रुणिः स्त्री द्रुणी च काष्ठस्य पलक्षणशालामयाः अपि गृहणं द्वे
द्वे कर्णधारे काष्ठादिरचितांबुसेचिन्याः=३ द्वे गुण वृक्षोपरि हिछ्नस्य निजिरा इति ख्यातस्य=४
स्य=४ द्वे नौकापार्श्वे हृदय बद्ध चालका एस्य=५ द्वे नौकापृष्ठस्य चालन द्वे गुणधर इति ख्यातस्य=४
५ द्वे वहित्रादेः मलापनयनार्थं काष्ठघटितकुद्दालस्य=६ नेका छ स्य=५

वर्ग १०
२६
द्वे २ पंक नघा
दौ जलावस्का
नायगातिस्ये
तिस्रः वे घरः १
त्रीणि होल
कस्य=२
एकं वेगेन ज
लवहनस्य२

---

३ अगाधमप्रिया प्यत्रिषु=३
१ द्वे सेयतीति ख्यातस्य=१
३ त्रीणि मलिन जलस्य=३

लः सेकपात्रं तु सेचनं ॥ १३ ॥ पानपात्रं तु पोतोऽब्धिप्लवे त्रिषु समुद्रियं ॥ सामुद्रि
को मनुष्ये ब्धिजाता द्वौ नौः समुद्रिका ॥ १४ ॥ क्लीबेऽर्धनावं नावोऽर्धेऽतीतनौकेऽ
ति नु त्रिषु ॥ त्रिष्वागाधा स्त्रसन्नोष्छः कलुषोऽनच्छआविलः ॥ १५ ॥ निम्नं गभी
रं गंभीरमुत्तानं तद्विपर्यये ॥ अगाधमतलस्पर्शि कैवर्ते दाशधीवरौ ॥
१६ ॥ आनायः पुंसि जालं स्याच्छणसूत्रं पवित्रकं ॥ मत्स्याधानी कुवेणी स्या

४ द्वे अतिगाधस्य=४ ४ दासोन्मत्सेच सूद्रेच ज्ञाते धिनिच
देशाण सूत्रजालस्य=५ धीवर इति दस्योतोपि=४

द्वे मत्स्यस्था
पनपात्र
स्य=५

२७

अ०प्र० २७ ५ शंकुः पुत्रशिलाजालेसं ख्याकीलकशंकुषु॥ यादो स्त्रभेदयोर्मे छ इति ... वर्ग १० २७ हेमः ५

४ झषविशेषाः उच्यंते=४ २पाठीनो गुग्गुलद्रुमेपाठकेमीनपो देचेतिहेमः=२

५आदिशब्दा त्तिमिंगिल २ द्वे शकुलो मत्स्यस्तस्यार्भकस्य=२ १ अंडजो मृगनाभौस्यात् सरटेहीरवगे झषे इति विश्वः=१

गिलगंदीव गडुरिश्रो मत्स्यवेधनं॥१७॥ पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोंडजः॥ विसारः शकुली २ शिशुकः शि

लीदयः=५ चाथगडकः शकुलार्भकः॥१८॥ सहस्रदंष्ट्रः पाठीन उलुपी शिशुकः समौ॥ नल सुमारे स्या

मीनश्चिलिचिमः प्रोष्ठी तु शफरी द्वयोः॥१९॥ क्षुद्रांडमत्स्यसंघातः पोताधा द्वालकोलू

६दंत्यादिरस्त्रा नमथो झषाः॥ रोहितो मद्गुरः शालो राजीवः शकुलस्तिमिः॥२०॥ तिमिंगिला पिनोरपिद्वे

लशब्दः=६ दयश्चाथयादांसि जलजंतवः॥ तद्भेदाः शिशुमारोद्रशंकवो मकरादयः॥२१॥ शो शुइति ख्यात मत्स्य

३ लक्ष्मणा सारसी क्रौंची नलमीनश्चिलीचिम इति वोपालिता तत्र चतुरिकारवान् मध्य विशेषस्य=२

मदीर्घद्वंद्वं तोपिद्वे नलवनचारिणो मत्स्यविशेषस्य=३। द्वयोरित्युभयान्वयितेन प्रोष्ठीपि=३

५ तद्भेदाः तेषां जलजंतूनां भेदाः उच्यंते=५। शिशुमारो बुसफूतजंतौ सोराल को च्यत इति हेमः=५

अ०प्र० २८ त्रीणि कृत्रिमपद्माकरस्य वर्ग १० २८

पंचापि सरोमात्रस्य सके ... रस्य=२ ३ कूपमुखवेष्टिकादिभिः बद्धस्यैकं=३

२ द्वे कूपसमीपे रचित ... १ द्वे शिनाजातिरव्यातस्य=१

रस्येप्रियोऽम्बुगी दुर्नीमा दीर्घकोषिका॥ जलाशयो जलाधारस्तत्रागाधजलो ह्रदः॥

२६॥ आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये॥ पुंस्येवांधुः प्रहिः कूप उदपानं

४ द्वे समचतु तु पुंसि वा॥२७॥ नेमिस्त्रीकास्य वीनाहो मुखबंधनमस्य यत्॥ पुष्करिण्यां दु

रस्त्ररवात तु खातं स्यादखातं देवखातकं॥२८॥ पद्माकरस्तडागोऽस्त्री कासारः सरर

स्य=४ सी सरः॥ वेशंतः पल्वलं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका॥२९॥ खेयं तु परिखाधा ५ द्वे गीदिप

३ द्वे कूपस्यांतरे रज्वादिधारणार्थं दारुयंत्रस्य=३। द्वे अकृत्रिमतडागस्य रितः ख्या

४ द्वे अकृत्रिमजलाशयस्य ... तो पुल्लिंगावपि=४ तटाकोपीति केचित्॥४ तस्य=५

५ एकं बाध इति ख्यातस्य=५

28

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२त्रीणिचुचाइतिख्यातस्य=२ ।द्वेगोहइ तिख्याताया:=२
१ कर्कटः कुलिरेकरणेस्त्रीणांराशौख गेइतिहैमः=१

स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मेकमठकछपौ ॥ ग्राहौवहारोनक्रस्तुकुंभीरोथमहील
ता ॥२२॥ गंडूपदः किंचुलकौनिहाकागोधिकासमे ॥ रक्तपातुजलौकायांस्त्रि
मांभूम्निजलौकसः ॥२३॥ मुक्तास्फोटःस्त्रियांशुक्तिः शंखस्यात्कंबुरस्त्रियौ ॥

५शालूरोदं
त्वादिरपि=५

क्षुद्रशंखाः शंखनखाः शंबूकाजलशुक्तयः ॥२४॥ भेकेमंडूकवर्षाभूशा५दूमंडूक्याः=५
लूरदूर्दुराः ॥ शिलीगंडूपदीभेकीवर्षाभ्वीकमठीदुलिः ॥२५॥ मद्गु ५द्वेकछप्याः=५
३जलौरगीजलूकाचजलौका तुजलौकसीतिसंसारावर्तोत्र बहुवचनं प्रा
यिकंत्रीणिजलौकायाः=३। द्वेकिंचुलकस्यार्याः इतिस्वामीक्षुद्रकिंचुलकजातेः=५
५मस्यभेदस्य=५

३विष्णुपदंनभोंबुयोः ॥ विष्णुपदस्तुक्षीरोदेविष्णुपदीसुरापगेति हैमः

२स्रोतस्विनीसपि=२
१त्रीणिवृक्षमूलकृतजलाधारस्य=१

(२विंध्यादगारमागार
मापगाम पगामपीति
द्विरूपाद्रुत्स्या
दिरपिद्वाद
शानद्याः=२

रस्त्वंभसांयत्रधारणं ॥ स्यादालवालमावालमावापोथनदीसरित् ॥३०॥ तरं
गिणीशैवलिनीतटिनीह्रदिनीधुनी ॥ स्रोतस्वतीद्वीपवतीस्रवंतीनिम्नगापगा ॥

अष्टौक्षागी
रथ्याः=४

३१॥ गंगाविष्णुपदीजन्हुतनयासुरनिम्नगा ॥ भागीरथीत्रिपथगात्रिस्रोता
भीष्मसूरपि ॥३२॥ कालिंदीसूर्यतनयायमुनाशमनस्वसा ॥ रेवातुनर्मदा

४चत्वारियमु
नायाः=४

सोमोद्भवामेखलकन्यका ॥३३॥ करतोयासदानीराबाहुदासैतवाहिनी ॥
शतद्रुस्तुशुतुद्रिःस्याद्विपाशातुविपाट्स्त्रियां ॥३४॥ शोणोहिरण्यबाहुःस्या

५चत्वारिनर्मदायाः=५

६शोणेः वृत्यानौस्यानाकेलोहिताख्वेनदेपु
मान्त्रिषुकोकनदच्छाये [illegible] =६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ प्र॰ २९ ॥ १ द्वे नीलोत्पलस्य कुवलयं स्यादिंदीवारमपीति व्याडेरिंदीवारमपि=४ | वर्गः १० २९

२ संभेदः स्फु | १ चंद्रभागा चांद्रभागा चांद्रभागी च सा मता ॥ चंद्रभागी च सैवोक्तेति द्विरूपकोशः=१

२ नेसंगो=२ | १ कुल्या नदी कुल्यमस्थि कुल्या वारिप्रणालिकेति धरणिः एकं कृत्रिमस्वल्पनद्याः=१

२ अन्याः कोशि- | कुल्यास्त्वल्पा कृत्रिमा सरित् ॥ शरावती वेत्रवती चंद्रभागा सरस्वती ॥३५॥ कावेरी | कावेरी स्या

की गंडकी च | सरितोऽन्याश्च संभेदः सिंधुसंगमः ॥ द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां त्रिषु तूत्तरे ॥ | त्सरिद्भेदे प

र्मण्वती गो- | ३६ ॥ देविकायां सरय्वां च भवे दाविकसारवौ ॥ सौगंधिकं तु कह्लारं हल्लकं र- | ण्यनारीह

दावर्यादयः=३ | क्तसंध्यकं ॥३७॥ स्यादुत्पलं कुवलयमथ नीलांबुजन्म च ॥ इंदीवरं च नी- | रिद्र्योः=१

३ कमेणे कैकं=३ | लेऽस्मिन् सिते कुमुदकैरवे ॥३८॥ शालूकमेषां कंदः स्याद्वारिपर्णी तु कुं- | कृत्रिमजल

४ द्वे रक्तकह्लारस्य रक्तवर्णत्रिकालविकासिपुष्पस्य वा=४ ए षां सौगंधिकादीनां=१ (३ द्वे सुक्लकह्लारस्य मूडितिख्यातस्य अन्ये=३) | निःसरण मार्गस्यैकं=२ सा२

४ इंदीवरे मांसमुत्पलं कुवलयं कुमुदं रुहेतिरमसः=४

४ कुवलं तू सत्लं कुवलमिति त्रिकांडशेषः द्वे मान्येन कुमुदकमलादिनां=४

५ कुमुदं कैरवे त्तु पद्मे स्त्री कुंभि कौषधौ मायां पुंसि च दिग्गजे रागशाखामे गांतरे द्वे=५ क्लोसत्ल स्य=५

मुखवर्गाद्वं | १ नलिनं नलिका तोयं बुजे नलिनी पुनः पद्माकरे [illegible] गंगाब्जिन्योरिति हैमः=१ ति हैमः=२

स्याघर्थी | २ पद्मिनी पद्मसंघाते स्त्री विशेषे सरोंबुजेद्द | १ द्वे कुमुदयुक्तदेशस्य कुमुदलतायाश्च सत्ये=१

न्मणालिनी कमलिनीत्या- | भिका ॥ जलनीली तु शैवालं शैवलोऽथ कुमुद्वती ॥३९॥ कुमुदिन्यां नलिन्यां तु

दयः=२ | बिसिनी पद्मिनी मुखाः ॥ वा पुंसि पद्मं नलिनमरविंदं महोत्पलं ॥४०॥ सह-

स्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयं ॥ पंकेरुहं तामरसं सारसं सरसीरु-

हं ॥४१॥ बिसप्रसूनराजीवपुष्करांभोरुहाणि च ॥ पुंडरीकं सितांभो- | ५ द्वे उत्पलादि

जमथ रक्तसरोरुहे ॥४२॥ रक्तोत्पलं कोकनदं नालो नालमथास्त्रियां ॥ दंडस्य=५

२ पद्मोस्त्री पद्मके व्यूहनिधि संख्यांतरे बुजे ॥ नाना गे स्त्री पंजिका स्त्रीचा वीटी पन्नगी बुप२

३ कमलं व्योम्नि भेषजे पंकजे सलिले ताम्रे कमलस्तु मृगांतरे कमला स्त्री वरनार्यौरि

३ शतपत्रं शिरवंडिनी वा घाटे सारसे च कमले तु नपुंसकमिति विश्वमेदिन्यौ=३ ति हैमः=३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अं०प्र०
३०

१षट् तालम्यादिरपिएकं अब्जादीनां समूहस्य=१ वर्ग१०
३०

१ह्वेअब्जादीनांमूलस्य=१ २ह्वेपद्मादीनांनवपत्रस्य=२ १ह्वेपद्मकंदस्य=१ २तालव्यांतो

मृणालं बिसमब्जादिकदंबे खंडमस्त्रियां ॥४३॥ करहाटः शिफाकंदः किंज पि=२
ल्कः केसरोस्त्रियां ॥ संवर्तिका नवदलं बीजकोशो वराटकः ॥४४॥ इति
वारिवर्गः ॥ उक्तं स्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादि सनाट्यकं ॥ पाताल भोगी
नरकं वारि चैषां च संगतं ॥१॥ इत्यमरसिंहकृतौ नामलिंगानुशासने ॥
स्वरादिः प्रथमः कांडः सांग एव समर्थितः ॥ प्रथम कांडो यं समाप्तः ॥ श्री
२वराटः पद्मबीजकोशोरज्जौकपर्दके=२

३४८

द्वितीयकाण्डसमाप्तः

32

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अमरद्वितीयकांडप्रारंभपत्रमिदं

53

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि

रसः स्यादेजले वीर्ये शृंगारादिविषद्रवे ॥ बालरागेण हथ्यातो [illegible] पिच ॥ १
रसा तु रसना पाठा सल्लकी क्षितिकेऽपि तु ॥

१॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीदेव्यै नमः ॥ वर्गाः पृथ्वीपुरः क्ष्माभृद्वनौषधिमृगादिभिः ॥ नृब्रह्मक्षत्रविट्शूद्रैः सांगोपांगैरिहोदिताः ॥ १ ॥ भूर्भूमिरचलानंतारसा विश्वंभरा स्थिरा ॥ धरा धरित्री धरणिः क्षोणी ज्या काश्यपी क्षितिः ॥ २ ॥ सर्वंसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुंधरा ॥ गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्ष्मावनिर्मेदिनी मही ॥ ३ ॥ भूतधात्री रत्नगर्भा विपुला सागरांबरा ॥ मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृ

सप्तविंशति भू मेः ॥ २

द्वे मृत्तिकायाः ८ द्वे प्रशस्तमृदः ६

---

२ आसमुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात् ॥ तयोरेवांतरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधाः ॥ हिमवद्विंध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि ॥ प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥ हिमांतमध्यदेशस्य २ ... तत्रैव तत्समुद्रस्य हिमा... द्वेष्वेव दास्रि...

प्राच्या सहितो दक्षिणः देशः प्राच्यः ४ ... मध्यदेशः प्र ... १ अल त्रिमास्थलं स्त्रि माचे तस्थलात्स्थलं २ ... प्राच्यः शरावती नदीमवधीकृत्य सप्त ... उदीच्यः ४ ... ३ विष्टप मरि ... देह लाघ ... स्य ३

त्तिका ॥ ऊर्वरा सर्वसस्याढ्या स्यादूषः क्षारमृत्तिका ॥ ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिंगौ स्थलं स्थली ॥ ५ ॥ समानौ मरुधन्वानौ द्वे खिलाप्रहते समे ॥ त्रिष्वथो जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ॥ ६ ॥ लोकोऽयं भारतं वर्षं शरावत्यास्तु योऽवधेः ॥ देशः प्राग्दक्षिणः प्राच्य उदीच्यः पश्चिमोत्तरः ॥ ७ ॥ प्रत्यंतो म्लेच्छदेशः स्यान्मध्यदेशस्तु मध्यमः ॥ आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विंध्यहिमागयोः ॥ ८ ॥ नीवृज्जनपदो

द्वे निर्जलदेशस्य २ ... पंच जगतः ५ ... हिमवद्विंध्ययोर्मध्यं यत्प्राक् ... [illegible] ... द्वे भारतवर्षस्य २

णः ॥ वर्षं तद्वारतं नाम भारती यत्र संततिः ॥ ४ १ द्वे जननिवासस्य १ २ द्वे मध्यदेशस्य ...
... चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन् ... आर्यावर्त्तमतः परं ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१गोष्ठशाद्वममिव्याप्य त्रिषु इति संबधः॥ १ पाठांतरं २ ८ नगाधकदेशस्य १ ३ श्रोणि जलाधिकदेशस्य ३

त्री णि स्थानमात्रस्य १ देशाविषयौ तूपवर्तनं॥ त्रिष्वागोष्ठान्नडप्राये नड्वान्नड्वल इत्यपि॥ कुमुद्वान्कुमुदप्राये वेतस्वान्बहुवेतसे॥ शाद्वलः शादहरिते सजंबाले तु पंकिलः॥१०॥ जलप्रायमनूपं स्यात्पुंसि कच्छस्तथाविधः॥ स्त्री शर्करा शर्करिलः शार्करः शर्करावती॥११॥ देश एवादिमावेवमुन्नेयाः सिकतावति॥ देशो नद्यंबुवृष्ट्यंबुसंपन्नव्रीहिपालितः॥१२॥ स्यान्नदीमातृको देवमातृकश्च यथाक्रमं॥ सुराज्ञि देशे राजन्वा

१० कं नव तृण प्रचुरस्य २

देस कर्दमस्य १

शर्करिलो देश एव॥ शार्करो शर्करावानिमौ देशादेशयोः॥ एवं सिकतासिकतिलइमौ देशे ॥ चत्वारि अश्मप्रायमदेशिकदेशस्य॥ चत्वारि वालुकाबाहुलदेशस्य ४ ११ एक स्वधर्मपरराजयुक्तस्य १

१४ कं राजमात्रयुक्तस्य १ देसे तोः पुल इति ख्यातस्य २ १६ गोस्थानस्य १

देन घोस समीप भूमेः २ श्रोण्युच्छ्रतम्रू (?) ३ ति कांयूमस्य

स्यात्ततोन्यत्र राजवान्॥१३॥ गोष्ठं गोस्थानकं तत्तु गोष्ठीनं भू तपूर्वकं॥ पर्यंतभूः परिसरः सेतुरालौ स्त्रियां पुमान्॥१४॥ वामलूरश्च नाकुश्च वल्मीकः पुन्नपुंसकं॥ अयनं वर्त्म मार्गाध्वपंथानः पदवी सृतिः॥१५॥ सरणिः पद्धतिः पद्या वर्तन्येकपदीति च॥ अतिपंथाः सुपंथाश्च सत्पथश्चार्चितेध्वनि॥१६॥ व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः समाः॥ अपंथास्त्वपथं तुल्ये शृंगाटकचतुष्पथे

३ श्रेष्ठ देशपथः ३

श्रीणि शोभन मार्गस्य ५

६ पंच निंदितपथस्य ६ लेतो व्यादिरपि ४ ६ हे मार्गाभावस्य ६ ३ वादः पथस्य मार्गस्य इति त्रिकांडशेषः तोपि ३ पा॥

35

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० २ द्द० २१७कंप तुः शा तहस्त प्रमाणं स्यात् नृस्य २ ... तरात स्यात स्य १ १८ कं चोघु पतस्य पथः १ १९ कोश द्वयस्य १ ॥ २ ॥

विं ३ — थे ॥ १७ ॥ प्रांतरं दूरशून्योध्वो कांतारं वर्त्म दुर्गमं ॥ गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगं न — १ धन्वंतरस

२ किष्कुः हस्ते वि — ल्वः किष्कुचतुः शतं ॥ १८ ॥ घंटापथः संसरणं तत्पुरस्योपनिष्कुरं ॥ — स्त्वं तु क्रोशः

तस्यै चैसने — द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ द्यावाभूमी च रोदसी ॥ १९ ॥ दिवस्पृथिव्यौ गंजा — क्रोशाद्वपु

कार्येव स्तते — तु रुमा स्यात् लवणाकरः ॥ १० ॥ इति भूमिवर्गः ॥ पूः स्त्री पुरीनगर्यौ वा प — नः ॥ गव्यूतं

किष्कुरत्र ह — त्तनं पुटभेदनं ॥ स्थानीयं निगमोन्यत्तु यन्मूलनगरात्पुरं ॥ १ ॥ त — स्त्री तु गव्यू

स्तः २ — द्धाखा नगरं वेशो वेश्याजनसमाश्रयः ॥ आपणस्तु निषद्यायां — ति गोरुतं गो

२ देसा मान्ये — ४ पदनमपि ५ ५ स सनगरस्य ५ ६ हट्टस्य ६ — मतं च तदि

नेराजपथ — ६ देसदादि कानां निवासस्थानस्य ६ — ति वाचस्प

मात्रस्य २ — तिः ॥ १

२१७ कं पुरराजमार्गस्य २

१ देहा वर्ध्मन मार्गेव हट्टस्येस्यन्ये १ ... विशिखायां सौवर्णिकप्रचारः हट्टन्त्वस्य ... ॥ १ श्रीणित्वा ममध्यमार्गस्य १

१ के चित्तु विपण्यादीन् पंचैकार्थानाहुः विशिखायां सौवर्णिक ... ॥ २ हट्टना का रा

विपणिः पण्यवीथिका ॥ २ ॥ रथ्या प्रतोली विशिखा स्याच्चयो वप्रम — धाः ट स्या ३

२ स्याले पि २ — स्त्रियां ॥ प्राकारो वरणः शालः प्राचीनं प्रांततो वृतिः ॥ ३ ॥ भित्तिः स्त्री — ४ कं स्यामादि

३ भवेदेरोकमे — कुड्यमेडूकं यदंतर्न्यस्तकीकसं ॥ गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्म निके — तेकं टकादि

दूकमेडुकं च — तनं ॥ ४ ॥ निशांतपस्त्यसदनं भवनागारमंदिरं ॥ गृहाः — वेष्टनस्य २

नि द्विरूपको — पुंसि च भूम्न्येव निकायनिलयालयाः ॥ ५ ॥ वासः कूटो द्वयोः शाला — ४ विघादगार

शः ३ — ला सैर्मौसं जवनं त्विदं ॥ चतुःशालं मुनीनां तु पर्णशाला लो टजो — मोगार मप

६ विंशति गृहस्य ६ — ६ भन्यो न्याभिमुख गृहचतुष्टयस्य ६ — गामापगाम

६ मुनीनां पर्णरचि — पि ४

तगृहस्य ६

(36)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्विरदेय ह्रस्वानस्य १ ...२ देपानीशालोद्रुतिस्यात स्य २ ३ देमध्याग्र हभागस्य ३ ॥४॥

२ देशिल्पिक मंशालायाः ३ देमधस्थान गृहस्य १

स्त्रियां॥ ६॥ चैत्यमायतनं तुल्ये वाजिशाला तु मंदुरा॥ आवेशनं शि- आदिनास्य स्तिकादिः
ल्पिशाला प्रपा पानीयशालिका॥ ७॥ मठश्छात्रादिनिलयो
गंजा तु मदिरागृहं॥ गर्भागारं वासगृहमरिष्टं सूतिकागृहं॥ ३ देनवसूत स्त्रीगृहस्य ३
॥ ८॥ कुट्टिमोऽस्त्री निबद्धा भूश्चंद्रशाला शिरोगृहं॥ वातायनं ग- देराजगृह स्य = ६
वाक्षोऽथ मंडपोऽस्त्री जनाश्रयः॥ ९॥ हर्म्यादि धनिनां वासः प्रासा-
दो देवभूभुजां॥ सौधोऽस्त्री राजसदनमुपकार्योपकारिका॥ १०॥ देउपका र्यायाः = ६
...अरिष्टमसूमैतके सूतिकागारे आसवे सुभे मरणचिन्हे तिविश्वः॥ ...

३ भरिष्टोल... रुनेनिवेशके ... निलेकाकके कयोः॥

५ देजालकस्य ५ ५ देमंडपस्य ५ एककाष्टिकादिकृतस्य धनिगृहस्य = ५ चे २

आदिना स्वस्तिकादेः = १

१ आदिनारुचवर्द्धमानादिग्रहः ईश्वरगृहविशेषाणां पृथग्येकैकं॥ = १

स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नंद्यावर्तादयोऽपि च॥ विच्छंदकः प्रभेदा हि भ- ३ देवोटे = ३
वंतीश्वरसद्मनां॥ ११॥ स्त्र्यगारं भूभुजामंतःपुरं स्यादवरोधनं॥ शु-
द्धांतश्चावरोधश्च स्यादट्टः क्षौममस्त्रियां॥ १२॥ प्रघाण प्रघणालिं-
दा बहिर्द्वारप्रकोष्ठके॥ गृहावग्रहणी देहल्यंगणं चत्वराजिरे॥ १३॥ ६ देपटल स्यषद.
अधस्ताद्दारुणि शिला नासा दारु परिस्थितं॥ प्रच्छन्नमंतर्द्वारं प्रांतस्य = ६
स्यात्पक्षद्वारं तु पक्षकं॥ १४॥ वलीकनीध्रे पटलप्रांतेऽथ पट-

...कद्वारात् ...स्तत दारु ...गाः शिली ...पि = ५

६ देपार्श्वद्वारस्य = ६ ५ एकं सौधादौ गुप्तद्वारस्य खिडकी इति स्यात स्य = ५

37

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ ४ एकं कपाटरोधी काष्ठस्य अर्गला अर्गल। अ॰ पु॰=४ २ द्वे प्रागणादेशुद्धतस्यो ॥५॥
१ द्वे मुख्ये षु छादनार्थे दत्तस्य वक्र काष्ठस्य घोतिरथ्यातस्य=१ पवेशस्थानस्य=२ द्वे पुरद्वारस्य=३

२ द्वे गृहप्रान्तेरचितस्य पक्षिस्थानस्य=२

लम्बच्छदिः ॥ गोपानसी तु वलभीच्छादने वक्रदारुणि। कपोतपालिकायां
तु विटङ्कं पुन्नपुंसकं ॥ स्त्री द्वार्द्वारं प्रतीहारः स्याद्वितर्दिस्तु वेदिका ॥१६॥
तोरणोऽस्त्री बहिर्द्वारं पुरद्वारं तु गोपुरं ॥ कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्त
स्मिन्नथ त्रिषु ॥१७॥ कपाटमररं तुल्ये तद्विष्कम्भोऽर्गलं न ना ॥ आ
रोहणं स्यात्सोपानं निश्रेणिस्त्वधिरोहणी ॥१८॥ संमार्जनी शो
धनी स्यात्संकरोऽवकरस्तथा ॥ क्षिप्ते मुखं निःसरणं संनिवेशो

३ एकं पुरद्वारे अवतरणार्थे कृतस्य क्रमनिम्नस्य मृत्कूटस्य=३

३ द्वे द्वारबाह्यभागस्य=३
४ कवाटस्य कपाटस्य त्रिषु स्यादररं न ने निवाचस्पतिः=४

५ द्वे दृष्टिकादिरचितायाः स्थितीः ख्याताः॥५॥ द्वे निर्गमनप्रवेशमार्गस्य=६
५। द्वे वेणुदारुमय्याः=५। द्वे क्षिप्ते धूल्यादौ=६

घ १
१ द्वे पुरादौ गृहादिरचनापरिच्छिन्नदेशस्य=१। द्वे गृहरचनावच्छिन्नभूमेः १। द्वे गोपग्रामस्य=२

२ द्वे ग्रामादिसमीपदेशस्य=२
३ द्वे भिल्लग्रामस्य=३

निकर्षणं ॥१९॥ समौ संवसथग्रामौ वेश्मभूर्वास्तुरस्त्रियां ॥ ग्रामान्त
मुपशल्यं स्यात्सीमसीमे स्त्रियामुभे ॥ घोष आभीरपल्ली स्यात्पक्क
णः शबरालयः ॥ इति पुरवर्गः ॥ महीध्रे शिखरिक्ष्माभृदहार्यध
रपर्वताः ॥ अद्रिगोत्रगिरिग्रावाचलशैलशिलोच्चयाः ॥१॥ लोका
लोकश्चक्रवालस्त्रिकूटस्त्रिककुत्समौ ॥ अस्तस्तु चरमक्ष्मा
भृदुदयः पूर्वपर्वतः ॥२॥ हिमवान्निषधो विन्ध्यो माल्यवान्पारि

द्वे अस्ताचलस्य=४
४ त्रयोदश पर्वतस्य=४
५ द्वे त्रिकूटनाम्नो गिरेयस्याशिखरे लंका=५

५ द्वे प्राकारवत्सद्वीपां महीमावेष्ट्य स्थितस्य गिरेर्लोकालोका ख्यातस्य=५

(३४)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि०

३ ए क पर्व्वत मध्य भाग स्य मेखला स्य स्य = ३

२ सस प्रस्त र स्य = २ — १ आदि नाम पर्य ले द र्दुरा स्त्र कूट चित्र कूट मंदर . मैनाक रैवतक स्सा द्रिग्र हः । = १ — ६ अ स्त्री ति पूर्व्वी तरा

यात्रे कः ॥ गंधमादन मन्ये च हे मकूटा दयो न गाः ॥ ३ ॥ पाषाण प्रस्तर ग्रा

३ त्रीणि अद्रि सम भूग ग स्य = ३ — वो पलाश्मानः शिला दृषत् ॥ कूटो स्त्री शिख रं शृंगं प्रपात स्त्व तटो भृगुः ॥ ४ ॥ — प्पा स बध्य ते = २

कटको स्त्री नितं बो द्रेः स्नुः प्रस्थः सानु रस्त्रियां ॥ उत्सः प्रस्र वणं वारि प्र — त्रीणि शिख

४ त्रीणि उत्सा त्रिर्गत जल प्र वा ह स्य = ४ — वाहो निर्झरो झरः ॥ ५ ॥ दरी तु कंदरो वा स्त्री देव खात बिले गुहा ॥ गह्व — र स्य = २

रं गंड शैलाः स्तु च्युताः स्थूलोपला गिरेः ॥ ६ ॥ खनिः स्त्रियामाकरः स्यात् — स्तु त टो भृ गुरि ति पा तः २

पादाः प्रत्यंत पर्व्वताः ॥ उपत्यका द्रे रासन्ना भूमि रूर्ध्व मधित्यका ॥ ७ ॥

५ देव खन्याः = ५ — ४ द्वे कृत्रिमस्य गह्वा कार स्य गिरि विर स्य = ४ — त्रीणि अ कृत्रिम स्य गिरि बिल स्य = ४ — ३ द्वे य तो जल प्रस्र वति त स्य स्थान स्य = ३

३ द्वे महारण्यस्य = ३ — (३ द्वे गृहोपवनस्य = ३) — १ द्वे लता दि पिहित स्थान स्य = १

धातुर्मनः शिलाद्यद्रे र्गैरिकं तु विशेषतः ॥ निकुंज कुंजौ वा क्लीबे लतादिपि

हितोदरे ॥ इति शैलवर्गः ॥ अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनं ॥ महार — २ षट् द्वे वनस्य = २

ण्यमरण्यानी गृहारामास्तु निष्कुटाः ॥ १ ॥ आरामः स्यादुपवनं कृत्रिमं

४ द्वे कृत्रिम वन स्य = ४ — वनमेव यत् ॥ अमात्य गणिका गेहोपवने वृक्षवाटिका ॥ २ ॥ पुमानाक्री

५ द्वे राज्ञः सा धारण वन स्य = ५ — डउद्यानं राज्ञः साधारणं वनं ॥ स्यादेतदेव प्रमदवनमंतः पुरोचितं ॥ — द्वे वन समूह स्य = ६

३ ॥ वीथ्यालि रावलिः पंक्तिः श्रेणी लेखास्तु राजयः ॥ वन्या वनसं

४ द्वे अमात्यानां वेश्यानां च गृहारामे = ४ । यत्र सस्त्रीको राजा क्रीडति तस्य कं = ५

धाजी ले खा यां पंक्तौ चेति है मः द्वे रवा याः = ६ — ६ पंच पंक्तेः = ६ — ह्रल्य योरेक लस्मरणात् रे खा पि ले खो ले ख्य

ले०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ टि

२कुयेपि=२ १अंकूरस्यांकुरः प्रोक्तः इति हलायुधः द्वे अंकुरस्य=१ दा दश वृक्षस्य=२ अंतो विना पुष्पाज्जातैः ३फलपाकेन ॥७॥ धः३

३अपुष्पाज्जा मूहै स्यादंकुरोऽभिनवोद्भिदि ॥४॥ वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस्तरुः ॥ शीयस्याः ओ ॥ फलै र्लक्षि

तैः फलैः ल अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ॥५॥ वानस्पत्यः फलैः पुष्पा तःवान स्पत्यः आ

क्षितः वन तैरपुष्पाद्वनस्पतिः ॥ ओषधिः फलपाकांता स्यादवंध्यः फलेग्रहिः ॥ म्रजां बादिः

स्पतिः १न सोंदुंबरा दिः=३ ६॥ वंध्योऽफलोऽवकेशी च फलवान्फलिनः फली ॥ प्रफुल्लोत्फुल्लसंफु द्वे कृतु को

ल्लव्याकोशविकचस्फुटाः ॥७॥ फुल्लश्चैते विकसिते स्युरवंध्यादयस्त्रि ले फल तेषु धन स्य=३

५अशैविक सितस्य=५ षु ॥ स्थाणुर्वा ना ध्रुवः शंकुर्ह्रस्वशाखाशिफः क्षुपः ॥८॥ अप्रकांडे स्तं ४त्रीणि फल

६त्रीणि शाखापत्रसहिततरोः=६ । एकं सूक्ष्मशाखा मूलस्य शाखोटकादेः=६ सहितस्य४

१द्वे अविद्यमानप्रकांडस्य बहुपत्रवतः=१ त्रीणि लतायाः १ द्वे स्कंधशाखायाः ३ पद्धसपि २ ।शाखापत्रप्र

२त्रीणि नगाद्युच्छ्रायस्य=२ । द्वे शाखायाः=३ ३द्वे मूलजटारूपस्य=३ चयः प्रतान

३द्वे वृक्षस्कं बगुल्मौ वल्ली तु व्रततिर्लता ॥ लता प्रतानिनी वीरुद्गुल्मिन्युलप ॥९॥ स्तद्वती

धस्य=३ नगाद्यारोह उच्छ्राय उत्सेधश्चोच्छ्रयश्च सः ॥ अस्त्री प्रकांडः स्कंधः स्यान्मू लतासा वीरुधा

४एकं वयादेः लाच्छाखावधिस्तरोः ॥१०॥ समे शाखालते स्कंधशाखाशाले शिफा दिशब्दत्रय

शाखावलं जटे ॥ शाखाशिफावरोहः स्यान्मूलाच्चाग्रं गता लता ॥११॥ शिरोऽग्रं शिख वाच्या=१

बिन्या शिफा ३ याः=४ रं वा ना मूलं बुध्नोऽंघ्रिनामकः ॥ सारो मज्जा नरि त्वक्स्त्री वल्कं वल्क ५समौ समा नलिंगौ नरी

५त्रीणि शिख रस्य=५ लमस्त्रियां ॥१२॥ काष्ठं दार्विंधनं त्वेध इध्ममेधः समित्स्त्रियां ॥ निष्कुहः नरीति चाप टः=५

५त्रीणि वृक्ष मूलमात्रस्य५ ४मूलादूर्ध्वं गता शिफा लता स्यात् मुकुटस्तु तरुमूलात्प्रभृति वृक्षाग्रपर्यंतं त्रीणि गतागुडूच्यादिलताप्यवरोहः स्यादित्याह=४ । त्रीणि अग्निसंदीपनतृणकाष्ठादेः दल द्वे काष्ठमात्रस्य=६ [illegible] मात्र काष्ठस्य पचापि पर्यो

५०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ ६द्वे पुष्पमधुनः=६ २द्वे नवपत्रस्य=२ २द्वे नवपत्राद्युद्गमवतः शाखा पर्वणः केचित्सल्ल ॥८॥

वादिचतुष्टयमेकार्थमाहुः=२ १षट्पत्रस्यैः

१द्वे वृक्षादिरं ध्रस्य=१ कोटरं वा ना वल्लरिर्मंजरिः स्त्रियां ॥१३॥ पत्रं पलाशं छदनं दलं पर्णं छदः पुमान् ॥ २द्वे फलस्य=२

६द्वे पुष्पधूलेः मान् ॥ पल्लवोऽस्त्री किसलयं विस्तारो विटपोऽस्त्रियां ॥१४॥ वृक्षादीनां फलं ४द्वे गुत्स स्य=४

सस्यं वृंतं प्रसवबंधनं ॥ आमे फले शलाटुः स्याच्छुष्के वानमुभे त्रिषु ॥१५॥

४द्वे जालीति ख्यातस्य=४ क्षारको जालकं क्लीबे कलिका कोरकः पुमान् ॥ स्याद्गुच्छकस्तु स्तबकः ॥ द्वे अस्फुटित पुष्प

५द्वे विकासोन्मुखप्रौढकलिकायाः=५ कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियां ॥१६॥ स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं सुमं ॥ मकरंदः पुष्परसः परागः सुमनोरजः ॥ द्विहीनं प्रसवे सर्वं हरीतक्यादयः स्त्रियां ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां हीनं फले पुष्पे पत्रे च वक्ष्यमाणमश्वत्थादि फलपुष्पादिषु वर्तमानं नपुंसकलिंगे ज्ञेयमित्यर्थः=६ स्य=४ सुमनसः प्रभृतिचतुष्कं पुष्पस्य=५

४ पंच अश्वत्थस्य=४ १पृथक्पृथगेकैकं=१

रयस्त्रियां ॥ आश्वत्थं वैणवं प्लाक्षं नैयग्रोधं गुदं फलं ॥१७॥ बार्हतं च फलं जं बीजं बू स्त्री जंबु जांबवं ॥ पुष्पे जातिप्रभृतयः स्वलिंगा व्रीहयः फले ॥१९॥

विदार्याद्यास्तु मूलेऽपि पुष्पे क्लीबेऽपि पाटला ॥ बोधिद्रुमश्चलदलः पि

प्पलः कुंजराशनः ॥२०॥ अश्वत्थेऽथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः ॥

५ससकौविष्ठस्य=५ तस्मिन्दधिफलः पुष्पफलदंतशठावपि ॥२१॥ उदुंबरे जंतुफलो यज्ञांगो हेमदुग्धकः ॥ कोविदारे चमरिकः कुद्दालो युगपत्रकः ॥२२॥ सप्तपर्णो विशा

६च त्वारि उदुंबरस्य=६ ६च त्वारि कांचनस्य=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० दि० १ चत्वारिंसप्तपर्णस्य=१ | ३ पंचवरुणस्य=३ २ पंचजंबीरवृक्षस्य=२ ॥ ५॥

४ पंचपुन्नागस्य महीरुहस्य=४

लवंगशारदो विषमच्छदः ॥ आरग्वधो राजवृक्षः संपाकश्चतुरंगुलः ॥ २३ ॥ आरेवतो व्याधिघातः रुतमालसुवर्णकाः ॥ स्युर्जंबीरे दंतशठजंभजंभीरजंभलाः ॥ २४ ॥ वरुणो वरणः सेतुस्तिक्तशाकः कुमारकः ॥ पुन्नागे पुरुषस्तुंगः केसरो देववल्लभः ॥ २५ ॥ पारिभद्रे निंबतरुर्मंदारः पारिजातकः ॥ तिनिशे स्यंदनो नेमीरथद्रुरतिमुक्तकः ॥ २६ ॥ वंजुलश्चित्रकृच्चाथ द्वौ पीतनकपीतनौ ॥ आम्रातके मधूके तु गुडपुष्पमधुद्रुमौ ॥ २७ ॥ वानप्रस्थमधुष्ठीलौ जलजेऽत्र मधूलकः ॥ पीलौ गुडफलः स्रंसी तस्मिंस्तु गिरि

४ चत्वारि पारगाः=४

६ त्रीणि आंबाडा=६ पतिवसस्य ५

७ जलमोहस्य=७ पीलु ६ पंचमोहस्य=६

१ द्वे पर्वतजपीलोः पाषयाअखोट=१ द्वे अंकोट=१ २ ससवेतसः=२ | ३ पंच सेवगाः=३

२ चत्वारि फलसस्य=२

संभवे ॥ २८ ॥ अक्षोटकर्परालौ द्वौ अंकोटे तु निकोचकः ॥ पलाशे किंशुकः पर्णो वातपोथ वेतसे ॥ २९ ॥ रथाभ्रपुष्पविदुलशीतवानीरवंजुलाः ॥ द्वौ परिव्याधविदुलौ नादेयी चांबुवेतसे ॥ ३० ॥ शोभांजने शिग्रुतीक्ष्णगंधकाक्षीवमोचकाः ॥ रक्तोऽसौ मधुशिग्रुः स्यादरिष्टः फेनिलः समौ ॥ ३१ ॥ बिल्वे शांडिल्यशैलूषौ मालूरश्रीफलावपि ॥ प्लक्षो जटी पर्कटी स्यान्न्यग्रोधो बहुपाद्वटः ॥ ३२ ॥ गालवः शाबरो लोध्रस्तिरीटस्तिल्वमार्जनौ ॥ आम्रश्चूतो रसालोऽसौ सहकारोऽतिसौरभः ॥ ३३ ॥ कुंभोलूखलकं क्लीबे कौशिको गुग्गुलुः पुरः ॥ शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः ॥ ३४ ॥ राजादनं प्रियालः स्यात्सन्नकद्रु

३ जलवेतसस्य=३

४ रक्तसेवगा=४

४ रीठा=४

५ पंचबिल्वस्य=५

६ द्वे रवेतलोध्रस्य=६

त्रीणि फेपरी=५

त्रीणि वट स्य=५

ताबडालोध्र=६

त्रीणि आंबा=६

७ पंचगुग्गुलस्य=७

७ आम्रफेदस्य=७ | पंचपोकरी=८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५२

अं०द्वि॥१ चत्वारि-चारस्य=१ षट् बोर=३ २त्रीणि बोरी=२ ४ना रंग४॥१०॥

[illegible] वर्णि=२ [illegible] धेनुः पेटं॥ सर्वतोभद्रा काश्मीरी मधुपर्णिका॥३५॥ श्रीपर्णी भ

पंचभारि४ द्रपर्णी च काश्मर्यश्चाप्यथ द्वयोः॥ कर्कंधूर्बदरी कोलिः कोलं कुवलफेनिल चत्वारि

[illegible]मि जंबु ले॥३६॥ सौवीरं बदरं घोंटाप्यथ स्यात्स्वादुकंटकः॥ विकंकतः स्रुवावृक्ष टे मुरप

का=६ ग्रंथिलो व्याघ्रपादपि॥३७॥ ऐरावतो नागरंगो नारंगो मुखवासनः॥ णी=६

[illegible] स्वल्पफला राजजंबू महाफला॥३८॥ [illegible] जंबू नादेयी

[illegible]को॥ तिंदुकः स्फूर्जकः कालः स्कंधः [illegible] ॥३९॥ का

कः कालस्कंधः तिंदुकः कोकपीलुकः॥ गोलीढो झाटलो घंटापाट

७ विषटेमुरणी=७

२पंचकाय १घंटापाटलिर्मोक्षमुष्कको॥ [illegible] सर्वतुकः=१ लिला [illegible] पुष्प तिलनाम्नैव प्रसिद्धः=१

स्य=२ लिमोक्षि [illegible] को॥ ४०॥ तिलकः क्षुरकः श्रीमान् समौ पिचुलझावुकौ॥ श्रीदेशा उ=१

३पादिया पर्णिका कुमुदिका कुंभी कैटर्यकट्फलो॥ ४१॥ क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात्स्यात्पट्टी ३ष्ठ खदा

लोध=३ लाक्षाप्रसादनः॥ [illegible] क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु [illegible] ॥ ४२॥ तूलं च नीप कारस्यव्र

१ तूद इति पा [illegible] प्रियक कदंबौ स्युर्हलिप्रिये॥ वीरवृक्षोऽरुष्कराग्निमुखी भल्लातकी त्रिषु॥४ मृदक्षस्य३

ठः=३ [illegible] ॥ गर्दभांडे कंदराल कपीतनसुपार्श्वकाः॥ प्लक्षश्च तिंतिडी चिंचाम्लिका चत्वारि बि

४ चत्वारिक ॥ पीतनसालकेऽथ॥ सर्जकासनबंधूक पुष्प प्रियकजीवकाः॥ सालेतुस बा=४

दंबस्य=४ थोपीतनसालके॥ [illegible] ५पा सीपिंप

६ षट् विजयस ५ त्रीणि चिंचा=५ ष्ठ=५

ष्ठि रइतिख्यातस्य=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ २ द्वे हिंगनबेठस्य=२ |२ त्रीणि खिरणि=२

३ त्रीणि भूर्ज वृक्षस्य= गेकार्श्याश्वकर्णकाः सस्यसंवरः ॥५०॥ नदीसर्जो वीरतरुरिंद्रद्रुः ककुभोऽर्जुनः ॥ राजादनः फलाध्यक्षः क्षीरिकायामथ द्वयोः ॥५१॥ इंगुदी तापसतरु

५ चत्वारि कंरज इति ख्यातस्य=५ र्भूर्जे चर्मिमृदुत्वचौ ॥ पिच्छिला पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलिर्द्वयोः ॥ ५२॥ पिच्छा तु शाल्मलीवेष्टे रोचनः कूटशाल्मलिः ॥ चिरबिल्वो नक्तमालः करजश्च करंजके ॥५३॥ प्रकीर्यः पूतिकरजः पूतिकः कलिमारकः ॥ करंजभेदाः षड्ग्रंथो मर्कट्यंगारवल्लरी ॥५४॥ रोही रोहितकः ५ पूतिकरंजे=५

६ करंजभेदानामेकैकं=६

२ द्वे इंगुदी खदिरस्य=२ ३ चत्वारि रोहितक इति ख्यातस्य=१ २ द्वे श्वेतखदिरस्य=२ | १ चत्वारि खदिरस्य=१ ३ अमंडो पि=३ आमंडो पि=३ आरंड इति ३

प्लीहशत्रुर्दाडिमपुष्पकः ॥ गायत्री बालतनयः खदिरो दंतधावनः ॥ ५०॥ अरिमेदो विट्खदिरे कदरः खदिरे सिते ॥ सोमवल्कोऽप्यथ व्याघ्रपुच्छगंधर्वहस्तकौ ॥५१॥ एरंड उरुबूकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः ॥ चंचुः पंचांगुलो मंडवर्धमानव्यडंबकाः ॥५२॥ अल्पा शमी शमीरः स्याच्छमी सक्तुफला शिवा ॥ पिंडीतको मरुबकः श्वसनः करहाटकः ॥५३॥ शल्यश्च मदने शक्रपादपः पारिभद्रकः ॥ भद्रदारु द्रुकिलिमं पीतदारु च दारु च ॥५४॥ पूतिकाष्ठं च सप्त स्युर्देवदारुण्यथ द्वयोः ॥ पाटलिः पाटलामोघा काचस्थाली फलेरुहा ॥५५॥ कृष्णवृंता कुबे

डरुबुको पि=३ संजडी=४ त्याग्रा४ ५ षट् मयन फलो ख्य वृक्षस्य=५ एकादश एरंडस्य ८ अष्ट देवदारोः=८ देपुविसं जडी=४ | ५ मदनवृक्षनामानि=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि०

३ स्योनः किरणसूर्ययोः=३। १ गोवंदन्यां प्रियंगुः स्त्री राजिकाकणयोरपि फलिन्यां कंगु ॥१२॥

रासीत्स्या मालुमहिलाह्वयो॥लता गोवंदनी गुंद्रा प्रियं गुः फलिनी फली॥पद्

मिष्वस्से नोगंधफली कारंभा प्रियकश्च वेसो॥ मंडूकपर्णपत्रोर्णनटकटुं

गटुंटुकाः॥५७॥ स्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृंतकुटंनटाः॥ शोणकश्चारे

लौतिष्यफलोतो मलकीत्रिषु॥५८॥ अमृताचवयस्थाचत्रिलिंगस्तु वि

भीतकः॥नाक्षस्तुषः कर्षफलो भूतावासः कलिर्द्रुमः॥५९॥ अभयात्वं

व्यथा पथ्या कायस्था पूतनामृता॥ हरीतकी हैमवती चेतकी श्रेयसी शि

वा॥६०॥ पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं चाथ द्रुमोत्पलः॥ कर्णिकारः परिव्या

सस्येच=१ ३ द्वादश नैदकुः=३ ४ चत्वारि आवलि=४ ५ षट्व्याहा डा=५

७ एकादशा हिरडा=७

७ हिङ्गलो पिच्छी णिस्यल वेतसस्य=७

७ कटचापा इति ख्याता स्य=७

४ त्रीणि सिरीस इति ख्याता स्य=४

१ गनारि=१ ~~७ हिङ्गलो पिच्छी णि स्यल वेतस्य~~ (६ चत्वारि ना गकेसर स्य=६ ३ षट् निंबइ ति ख्याता स्य=३

५ केसरं हिगु घोलकुचोलिकुचो द्रुहः॥६१॥ पनसः कंटकिफलो निचुलो ऽम्बुजस्तु जलेसकाकी

निक्लीबकिं कोदुंबरिकाफल्गुर्मलि पूजघनेफलो॥६२॥ अरिष्टः सर्वतोभद्र हिंगुनिर्यास

जल्के नखिमालकाः॥ पिचुमंदश्च निंबोथ पिछिला पूरणी शिरिपी॥६३॥ कपिल्योभस्मग

यांपुमात्रा सिंह घाम यां पुन्नागे बकुलेना गकेसरे

तौत्ता श्रितीषस्तु कपीतनः॥ मंडिलो ऽप्यथ चांपेयश्चपकोहेमपुष्पकः॥६४॥

एतस्य कलिकागंधफली स्यादथ केसरः॥ बकुलो वंजलोऽथ शोकेस्तमोऽक

रकदाडिमो॥६५॥ चांपेयः केसरो नागकेसरः कांचनाह्वयः॥ जया जयंतीत

कारी नादेयी वैजयंतिका॥६६॥ श्रीपर्णमग्निमंथः स्यात्कणिकागणिका

५ अशोकः स्त्रि पुंसि शोके फरौकंकलिपाद पे॥ स्त्रियां तु कटुरोहिण्यांपुरदे स्या

३ पिचुमंदो पिचु त्रीणि पंचकस्य=४ ६ देभोलसरीति ख्यातस्य=६

६ दाडिमे स्य=६ पंच अरणी ति ख्याता तायाः जही ख्याता तायाः=७ नपुंसके=५

(45)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० टि०

१ पंचजयपणोस्य अरणीतिख्यातायाः इत्ये
केदश पिपर्याय इति तु ख्यामी=१

॥१३॥

३ त्रीणित मं २ चत्वारि कुरैयाइ तिख्यातस्य=२

ल स्य=३ १ एतस्यैव कलिंगेंद्रयवभद्रयवं फले ॥ २ जयोथ कुटजः शक्रो वत्सको गिरिम — करवंद=२

४ मल्लि इति ल्लिका ॥४६५॥ ३ कृष्णपाकफलाविग्नसुषेणाः करमर्दके ॥६६॥ कालस्कंधस्त — ३ इंद्र सुरि

ख्यातस्य ४ मालः स्यात्तापिच्छोप्यथ सिंधुकः ॥ सिंदुवारेंद्रसुरसौ निर्गुंडींद्राणिकेत्यपि ॥ — सोपि=३

६ चत्वारि ने ६७॥ वेणी खरा गरी देवताडो जीमूत इत्यपि ॥ श्रीहस्तिनी तु भूरुंडी तृणशून्यं — ४ पंच निर्गुं

वालीति तु मल्लिका ॥७०॥ भूपदी शीतभीरुश्च सैवास्फोटा वनोद्भवा ॥ शेफालिका — डीति ख्या

ख्यातस्य ६ तु सुवहा निर्गुंडी नीलिका च सा ॥७१॥ सितासौ श्वेतसुरसा भूतवेश्यथ मा — तस्य=३

गधी ॥ गणिका यूथिकांबष्ठा सा पीता हेमपुष्पिका ॥७२॥ अतिमुक्तः पुंड्रकः

७ जुयीति ख्यातस्य=७

---

२ द्वे कुंद स्य=२ — १ स्त्रियां सुमनसो भून्नि पुष्पे जातौ तु भेदतः विदु पुष्प प्रियदाद ष्टस्त भेदेन शिष्य तेइति व्याडिः। दावेतोपि सुमनाः शा कुः=१ त्रीणि मल्लिति ख्यातस्य=१ — ८ कंकरम्लान स्य=३

२ त्रीणि दुपारी ति ख्यातायाः=२ — स्याद्वासंती माधवी लता ॥ सुमना मालती जातिः सप्तला नवमल्लिका ॥७३॥ — ९ एकं कुरबकोपि=३

माध्यं कुंदं रक्तकस्तु बंधूको बंधुजीवकः ॥ सहा कुमारी तरणिरम्लानस्तु म

हासहा ॥७४॥ तत्र शोणे कुरबके तत्र पीते कुरंटकः ॥ नीली झिंटी द्वयोर्बा — ओड्रपुष्पे पिव क्षेपि

३ द्वे कोराटा इ ति ख्यात स्य=३ — णा दासी चार्तगलश्च सा ॥७५॥ सैरेयकस्तु झिंटी स्यात्तस्मिन्कुरबकोऽरु — जवा शादेः

णे ॥ पीता कुरंटको झिंटी तस्मिन्सहचरी द्वयोः ॥७६॥ ओड्रपुष्पं जपाव — प्रकीर्तितः=५

ज्रपुष्पं पुष्पं तिलस्य यत् ॥ प्रतिहासशतप्रासचंडातहयमारकाः ॥७७॥ क — जवापि=५

४ त्रीणि नील झिंटिकायाः=४ — रवीरे करीरे तु क्रकरग्रंथिलावुभौ ॥ उन्मत्तः कितवो धूर्तो धत्तूरः कनकाह्वयः ॥७८॥

सैरेयके=५ द्वे झिंटी सामान्यस्य=५ — त्रीणि मरुदे शाजस्य कंटकिनः करपः प्रियतरोः=७

५ इति लपुष्पस्येकं=६ पंचकनेरस्य=७

56

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१५ लारः पर्याया इति स्वामी=१

दे बिजोरा इति ख्यातस्य=१

१ ससधनुरस्य=१ धोनरिस्याफल=१

मातुलो मदनश्चास्य फले मातुलपुत्रकः॥ फलपूरो बीजपूरो रुचको मातुलिं- ३ त्रीणि चित्रकस्य=३

१४ ३ त्रीणि पर्णासस्य=३ गके॥७९॥ समीरणो मरुबकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः॥ जंबीरोऽप्यथ पर्णासे ससरुयी

कठिंजरकुठेरकौ॥८०॥ सितेऽर्जकोऽत्र पाठी तु चित्रको वह्निसंज्ञकः॥ अर्का- ति ख्याता

३ एकं खेतपर्णासस्य=३ ह्ववसुकास्फोतगणरूपविकीरणाः॥८१॥ मंदारश्चार्कपर्णोऽत्र शुक्लेऽलर्क- याः=४

प्रतापसौ॥ शिवमल्ली पाशुपत एकाष्ठीलो बुको वसुः॥८२॥ वंदा वृक्षा- बकोपि=५

५ द्वे खेतार्कस्य=५ दनी वृक्षरुहा जीवंतिकेत्यपि॥ वत्सादनी छिन्नरुहा गुडूची तंत्रिका- १५ पंच गुळ्मेति ख्याता याः=५

ऽमृता॥८३॥ जीवंतिका सोमवल्ली विशल्या मधुपर्ण्यपि॥ मूर्वा देवी म-

६ चत्वारि वृक्षोपजातल्लताविशेषस्य=६ । नवगुळवेलि इति ख्याता याः=९

१ दशमूर्वी=१

३ दशपाठा=३ । ४ अष्टकटुकी ति ख्याता याः=४

धुरसा मोरटा तेजनी स्रवा॥८४॥ मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपें-

र्ण्यपि॥ पाठांबष्ठा विद्धकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा॥८५॥ एकाष्ठीला पा-

पचेली प्राचीना वनतिक्तिका॥ कटुः कटंबराशोकरोहिणी कटुरोहिणी।

मत्स्यपित्ता कृष्णभेदा चक्रांगी शकुलादनी॥ आत्मगुप्ताजहाव्यं-

ध्नवरखवा डा कंडुरा प्रावृषायणी॥८७॥ ऋष्यप्रोक्ता शूकशिंबिः कपिकच्छुश्च मर्क-

सकुहिरि टी॥ चित्रोपचित्रा न्यग्रोधी द्रवंती शंबरी वृषा॥८८॥ प्रत्यक्श्रेणी सुत-

श्रेणी रंडा मूषिकपर्ण्यपि॥ अपामार्गः शैखरिको धामार्गवमयूरकौ॥८९

७ दशमुसादूति ख्याता याः=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१अष्टअघाडाइति ख्याता याः=१ २नवक्षारंगीति ख्याता याः २

१५ मत्स्य कूपर्णरकी शापर्णरकि पिहीरवरमंजरी। फंजिका ब्राह्मणी पुत्रा
भार्ङ्गी ब्राह्मणयष्टिका॥१०॥ अंगारवल्ली बालेयशाकवर्वरवर्द्धिका॥ मं
३नवमंजि जिष्ठा विकसा जिंगी समंगा कालमेषिका॥११॥ मंडूकपर्णी भंडीरी भंडीयो
ष्टा इति [illegible] जनवैत्यपि॥ यासो यवासो दुःस्पर्शो धन्वयासः कुनाशकः॥१२॥ रोदनी
ख्याता याः३ कच्छुरानंता समुद्रांता दुरालभा॥ पृश्निपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्ण्यंघ्रि
५दशादुराल वल्लिका॥१३॥ क्रोष्टुविन्ना सिंहपुच्छी कलशी धावनी गुहा॥ निदिग्धि १५
भा=५ का स्पृशी व्याघ्री बृहती कंटकारिका॥१४॥ प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शी
६नवपीठवनि=६ दिग्धिका राष्ट्रिका गणी=७

२एकादशा नीली=२ ३अष्टबाकुची=३ ४दशापिप्पलीति ख्यातायाः=४
राष्ट्रिकेत्यपि॥ नीली काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका॥१५॥ रंजनी
श्रीफली तुत्था द्रोणी दोला च नीलिनी॥ अवल्गुजः सोमराजी सुवल्लिः
सोमवल्लिका॥१६॥ कालमेषी कृष्णफला बाकुची पूतिफल्यपि॥ कृष्णो
पकुल्या वैदेही मागधी चपला कणा॥१७॥ उषणा पिप्पली शौंडी को ५पंचगजपिप्पलीति ख्याता याः५
६दे चव्येति ख्यातस्य केचित्तु पूर्वीन्यमाहुः=६ लः॥ धकर्किपिप्पली॥ कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वशिरः पुमान्॥१८
चव्यं तु चविकं काकचिंचीगुंजे तु कृष्णला॥ फलं कपा[illegible] गंधा[illegible]
दंष्ट्रा स्वादुकंटकः॥१९॥ गोकंटको गोक्षुरको वनशृंगाटइत्यपि॥ विश्वा
७सप्तगोखरू=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२पंचमयूरशि
खायाः=२

२चत्वारिजलपिप्पलीतिख्यातायाः२।१त्रीणि शृकूष्मकुष्मांडस्य=१।

१७ सिला॥ अजन्या क्षीरविदारी स्यान्महाश्वेतर्क्षगंधिका॥१११॥ लांगली शारदी ३षट् कदल्याः

३दोन्हि सा तोयपिप्पली शकुलादनी॥ खराश्वा कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः॥११२॥ गो ५पंचजोरली

रोळे=३ पी श्यामा सारिवा स्यादनंतोत्पलसारिवा॥ योग्यमृद्धिः सिद्धिलक्ष्म्यौ वृद्धेर तिख्यात

४कदलाकद प्याह्वया इमे॥११३॥ कदली वारणा बुषा रंभा मोचांशुमत्फला। काष्ठीला मु स्य=५

लस्यकद द्गपर्णी तु काकमुद्गा सहेत्यपि॥११४॥ वार्ताकी हिंगुली सिंही भंटाकी दुष्प्रधर्षिणी १७

ल्यसावि ॥ नाकुली सुरसा रास्ना सुगंधा गंधनाकुली॥११५॥ नकुलेष्टा भुजंगाक्षी छ

तिख्याताः=४ -त्राकी सुवहा च सा॥ विदारिगंधांशुमती सालपर्णी स्थिरा ध्रुवा॥११६॥ तुंडि

४बुसापि=४ त्रीणि वनमुगस्य=५। दोन्हि मुंगसवेली=७। नाकुल्यादि रपि=७

७ सालवणि=७

७ नवकापीसी=१

३तांदुलजाः=३।२सर्वमित्य

२दशाअस्य र▬ १ मरुद्वे समीरेणी ग्रंथिपर्णेन पुंसकं=१।२चत्वारि कचूरा इतिख्याताया:=२ नेनघृततै

१९ कद स्पृक्का तु पिच्छुना स्पृक्का देवी लता लघुः॥ समुद्रांता वधूः कोटिवर्षा लंकोपि लादिकम

तिख्यात केत्यपि॥२५॥ कर्चूरको द्राविडकः काल्यको वेधमुख्यकः॥ ओषध्यो जातिमा पिऔषध

स्य=२ त्रे स्युरजातौ सर्वमौषधं॥२६॥ शाकाख्यं पत्रपुष्पादि तंडुलीयोऽल्पमारि रा द्रवी

षः॥ विशल्याग्निशिखानंता फलिनी शक्रपुष्पिका॥२७॥ स्यादृक्षगंधा छ च्यं=२

गलांत्र्यावेगी वृद्धदारकः॥ जुंगो ब्राह्मी तु मत्स्याक्षी वयस्था सोमवल्लरी॥२८ १९

पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती॥ हयपुच्छी तु कांबोजी माषपर्णी महा

सहा॥२९॥ तुंडिकेरी रक्तफला बिंबिका पीलुपर्ण्यपि॥ बर्बरा कबरी तुंगी खर

७ तोंडली=७ ५चत्वारि ब्राह्मीति
ख्यातायाः=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१५ चत्वारि पालक इति ख्यातायाः = १ पंच बाला = ९ ३ अष्ट सालंपीति ख्यातायाः = ३

१९ कुंदरूपोऽस्य बालं ह्रीवेरं बर्हिष्ठोदीच्यं केशांबुनाम च ॥ कालानुसार्यवृद्धाश्मपु ४ पंच एला

४ चत्वारि ध्रुव इति ख्यातायाः ष्पशीतशिवानि तु ॥२३॥ शैलेयं तालपर्णी तु दैत्या गंधकुटी मुरा ॥ गंधिनी ग याः = ४

जभक्ष्या तु सुवहा सुरभी रसा ॥२४॥ महेरणा कुंदुरुकी सल्लकी ह्लादिनीति च ॥ अ सूक्ष्मैला

ग्निज्वाला सुभिक्षा तु धातकी धातुपुष्पिका ॥२५॥ पृथ्वीका चंद्रवालैलानिष्कुटि याः = ५

र्बहुलाथ सा ॥ सूक्ष्मोपकुंचिका तुत्था कोरंगी त्रिपुटा त्रुटिः ॥२६॥ व्याधिः १९

कुष्ठं पारिभाव्यं वाप्यं पाकलमुत्पलं ॥ शंखिनी चोरपुष्पी स्यात्केशिन्यथ ७ षट् फल्या

वितुन्नकः ॥२७॥ झटामला ज्झटा ताली शिवा तामलकीति च ॥ प्रपौंडरीकं पौं मलक्याः ७

५ पर्णी नपुंसकं = ८

१ षट् तुरीति ख्यातायाः ३ पंच मालककाकणीति ख्यातस्य = ३ (वन्यमपि = ५) १ षट् तूणी ख्यातस्य = १ २ चत्वारि न

डर्यमथ तुन्नः कुबेरकः ॥ कच्छः कांतलको नंदीवृक्षोऽथ राक्षसी ॥ चं खागंडस्य

६ अष्ट नागरमोता = ६ डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः ॥२९॥ व्याडायुधं व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकं ॥ स्य = २

सुषिरा विद्रुमलता कपोतांघ्रिर्नटी नली ॥३०॥ धमन्यंजनकेशी च हनुर्हट्टविलासिनी ॥ ५ पंच कुकुरो

शुक्तो व्याससु शुक्तिः शंखः खुरः कोलदलं नखमथाढकी ॥३१॥ काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृत्तालक द्रा इति ख्या

तेकीरे रावण सुराष्ट्रजे ॥ कुटन्नटं दाशपुरं वानेयं परिपेलवं ॥३२॥ प्लवगोपुरगोनर्दकैवर्तीमु तस्य = ६

स्य चमं त्रिणि स्तकानि च ॥ ग्रंथिपर्णं शुकं बर्हिपुष्पं स्थौणेयकुक्कुरे ॥ तपस्विनी जटामां ७ षट् तज इ

शिरीषपाद सी ॥ ... ति ख्यातस्य ७

पे पुंषि मंत्र ... सी जटिला लोमशा मिसी ॥ त्वक्पत्रमुत्कटं भृंगं त्वचं चोचं वरांगकं ॥३४॥ प

पपूवः कारंडवे कोले निःशंके कुल्कके कपौ श द्वे पुंलिंग तौ पूस्रे चंगलु जल्लकाक्रयोः पूवं गंधत्न

णे प्रोक्तं कैवर्त मुस्तके पिच्चे ति विश्वः ॥ प्लव गो वा नरे क्षे के सार यो चौ कूरी पिते: = ५

५०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२दश अस्य र[illegible] १९ कइति ख्यातस्य=२

३ तांदुलजाः=३ २सर्वे मिश्र्य

१ मरुद्देवे समीरेणी ग्रंथिपर्णेन पुसकं=१ ²चत्वारि कचूरा इति ख्याता याः=२ नेन घृततैलादिकम

रून्मालालुपिरुनास्र्कारवीलतालपुः॥ ग्रास्तमुस्तं तोयधूः कोटिवर्षा लकापि लादिकम

फेस्येपि॥२५॥ कर्चूरको द्राविडकः काल्यको वेधमुख्यकः॥ ओषध्यो जातिमा पिऔषध

त्रैस्युरजातौ सर्वमौषधं॥२६॥ शाकाख्यं पत्रपुष्पादि तंडुलीयोल्पमारि शीद्रवी

षः॥ विशाल्याग्निशिखावांतुतां फलिनीशाक्रपुष्प्यपि॥२७॥ स्वादुकंटगोक्षु च्यं=२

गलां-त्रीवेगी वृद्धदारकः॥ जुंगो ब्राह्मीतु मत्स्याक्षी वयस्थालोमवल्लरी॥२८ १९

पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती॥ हयपुच्छी तु काबोजी माषपर्णी महा

सहा॥ ३०॥ तुंडिकेरी रक्तफला बिंबिका पीलु पर्ण्यपि॥ वर्वराकबरी तुंगी खर

५चत्वारि ब्राह्मीति ख्याता याः=५

७ तोडी=७

२पंच लोणीया इति ख्यातस्य=२

३ षट् गुर्जरदेशे दोडी इति ख्याता याः=३

स्पृष्पीजंगपिकी॥ ३१॥ एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा चसा॥ चांगेरी चुक्रिकादंत

शांबष्ठाम्लिका लोणिका॥ ३२॥ सहस्रवेधी चुक्रोम्ल वेतसः शतवेध्यपि॥ नमस्कारी गं

ड्कारी समंगा खदिरेत्यपि॥ ३३॥ जीवंती जीवनी जीवा जीवनीया मधुस्रवा॥ कूर्चशी चीरापी

र्षो मधुरकः शृंगाह्रस्वांगजीवकौ॥ ३४॥ किराततिक्तो भूनिंबोऽनार्यतिक्तोऽथ स ट=४

प्तला॥ विमलासातला भूरिफेना चर्मकषेत्यपि॥ ३५॥ वायसोली स्वादुरसा वय

अजमोदा२ स्थाथमकूलकः॥ निकुंभो दंतिका प्रत्यक्श्रेण्युदुंबरपर्ण्यपि॥ ३६॥ अजमोदा त्रयं चदं त्याः=६

तूग्रगंधा ब्रह्मदर्भा यवानिका॥ मूले पुष्करकाश्मीरपद्मपत्राणि पौष्करे॥ ३८॥

७ त्रीणि पुष्कर मूलस्य=७ ७पौष्करे मूले सचयः=७

७ वोवा=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

51

षट् लशु | ग्रुंडगरोचन्याः भाषया कमेला इति = ४ द्वे सुरूसुनी तिख्याता याः =४
नस्य=४ | १ पंच उत्तरा पद्मचारिण्याः १ पद्मचारिणीति ख्याता याः =१ | १ पंच वणि गैवे घ ख्याता याः =१

२०
अव्यथातिचरा पद्मा चारटी पद्मचारिणी ॥ कांपिल्लः कर्कशश्चंद्रो रक्तांगो रोचनीत्यपि २ षट् पला

३ द्वे पलां | ॥ ७ ॥ प्रपुन्नाटस्त्वेडगजो दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः ॥ पद्माट उरणाख्यश्च पलांडुस्तु सुकं- | वी इति

डोः=३ | दकः ॥ ८ ॥ लतार्कदुद्रुमौ तत्र हरितेऽथ महौषधं ॥ लशुनं गृंजनारिष्टमहाकंदरसो- | ख्यातस्य

३ द्वे हरित | नकाः ॥ ९ ॥ पुनर्नवा तु शोथघ्नी वितुन्नं सुनिषण्णकं ॥ स्याद्वातकः शीतलोऽपरा- | भाषयात

वर्णे पलां | जिता शणपर्ण्यपि ॥ १० ॥ पारावतांघ्रिः कटभी पण्या ज्योतिष्मती लता ॥ वार्षिकं | रंटा=२

डोः=३ | त्रायमाणा स्यात्त्रायंती बलभद्रिका ॥ ११ ॥ विष्वक्सेनप्रिया गृष्टिर्वाराही ब- | २०

४ द्वे पुनर्न | दरेति च ॥ मार्कवो भृंगराजः स्यात्काकमाची तु वायसी ॥ १२ ॥ शतपुष्पा सित- | द्वे लोरि

वा=४ | च्छत्रातिच्छत्रा मधुरा मिसिः ॥ अवाक्पुष्पी कारवी च सरणा तु प्रसारणी ॥ १३ ॥ | ५ ... विष्णु

५ चत्वारि अराजन पण्याः=५ पंच ज्योतिष्मत्याः मालकंगुली इति =५ द्वे काकमाच्याः=७ | क्रांता याः ६

६ चत्वारि त्रायमाणाख्यवणिक ... द्रव्यस्य=६ | द्वे भृंगराजस्य=७ | ससप्तसुलुंपेति ख्याता याः=८

---

२ षट् जनी | त्रीणि करेलाइ तिख्यातस्य=३ कलंबादिवास्तुकांताः शाकभेदाः स्युरिति संबंधः | ६ चत्वारि प

त्येवं वैद्य | १ पंच गंधभादालिजा इति ख्याता याः=१ गंधप्रसारणि इति च=१ | पंच प्रयोटयाः=२ भावडि ६ | टोला इति

के ख्यात | तस्यां कटंभरा राजबला भद्रबलेति च ॥ जनी जतूका रजनी जतुकृच्चक्रवर्तिनी ॥ १४ ॥ | ख्यात

सुगंधिद्र | संस्पर्शाथ शटी गंधमूली षड्ग्रंथिकेत्यपि ॥ कर्चूरोऽपि पलाशोऽथ कारवेल्लः कटि- | स्य=३

व्यस्य=२ | ल्लकः ॥ १५ ॥ सुषवी चाथ कुलकं पटोलस्तिक्तकः पटुः ॥ स्यात्कूष्मांडस्तु कर्कारु- | ३ द्वे कूष्मां

४ द्वे कर्कीं | र्वारुः कर्कटी स्त्रियौ ॥ १६ ॥ इक्ष्वाकुः कटुतुंबी स्यात्तुंब्यलाबूरुभे समे ॥ चित्रा | ड स्य=३

टयाः=४ | गवाक्षी गोडुंबा विशाला त्विंद्रवारुणी ॥ १७ ॥ अर्शोघ्नः सूरणः कंदो गंडीरस्तु स- | ४ द्वे तित्को

५ त्रीणि सेद | मष्ठिला ॥ कलंबुश्चोपोदिका स्त्री तु मूलकं हिलमोचिका ॥ १८ ॥ वास्तुकं शाकभे- | लाटयाः

नीति ख्या | दाः स्युर्दूर्वा तु शतपर्विका ॥ सहस्रवीर्या भार्गव्यौ रुहानंताथ सा सिता ॥ १९ ॥ गो- | द्वे अ...

तायाः=५ | लोमी शतवीर्या च गंडाली शकुलाक्षकः ॥ कुरुविंदो मेघनामा मुस्ता मुस्तक- | बीः=४

त्रीणि सुरण इति ख्याता याः=५ द्वे इंद्रवारुणीति ख्याता याः=५ | द्वे हिलसा इति ख्यातस्य=६ | ५ षट् दू

(न्ये लाम्रु कू द्वी याः=६) पुषा इति ख्याता याः=५ | अनूपजयाकभेदस्य गडिनीति भाषा=६ | र्वायाः=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रीणि न | १ चत्वारि मुस्तकस्य=१ | ४ त्रीणि ग्रंथेः=४ | द्वे इक्षोः=५ | त्रीणि काशस्य=४ | २ द्वे शरे वंश
लस्य=४ | द्वे गुन्द्रा पोय्या इति ख्यातस्य=१ | त्रीणि उशीर मूलस्य=१ | स्य=२

मस्त्रियाम् ॥१६०॥ स्याद्भद्रमुस्तको गुंद्रा चूडाला चक्रलोच्चटा ॥ वंशे त्वक्सारक | द्वे गुंज इति ख्यातस्य=५

२१
धीरस्तु ते | मरिं त्वचिसारतृणध्वजाः ॥१६१॥ शतपर्वा यवफलो वेणुमस्करतेजनाः ॥ वेण | ३ ग्रंथिस्तु
जने बाणे | वः कीचकास्ते स्युर्ये स्वनंत्यनिलोद्धताः ॥१६२॥ ग्रंथिर्ना पर्वपरुषी गुंद्रस्तेजनकः | गयपणो
दध्यागने | शरः ॥ नडस्तु धमनः पोटगलोऽथो काशमस्त्रियाम् ॥१६३॥ इक्षुगंधा पोटगलः पुं | नाबंधेरु
नाशरंज | सि भूम्नि तु बल्वजाः ॥ रसाल इक्षुस्तद्भेदाः पुंड्रकांतारकादयः ॥१६४॥ स्याद्वीरं वी | ग्भेदप २१
लेसरस्तु | णं वीरतरं मूलेस्योशीरमस्त्रियाम् । अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम् ॥१६५ | णोः=३
मुगेवामा
ख्योगुंद्र | ३ पर्व क्लीबं महे ग्रंथौ प्रस्तावे लक्षणांतरे दर्शप्रतिपदोः संधौ विषुवत्प्रभृतिषु=३
स्तेजनके | शर[illegible] चस्य [illegible] =४ । द्वे वीरण इति ख्यातस्य=६

२ नलादयो | ४ चत्वारि कुशस्य=४ | पवित्रं १ [illegible] कुशे ताम्रे पयसि च क्लीबं ॥ मेध्ये | २ त्रीणि ज
येऽत्रोक्ताः | १ दश वीरण मूलस्य=१ | स्यात् [illegible] =१० [illegible] =४ | लतृणवि
येषां तु क्ताः | लामज्जकं लघुलयमवदाहेष्टकापथे ॥ नलादयस्तृणं गर्मु | शेषस्य=२
गर्मुत् श्यामा | च्छ्यामाकप्रमुखा अपि ॥१६६॥ छत्रातिछत्रपालघ्नौ मालातृण | ३ द्वे नवतृण
कादयः ते | कभूस्तृणे ॥ शष्पं बालतृणं घासो यवसं तृणमर्जुनं ॥१६७ | स्य=३ द्वे तृ
तृणं तृण | अस्त्री कुशं कुथो दर्भः पवित्रमथ कत्तृणं ॥ पौरसौगंधिक | णमात्र
शदेवा | ध्यामदेवजग्धकरौहिषं ॥१६८॥ तृणानां संहतिस्तृण्या न | स्य=३
च्याः=२ | कुशो रामे सुते द्वीपि पापिष्टे | ५ [illegible] कं तृण
३ श्यामीतु छत्रादि पंच पर्याया नाह द्वे तृणविशेषस्य=३ | योक्त्रे मंयोः कुशी फलोकुशी | समूहस्य५
५ षट् राम कर्पूरेति ख्यात सुगंधिद्रव्यस्य=५ | दर्भे [illegible] कुज [illegible] =४

(५३)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१ एकं नडसंहतेः=१ द्वे ताडस्य=१ १ द्वे नारिकेलस्य=१ | २ सुपारीति ख्यातस्य पंचगुवाकस्य=२

२२ स्यात्तु नडसंहतिः ॥ तृणराजाह्वयस्तालो नारिकेलस्तु लांग

ली ॥६९॥ घोंटा तु पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरोऽस्य तु ॥ फलमु

द्वेगमेते च हिंतालसहितास्त्रयः ॥७०॥ खर्जूरः केतकी ताली ख | २ एकं पूगफलस्य=२ २२

र्जूरी च तृणद्रुमाः ॥७१॥४ इति वनौषधिवर्गः ॥

४ एते च तालनारिकेलयोगास्त्रयो हिंतालचतुर्थाः खर्जूराद्याः स्य

तारस्त्रअस्त्रावेते तृणद्रुमाः तृण जातीयद्रुमा इत्यर्थः=४

---

३ द्वादश सूकरस्य=३ १४ द्वे सिंहस्य=१ त्रीणि व्याघ्रस्य=१ द्वे तडसस्य=१

सिंहो मृगेंद्रः पंचास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ॥ शार्दूलद्वीपिनौ व्याघ्रे तरक्षुस्तु मृगा

४ नव वानरस्य=४ दनः ॥१॥ वराहः सूकरो घृष्टिः कोलः पोत्री किरिः किटिः ॥ दंष्ट्री घोणी स्तब्ध

रोमा क्रोडो भूदार इत्यपि ॥२॥ कपिः प्लवंगः प्लवगशाखामृगवलीमुखाः ॥ चत्वारि भ

५ त्रीणि गंडस्य=५ क मर्कटो वानरः कीशो वनौकाः अथ भल्लुके ॥३॥ ऋक्षाच्छभल्लभल्लूकाः गं ल्लूकस्य=४

डके खड्गखड्गिनौ ॥ लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभाः ॥४॥ पंचमहिषस्य

स्त्रियां शिवा भूरिमायगोमायुमृगधूर्तकाः ॥ सृगालवंचकक्रोष्टुफे

६ वंचक सृखले धूर्ते गृहबभ्रौ च |

जंबुके=६

(54)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०द्वि०
२३

छलोम

१दशाष्टगालस्य१ ।३त्रीणिसायायास्य=३ ।द्वेमृगभेदस्य=३ १पंचबिडालस्य१ २३

२त्रीणिस्व... रुफेरवजंबुकाः॥५॥ ओतुर्बिडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक्॥ त्रयो द्वेसायाळस्य=२
लजगोधा गोधेर गौधार गौधेया गोधिकात्मजे॥ श्वावित्तु शल्यस्तल्लो भित्शल्ली
त्मजस्य=२ शल्लं शल्यं शलं॥ वातप्रमीर्वातमृगः कोकस्त्वीहामृगो वृकः॥७॥ मृगे कुरंगवा त्रीणिलो
३पंचहरिणस्य३ तायुहरिणाजिनयोनयः॥ ऐणेयमेण्यास्चर्माद्यमेणस्यैणमुभे त्रिषु॥८॥ ङगा३
कदलीकंदलीचीनचमूरप्रियकावपि॥ समूरुश्चेति हरिणा अमी अजि
नयोनयः॥९॥ रुष्णसाररुरुन्यंकुरंकुशंबररौहिषाः॥ गोकर्णपृषतै
द्विपडे ते हरिणभेदा अजिनयोनयः स्युः=६

१एते द्वादश मृगभेदाः=१ ।द्वेपालः=४ २त्रीणिउंदुरोः=२ ।चत्वारि सुसुंदरी=३
३द्वेउंदिरस्य स्त्री=३ एर्ष्यरोहिताश्चमरो मृगाः॥१०॥ गंधर्वः शरभो रामः सृमरो गवयः शशः॥इ
त्यादयो मृगेंद्राद्या गवाद्याः पशुजातयः॥११॥ उंदुरुर्मूषकोऽप्याखुर्गिरि
४द्वेसरडस्य= काबालमूषिका॥ छुछुंदरी गंधमुखी दीर्घतुंडी दिनांधका॥१२॥ सर
टः रुकलासः स्यान्मुसली गृहगोधिका॥ लूता स्त्री तंतुवायोर्णनाभ पद्दे अतिसु
५चत्वारिकातनीति मर्कटकाः समाः॥१३॥ नीलंगुस्तु कृमिः कर्णजलौकाः शतपद्युभे॥ वृ द्रजंतुमा
ख्यातायाः श्चिकः शूककीटः स्यादलिद्रूणौ तु वृश्चिके॥१४॥ पारावतः कलरवः त्रस्य=५
द्वे वृश्चिके=६ मृगवृश्चिकयोरलिरिति रभसः=६ ।पारावतोऽपि६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि० २४ १ त्रीणि कपोतस्य=१ त्रीणि सेनस्य त्रिकरा=१ त्रीणि उलूकस्य=१ ५ द्वे चटकस्य=५ द्वेकंकस्य=२ २ द्वे खंजरी टस्य=२ २४

कपोतौ मिथुनाद्वनः ॥ पत्री श्येने ऽउलूकस्तु वायसारातिपेचकौ ॥ १५ ॥ व्या २ कंकस्थ्य

२ द्वे भारद्वाजस्य=२ भारद्वाजः खंजरीटस्तु खंजनो ॥ लोहपृष्ठस्तु कंकः स्यादयचाषः किकीदिविः ॥ १६ ॥ कलिंग भृंग धूम्याटो ज्ञ यस्याश्छत पत्रकः ॥ दावोघा तो लोहपृ

३ द्वे स्वर्णचाषस्य=३ यै भसारंगः स्तोकक स्यातकः समौ ॥ १७ ॥ कृकवाकुस्ताम्रचूडः कुक्कुट ष्ठ ऋतांत

४ चातके हरिणे पुंसि सारंगः शब ३ स्वरणायुधः ॥ चटकः कलविंकः स्यात्तस्य स्त्री चटका द्वयोः ॥ १८ ॥ पु योरितिहै मः=२

लेत्रिषु=४ मपसैचाटकैरस्य पल्लेचटकैवहि ॥ कर्करेटुः करेटुः स्यात्कृकणक्र पुंसि गोधूम्याट रविंगयोः मधुव्रते मृगराजे पुंसिकृं गगुड लचं=३ ४ कृकवाकुर्मयूरेपि त्रीणि णीपि हे ति रव्यातस्य=४ चत्वारि कुरस्य=५ सरटे चरणायुधेति

कैसुकस्य=४ ३ द्रया काकस्य=३ ३ द्वेडोंबकावलेति रव्यातस्य=३ १ चत्वारि कोकिलस्य=१ द्वे चिल्लस्य=३ द्वे बकस्य=४

कसौ समौ ॥ १९ ॥ वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिक इत्यपि ॥ काकेतु करटारि ष्टबलिपुष्ट [illegible] सकृत्प्रजाः ॥ २० ॥ ध्वांक्षात्मघोषः परभृद् बलिभुग्वा

द्वे बदक इति रव्यातस्य=६ यसाअपि ॥ द्रोणकाकस्तु काकोलो दात्यूहः कालकंटकः ॥ २१ ॥ आतापिचिल्लौ दाक्षाय्य गृध्रौ कीरशुकौ समौ ॥ क्रुङ् क्रौचौ बकः कंकः पुष्करा ह्वस्तु सारसः ॥ २२ ॥ कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथांगाह्वय नामकः ॥ चत्वारि च के वाकस्य=५

द्रकुक्कुरा=६ कादंबः कलहंसः स्यात्सैः दुत्क्रोशकुररौ समौ ॥ हंसास्तु श्वेतगरुतश्च

५ सारसः पक्षि भेदः स्यात्क्लीबं तु सरसीरुहे द्वे सारसपक्षिणः=५

६ कलहंसस्तु कादंबे राजहंसेन्टपोत्तमे=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ दि॰ ८ कं नीलमक्षिकायाः (२ त्रीणि आडी
२५ १ चत्वारि सामान्येन हंसस्य=१ द्वे वङ वाघो ष्टी=४ केचिन्नामत्रयं आहुः=४) तिख्यात
३ द्वे बक भेद चक्रांगा मानसौकसः ॥ राजहंसास्तु ते चंचु चरणै लोहितैः सिताः ॥ २४ ॥ म स्य=२
स्य=३ लिनै मल्लिकाख्यास्ते धार्तराष्ट्राः सितेतरैः ॥ शरारिराटिराडिश्च बला ६
४ द्वे वामवीर काबिसकंठिका ॥ २५ ॥ हंसस्य योषिद्वरटी सारसस्य तु लक्ष्मणा ॥ ज द्वे बरडेति
यीति ख्या तुकाजिनपत्रा स्यात् सरोष्णी तैलपायिका ॥ २६ ॥ वर्वणा मक्षिका नीली ख्यातस्य
तस्य=४ ६
५ द्वे मधु मक्षि ला सरघा मधुमक्षिका ॥ पतंगिका पुत्तिका स्याद्दंशस्तु वनमक्षिका ॥
का भेद २७ ॥ दंशी तज्जातिरल्पा स्याद्गंधोली वरटी द्वयोः ॥ भृंगारी झीरु
स्य=५ ३ सारसस्याः लक्ष्मणा नातु सौमित्री स्त्री मति त्रिषितिरु द्वंः निर्मकारोपिल २५
क्ष्मणस्यैव सारसे त्यमरमाला ॥ एके सारसस्य स्त्रियः=३

६ पिधापूगषट्‌पामो चाशाल्मलिवेष्टके सित्क सं फूत मुंडे चपं त्काव समदा ४ (१ शालु फे शालि प्रभेदे
२ द्वे आग्यो २ | १ चत्वारि झिंगुरे तिख्यातस्य=१ पतगः पक्षि सूर्ययोः=१ ३ क्लीबस्तु ते इति विश्व
३ पतमरः का काचीरिझिल्लिका च समा इमाः ॥ २८ ॥ समौ पतंगशलभौ खद्योतो मेदिन्यौ=१
मुके पंगो ३ ज्योतिरिंगणः ॥ मधुव्रतो मधुकरो मधुलिण्मधुपालिनः ॥ २९ ॥ द्विरेफ वनम
५ द्वे मयूर शिरेफपुष्पलिड्भृंगषट्पदभ्रमरालयः ॥ मयूरो बर्हिणो बर्ही नीलकंठो यूरस्य=४
खायाः=५ भुजंगभुक् ॥ ३० ॥ शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥ मेचकः शा
३ आलिः सुरा केका वाणी मयूरस्य समौ चंद्रकमेचकौ ॥ ३१ ॥ शिखा चूडा शिखंड मलेरुष्णो
पु ष्पलि उस्तु पिच्छबर्हे नपुंसके ॥ खगे विहंग विहग विहंगम विहायसः ॥ ३२ ॥ चंद्र तिमिरे बर्हि
हो:=३
६ त्रीणि पुच्छ ४ शिखी वन्हो बलीवर्दे शर केतु ग्रहे द्रुमे मयूरे कुक्कुटे पुंसि शिखावत्य के=५
स्य=६ न्यलिंगकः=४ | खगः सूर्ये ग्रहे देवे मार्गणे च विहंगमे=६ | द्वे पिच्छस्य चंद्राकृतेः=५
मयोः | स्त्रियां पुंसि तु लांगूले मंडयो बे [illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि
२६

३सप्तविंशति नामानि पक्षिणः =३ — ५पत्रं तु वाह

शकुंतिपक्षिशकुनिशकुंतशकुनद्विजाः ॥ पतत्रिपत्रिपतगपतत्पत्ररथां९ — नेपर्णे स्यां

डजाः ॥ ३३ ॥ नगौकोवाजिविकिरविविष्किरपतत्रयः ॥ नीडोद्भवा गरुत्मं — सक्षेशार

तः पित्सं तो नभसंगमाः ॥ ३४ ॥ तेषां विशेषा हारीतो मद्गुः कारंडवः पूवः ॥ — पक्षिणोः=५

तित्तिरिः कुक्कुभो लावो जीवंजीवश्चकोरकः ॥ ३५ ॥ कोयष्टिकष्टिट्टि — षट् पक्ष

भ कौवर्तकौ वर्तिकादयः ॥ गरुत्पक्षच्छदाः पत्रं पतत्रं च तनूरुहं ॥ — स्य=५

३६ ॥ स्त्री पक्षतिः पक्षमूलं चंचुस्त्रोटिरुभे स्त्रियौ ॥ प्रडीनोड्डीनसंडी — चोंच इति

६द्वे पक्षमूल स्य=६ — पक्षस्तु मासार्द्धे गृहसाध्ययोः चुल्लीरंध्रे बले पार्श्वे वर्गे केशात्सर — रव्यातस्य=६

५श्चये पिच्छे विरोधे द्वौ हो गेसहाये राजकुंजरेति हैमः=५

२सप्तरि

३द्वे मिथुन स्य=३ — २पक्षुकः पुंसि चिपिटे शिशौ स्यादभिधेयवत् २३ त्रीणि अंडस्य=१३ द्वे पक्षिवास स्य=१ — शोः=२

डीनान्येताः खगगतिक्रियाः ॥ ३७ ॥ पेश्यो कोशो द्विहीनेंडं कुलायो नीडम — १कुलाय स्तु

४अजो गोष्ठा — स्त्रियां ॥ पोतः पाकोर्भको डिंभः पृथुकः शावकः शिशुः ॥ ३८ ॥ स्त्रीपुंसौ — पुमान् स्था

ध्वं वृंदेषु=४ — मिथुनं द्वंद्वं युग्मं तु युगलं युगं ॥ समूहनिवहव्यूहसंदोहविसरव्र — नमत्रिस्या

६द्वाविंशति समूहस्य=६ — जाः ॥ ३९ ॥ स्तोमौघनिकरव्रातवारसंघातसंचयाः ॥ समुदायः समुद — सक्षिवास

यः समवायश्चयो गणः ॥ ४० ॥ स्त्रियां तु संहतिर्वृंदं निकुरंबं कदंब — के=१

कं ॥ वृंदभेदाः समैर्वर्गः संघसार्थौ तु जंतुभिः ॥ ४१ ॥ सजातीयैः कु

६वक्ष्यंत इति शेषः=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५८

अ॰ द्वि॰
२७

२चत्वारि धान्यादिराशेः=२

लेयूथं तिरश्चां पुन्नपुंसकं ॥ पशूनां समजोऽन्येषां समाजोऽथ सधर्मिणां ॥ ४षट् मनुष्य
४२ ॥ स्यान्निकायः पुंजराशी तूत्करः कूटमस्त्रियां ॥ कापोतशौकमा जातिमा
यूरतैत्तिरादीनि तद्गणे ॥ ४३ ॥ गृहासक्ताः पक्षिमृगाश्छेकास्ते गृह्य त्रस्य=४
कास्च ते ॥ इति सिंहादिवर्गः ॥ मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवान ६एकादश
राः ॥ स्युः पुमांसः पंजचेनाः पुरुषाः पूरुषा नराः ॥ १ ॥ स्त्री योषिदबु स्त्रीमात्र
ला योषा नारी सीमंतिनी वधूः ॥ प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महि स्य=६
२७

५पंचमनुष्यजातौ पुरुषस्य=५

२रामः स्यामे हलायुधे पशुभेदे सिते चारौ राघवे रेणुकासुते ॥ रामं तु वास्तु १प्रमदेसंमदे
११वे कुष्ठे २रामाहिगु ६लिनी स्त्रियो रिति हलायुधः=२
३द्वे कोप मत्ते स्त्रिया
स्त्र्याः=३ लातथा ॥ विशेषास्त्वंगना भीरुः कामिनी वामलोचना ॥ प्रमदा मा मुन्मदयो
२कांता स्या विनी कांता ललना च नितंबिनी ॥ ३ ॥ सुंदरी रमणी रामा कोपना सैव षिति=१
अप्रियं गो भामिनी ॥ वरारोहा मत्तकासिन्युत्तमा वरवर्णिनी ॥ ४ ॥ कृताभिषे ३वरारोहादि
स्त्रीशोभ कामहिषी भोगिन्योऽन्या नृपस्त्रियः ॥ पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया चतुष्कंअ
नेत्रिउना सहधर्मिणी ॥ ५ ॥ भार्या जाया थ पुंभूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुंबिनी ॥ पुरं संतोत्कृष्ट
धवे ॥ लोहे श्री सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता ॥ ६ ॥ कृतसापत्निकाध्यूढाधि स्त्रियः=३
च चंद्रसूर्या एकं पट्टमहादेव्याः=४ । द्वे यज्ञसंयोगे पूर्वं परिणीतस्त्रियाः=४ । द्वे पुत्रदुहित्रादिमत्याः
म पर्याया तु
शिला सुच=२ अन्यलक्षभेदेन ससमिः पर्यायमाहुः=५ । चत्वारि पतिव्रतायाः=६ । पतिसहितयाः=५

५९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ १ द्वे व्यभिचारवारणेन कृतकुलरक्षायाः=१ समे तुल्यार्थलिंगे=२

२८ १ त्रीणि कृतप्रथम द्वितीयविवाहस्य=१ त्रीणि स्वेच्छाकृतपतिवरणायाः=१ २

विन्नाथ स्वयंवरा ॥ पतिंवरा च वर्याथ कुलस्त्री कुलपालिका ॥ ७ ॥ कन्या कुमा द्वे कन्यायाः १

२ त्रीणि अनागतार्तवायाः=२ री गौरी तु नग्निकानागतार्तवा ॥ स्यान्मध्यमा दृष्टरजास्तरुणी युवतिः स २ द्वे प्रथमप्रसर जोयोगायाः=२

मे ॥ ८ ॥ समाः स्नुषाजनीवध्वश्चिरंटी तु सुवासिनी ॥ इच्छावती कामु

३ त्रीणि पुत्रादिभार्यायाः=३ का स्याद्वृषस्यंती तु कामुकी ॥ ९ ॥ कांतार्थिनी तु या याति संकेतं साभि २ द्वे युवत्याः २

सारिका ॥ पुंश्चली धर्षणी बंधक्यसती कुलटेत्वरी ॥ १० ॥ स्वैरिणी पां

सुला च स्यादशिश्वी शिशुना विना ॥ अवीरा निष्पतिसुता विश्वस्ता २८

४ द्वे धनादिच्छायुक्तायाः=४ द्वे पितृगृहस्थितायाः सुखेन वसतीति सुवासिनी इति द्राविडः=३

द्वे मैथुनेच्छावत्याः=४ । भेशवसत्याः=६

द्वे वृद्धायाः=२ १ द्वे मृतभर्तृकायाः=१ त्रीणि सख्याः=१ ३ १ द्वे जीवद्भर्तृकायाः=१ द्वे प्रज्ञायास्तु बुध्याः=२

वि॒ध॒वे॒ समे ॥ ११ ॥ आलिः सखी वयस्याथ पतिवत्नी सभर्तृका ॥ वृद्धा प द्वे क्षत्रियजातेः=४

२ द्वे स्वयंज्ञान्याः=२ लिक्नी प्राज्ञी तु प्रज्ञा प्रज्ञा तु धीमती ॥ १२ ॥ शूद्री शूद्रस्य भार्या स्याच्छूद्रा त

ज्जातिरेव च ॥ आभीरी तु महाशूद्री जातिपुंयोगयोः समा ॥ १३ ॥ अ द्वे स्वयंविघोपदेशिन्याः=४

३ द्वे गोपालिकायाः=३ र्याणी स्वयमार्या स्यात्क्षत्रिया क्षत्रियाण्यपि ॥ उपाध्यायाप्युपाध्यायी

यी स्यादाचार्यापि च स्वतः ॥ १४ ॥ आचार्याणी तु पुंयोगे स्यादर्यक्ष

४ द्वे वैश्यजातियायाः=४ त्रियी तथा ॥ उपाध्यायान्युपाध्यायी पोटा स्त्री पुंसलक्षणा ॥ १५ ॥ वी

एकं स्वयंमंत्रव्याख्यात्र्याः=५ । द्वे स्तनश्मश्र्वादियुक्तायाः=६

६८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जर्ंदि० २द्वे मातृसपत्नीपुत्रस्य=२ १द्वे पितृष्वसुः पुत्रस्य=१ पंचपुत्रस्य=४

उ०

पैतृष्वस्रेयः स्यात्सैतृष्वस्रीयस्य पितृष्वसुः ॥ सुतौ मातृष्वसुश्चैवं वैमात्रेयो

३पंचासती पुत्रस्य=३ विमातृजः ॥२५॥ अथ बांधकिनेयः स्याद्बंधुलश्चासतीसुतः ॥ कौलटे ३द्वे भिक्षु

यः कौलटेरो भिक्षुकी तु सती यदि ॥२६॥ तदा कौलटिनेयोस्याः कौल कीपुत्र

टेयोपि चात्मजः ॥ आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियां त्वमी ॥२७॥ स्य=३

आहुर्दुहितरः सर्वे पत्यं तोकं तयोः समे ॥ स्वजाते त्वौरसोरस्यौ तात ५द्वे तयोः पु

स्तु जनकः पिता ॥२८॥ जनयित्री प्रसूर्माता जननी भगिनी स्वसा ॥ न त्रदुहित्रोः=५

उ०

४आत्मजादयः स्त्रियां वर्तमाना दुहितरमाहुः तत्रापो =१चत्वारि मातुः १ द्वे भगिन्याः१ जनितस्य=५

रजा घततया पुत्रत्वा ञीषल्लक्षणाभावात् स्त्रियां सूनुरेव सुताः=४ ५द्वे सवर्णायां

१सुतस्य सुताय वत्रीणि सु २द्वे पत्युः क

१एकं भ्रातृ १नंदा तु स्वसा पत्युर्ननंदा ननंदा वीच सेति रभसः=१ ता त्मजायाः=१

भगिन्याः१ नंदा तु स्वसा पत्युर्नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥२९॥ भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य या निष्ठ भ्रातुः

द्वे भ्रातृजा तेरः स्युः परस्परं ॥ प्रजावती भ्रातृजाया मातुलानी तु मातुली ॥३०॥ =द्वे मातुल

याः२ पतिपत्न्योः प्रसूः श्वश्रूः श्वसुरस्तु पिता तयोः ॥ पितुर्भ्राता पितृव्यस्स्या पत्न्याः२

एकं पतिप न्मातुर्भ्राता तु मातुलः ॥३१॥ श्यालाः स्युर्भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवृदेव ३एकं पति

लीमातुः=३ रौ ॥ स्वस्रीयो भागिनेयः स्याज्जामाता दुहितुः पतिः ॥३२॥ पितामहः पत्नीपि

पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः ॥ मातुर्मातामहाद्येवं सपिंडास्तु सनाभ तुः=३

५द्वे भगिनीपुत्रस्य स्वस्रपत्ये च स्वस्रीया भागिनेयी=५ ।६द्वे सप्तपुरुषावधिक

ज्ञातीनां=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०द्वि०
३२ १षट् वृद्धस्य=१ पंच कनिष्ठस्य=२ १त्रीणि अतिवृद्धस्य=१ त्रीणि दु
त्रीणि ज्येष्ठ सोवृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि ॥४२॥ वर्षीयान्दशमी ज्यायान्पूर्वजस्त्वग्रियोऽग्र र्बलस्य=२
भ्रातुः=२ जः॥ जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोऽवरजानुजाः ॥४३॥ अमांसो दुर्बलश्छातो
३त्रीणि स्थू बलवान्मांसलोंसलः ॥ ॥ तुंदिलस्तुंदिकस्तुंदी बृहत्कुक्षिः त्रीणि नत
लस्य=३ पिचंडिलः ॥४४॥ अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके ॥ केशवः नासिक
४पंच बृहत् केशिकः केशी वलिनो वलिभः समौ ॥४५॥ विकलांगस्त्वपोगंडः स्य=४
कुक्षेः=४ खर्वो ह्रस्वश्च वामनः॥ खरणाः स्यात्खरणसो विग्रस्तु गतनासिके॥४६॥
६त्रीणि खर्व त्रीणि प्रस्तकेशस्य=५ द्वे जराबलथचर्मयुक्तस्य=५ (द्वे निसर्गन्यूना
पुंसः=६ द्वे तीक्ष्णनासिकस्य=६ द्वे छेदादिगतनासिकस्य=६ धिकांगस्य=५) ३२

(१प्रज्ञुः प्रगतजानुः स्यात्प्रज्ञोऽप्यत्रैव दृश्यते संज्ञुः संहतजानौ च भ
१द्वे वाता १द्वे चिपिटवासकस्य=१ वेत्संज्ञोऽपितत्रैव ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानौ स्यादूर्ध्वज्ञोऽप्यूर्ध्वजानुके
दिविरल खुरणाः स्यात्खुरणसः प्रज्ञुः प्रगतजानुकः॥ ऊर्ध्वज्ञुरूर्ध्वजानुः स्यात्संज्ञुः। इति साह
जानुकस्यात्संहतजानुकः ॥४७॥ स्यादेडे बधिरः कुब्जे गडुलः कुकरे कुणिः ॥ ५ सांकः=१
२द्वे संलग्न पृश्निरल्पतनौ श्रोणः पंगौ मुंडस्तु मुंडिते ॥४८॥ बलिरः केकरे खोडे १द्वे उच्चजा
जानुकस्य खंजे त्रिषु जरावराः ॥ जडुलः कालकः पिप्लुस्तिलकस्तिलकालकः नुकस्य=१
३द्वे खर्व दुर्ब कः ॥४९॥ अनामयं स्यादारोग्यं चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया॥ भेषजौषध वर्ण ४तिलकालति
लस्यात्न्याष भैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥५०॥ स्त्री रुग्रुजा चोपतापरोगव्याधि देहस्थति
स्थः=३ द्वे द्वे मुंडितपुरुषादेः=३ जरातो ह्लादवच अर्वाचीनो मुत्तानशायी घस्तिस्ललिंगाः=४ लस्य=४
जंघाविक
लस्य=३ द्वे आरोग्यस्य=५ द्वे रुक्प्रतिकारस्य=५ पंच औषधस्य=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मं० ६ द्वे अं
३४ (पुरुषस्य)

१ पुरुष

त्रीणि श्लेष्मास्य=१ त्रीणि उन्नतनाभियुक्तपुरुषस्य=१ द्वे श्लेष्मणः=३ | द्वे चर्मणः=३
कफौ॥६१॥ स्नुग्जो मुग्नौजौ रु वृद्धनाभौ तु तुन्दिलतुन्दिभौ॥ किलासी सिध्म | त्रीण्यादि पा
त्रीणि मूर्च्छा | लोऽन्धोऽदृक् मूर्च्छाले मूर्तमूर्च्छितौ॥६२॥ शुक्रं तेजोरेतसी च बीजवीर्येन्द्रि | दीना शुष्क
युक्तपुरु | याणि च॥ मायुः पित्तं कफः श्लेष्मा स्त्रियां तु त्वगसृग्धरा॥६३॥ पिशितं त | मांसस्य=४
षस्य=२ | रसं मांसं पललं क्रव्यमामिषं॥ उत्तप्तं शुष्कमांसं स्यात्तद्वल्लूरं त्रिलिङ्गकं | षट् शोणि
षट् शुक्र | कं॥६४॥ रुधिरेऽसृग्लोहितास्ररक्तक्षतजशोणितं॥ बुक्काग्रमांसं हृ | तस्य=५
स्य=३ द्वे पि | दयं हृन्मेदस्तु वपा वसा॥६४॥ पश्चाद्ग्रीवासिरा मन्या नाडी तु धमनिः सि | एकं ग्री
तस्य=३ | रा॥ हृदयमांसस्य=६॥ त्रीणि मांसप्रभवस्य विशेषमांसस्य=६ | ३४ वायाः=६
षट् आमि
षस्य=४

१ स   त्रीणि नाडिनो=६

देकुक्षि | १ द्वे मलस्य=१ | १ द्वे मस्तकस्नेह
वामपा | द्वे कुक्षेः दक्षिणभागस्थमांसखंडस्य=२ द्वे उदर्यजलाधारस्य=१ | स्य=१
र्श्वमांस | र॥ तिलकं क्लोम मस्तिष्कं गोर्दं किट्टं मलोऽस्त्रियां॥६५॥ अन्त्रं पुरीतत् गुल्म | द्वे अन्त्रस्य१
स्य=२ | स्तु प्लीहा पुंस्यथ वस्नसा॥ स्नायुः स्त्रियां कालखंडयकृती तु समे इमे॥६६॥ | द्वे मूत्र
३ त्रीणि ला | स्यणिका स्यंदनी लाला दूषिका नेत्रयोर्मलं॥ मूत्रं प्रस्रावउच्चारावः | स्य=३
लइतिख्या | स्करौ शमलं शकृत्॥६७॥ गूथं पुरीषं वर्चस्कमस्त्री विष्ठाविशौ स्त्रियौ॥ | नव विष्ठा
तायाः=३ | स्यात्कर्परः कपालोऽस्त्री कीकसं कुल्यमस्थि च॥६८॥ स्याच्छरीरास्थ्नि | याः=४
६ एकं पृष्ठ | कंकालः पृष्ठास्थ्नि तु कशेरुका॥ शिरोऽस्थ्नि करोटिः स्त्री पार्श्वास्थ्नि
वंशस्य | ५ द्वे शिरोऽस्थिखंडस्य=५ त्रीणि अस्थिमात्रस्य=५ एकं त्वङ्मांसरहि
तशरीरास्थ्नः=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ दि॰
३५

द्वे जंघायाः=४ त्रीणि जानुमतः=४ ॥ स्त्रियामिति त्रिभिः संबध्यते ४

३ द्वे पादाग्रस्य=३ ॥ तुपेरुका ॥६९॥ अंगं प्रतीकोऽवयवोऽपघनोऽथ कलेवरं ॥ गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥७०॥ कायो देहः क्लीबपुंसोः स्त्रियां मूर्तिस्तनुः स्तनूः ॥ पा
४ एकं पादप्रस्याग्रभाग स्य=४ ॥ दाग्रं प्रपदं पादः पदंघ्रिश्चरणोऽस्त्रियां ॥७१॥ तद्ग्रंथी घुटिके गुल्फौ पुमान्पार्ष्णिस्तयोरधः ॥ जंघा तु प्रसृता जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियां ॥७२॥ सक्थि ॥ एकं नाभेरधोभाग स्य=५
५ द्वे जानूपरिभाग स्य=५ ॥ क्लीबे पुमानूरुस्तत्संधिः पुंसि वंक्षणः ॥ गुदं त्वपानं पायुर्ना बस्तिर्नाभेरधो द्वयोः ॥७३॥ कटो ना श्रोणिफलकं कटिः श्रोणिः ककुद्मती ॥ पश्चा

६ त्रीणि कटेः पंचापि पर्यायाद्व(?)स्य=६ ३५

३ त्रीणि अंडकोशस्य । २ भगलिंगयोः २ । २ उपस्थो

द्वयोर्नेः ३ ॥ २ एकं पृष्ठवंशादधोगतयोः=२ । द्वे उपस्थभगशिश्नयोः=२ ॥ सेपसि
३ चेलाशिश्नस्य=३ ॥ न्नितंबः स्त्रीकट्याः क्लीबे तु जघनं पुरः ॥७४॥ कूपकौ तु नितंबस्थौ द्वय ॥ क्रोडे तथा
॥ हीने कुकुंदरे ॥ स्त्रियां स्फिचौ कटिप्रोथावुपस्थो वक्ष्यमाणयोः ॥७५॥ मदनमं
४ एकं पृष्ठवंशाधोभागे=४ ॥ भगं योनिर्द्वयोः शिश्नो मेढ्रो मेहनशेफसी ॥ मुष्कोऽडकोशो वृषणः पृष्ठ ॥ दिरे इति
॥ वंशाधरे त्रिके ॥७६॥ पिचंडकुक्षी जठरोदरं तुंदं स्तनौ कुचौ ॥ चूचुकं तु ॥ विरवः=२
पंचोदरस्य=४ ॥ कुचाग्रं स्यान्न ना क्रोडं भुजांतरं ॥७७॥ उरो वत्सं च वक्षश्च पृष्ठं तु चर ॥ पंचवक्षसः=५
मं तनोः ॥ स्कंधो भुजशिरोंऽसोऽस्त्री संधी तस्यैव जत्रुणी ॥७८॥ बाहुमूले

६ एकं मंसकक्षयोः संधेः=६ ५ एकं देहपश्चाद्भागस्य=५

65

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अंघ्रि
१त्रीणि देहमध्यस्य=२ तौ १ २स्कंधभुजमध्यसंधेः=२
द्वे बाहुमूलस्य=१८ कंबाहुमूलाधोभागस्य=१

३६ उभौ कक्षौ पार्श्वमस्त्री रधस्तयोः ॥ मध्यमं चावलग्नं च मध्योस्त्री १परौ द्वयोः ॥ २द्वे अंगुष्ठ
२चत्वारि बाहोः=२ ७९॥ भुजबाहू प्रवेष्टो दोः स्यात्कफोणिस्तु कूर्परः ॥ अस्योपरि प्रगंडः स्यात्प्र- समीपांगुल्याः=४
३एकं कफोणेरधोमणिपर्यंतस्य=३ कोष्ठस्तस्य चाप्यधः ॥८०॥ मणिबंधादाकनिष्ठं करस्य करभो बहिः ॥ द्वे अंगुल्याः=४
पंचशाखः शयः पाणिस्तर्जनी स्यात्प्रदेशिनी ॥८१॥ अंगुल्यः करशा-
खाः स्युः पुंस्यंगुष्ठः प्रदेशिनी ॥ मध्यमानामिका चापि कनिष्ठा चेति ताः
क्रमात् ॥ पुनर्भवः कररुहो नखोस्त्री नखरोस्त्रियां ॥ प्रादेशताल ३६
त्रीणि हस्तयोः=४ ८२ तर्जन्युक्तापि यथासंख्याय पुनरुक्ता ॥=५ । चत्वारि नखस्य=६

१तर्जन्यादिसहिते विस्तृतेंगुष्ठे क्रमेणैकं=१ प्रसृतिरपि=३ १द्वे वितस्तेः=१
३सिंहतलोपि=३ गोकर्णास्तर्जन्यादियुते तते ॥८३॥ अंगुष्ठे सकनिष्ठे स्याद्वितस्तिर्द्वादशां- तौ प्रसृतौ मीलितौ=३
६पुरुषः प्रमाणमस्येति पौरुषं पौरुषः नदः पौरुषी नदी पौरुषं सरः=६ गुलः ॥ पाणौ चपेटप्रतलप्रहस्ता विस्तृतांगुलौ ॥८४॥ द्वौ संहतौ सं-
हततलप्रतलौ वामदक्षिणौ ॥ पाणिर्निकुब्जः प्रसृतिस्तौ युतावंजे-
लिः पुमान् ॥८५॥ प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तो मुष्ट्या तु बद्धया ॥ सर- ४हस्तः करे करिकरे
त्निः स्यादरत्निस्तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना ॥८६॥ व्यामो बाह्वोः सकर- प्रकोष्ठे सकरे पि
योस्ततयोस्तिर्यगंतरं ॥ ऊर्ध्वविस्ततदोःपाणिनृमाने पौरुषं त्रिषु ॥ चकरक्षेः=४
५स्वेस्वेपार्श्वे प्रसारितयोः बाह्वोः मध्यस्यैकं=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ एकं कपोलाधोभागस्य=४

अ॰ दि॰ ३७ १ द्वे ग्रीवा पुरोभागस्य=१ । द्वे ग्रीवायाः=१ | २ रसस मुखबिलस्य तद्रुपलक्षिते समुदाये तूपचारात्=२

२ त्रीणि ग्रीवा ॥ कृकाटिका ... ग्रीवायां शिरोधिः कंधरेत्यपि ॥ कंबुग्रीवा त्रिरेखा सावटुर्घाटा कृकाटिका ॥ ८८ ॥ वक्त्रास्ये वदनं तुंडमाननं लपनं मुखं ॥ द्वे ताल्लुनः=५

घ्राणस्य क्लीबे घ्राणं गंधवहा घोणा नासा च नासिका ॥ ८९ ॥ ओष्ठाधरौ तु ४ अधस्ता

दधरोष्ठ रदनच्छदौ दशनवाससी ॥ अधस्ताच्चिबुकं गंडौ कपोलौ | ३ त्रीणि ललाटस्य=६

स्यचिबुकं तत्परा हनुः ॥ ९० ॥ रदना दशना दंता रदास्तालु तु काकुदं ॥ रसज्ञा

कं तथेति त्रिगमः ४ रसना जिह्वा प्रांतावोष्ठस्य सृक्किणी ॥ ९१ ॥ ललाटमलिकं गोधि | ३७ कपोलदेशस्य=४

५ चत्वारि दंतस्य=५ | त्रीणि जिह्वायाः=६ | सृक्कण्यपि एकं वोष्ठांतयोः=६

एकं नेत्रोपरिभागस्य

२ अ१ व सुपः २

३ पंचाश्रुणः=३ १ एकं नासोपरि भ्रूद्वयमध्यस्य=१ | रोमराजेः=१

ऊर्ध्वे दृग्भ्यां भ्रुवौ स्त्रियौ ॥ कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्यं तारकाक्ष्णः कनीनिका ॥

पंचमस्त ॥ ९२ ॥ लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी ॥ दृग्दृष्टी चास्रु नेत्रांबु | षट् श्रवणस्य=४

कस्य=५ रोदनं चास्रमस्रु च ॥ ९३ ॥ अपांगौ नेत्रयोरंतौ कटाक्षोऽपांगदर्शने ॥

६ षट् केशस्य ६ कर्णशब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः स्त्री श्रवणं श्रवः ॥ ९४ ॥ उत्तमांगं शिरः शी

र्षं मूर्धा ना मस्तकोऽस्त्रियां ॥ चिकुरः कुंतलो वालः कचः केशः शिरो

रुहः ॥ ९५ ॥ तद्वृंदे कैशिकं कैश्यमलकाश्चूर्णकुंतलाः ॥ ते ल

६६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ | त्रीणि शिरोमध्यस्थचूडायाः=२

३८

१ द्वे सामान्यशिखायाः १ |

३ द्वे प्रोषित भर्तृका दिधार्य के शरचनादि विशे षस्य=३ | ललाटे भ्रमरकाः काकपक्षः शिखण्डकः ॥९६॥ कबरी केशवेशोऽथ धम्मिल्लः संयताः कचाः ॥ शिखा चूडा केशपाशी व्रतिनस्तु जटा सटा ॥९७॥ वेणिः प्रवेणी शीर्षण्यशिरस्यौ विशदे कचे ॥ पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ॥९८॥ तनूरुहं रोम लोम तद्वृद्धौ श्मश्रु पुंमुखे ॥ आकल्पवेषौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनं ॥९९॥ दशैते त्रिष्वलंकर्ताऽलंकरिष्णुश्च मण्डितः ॥ प्रसाधितोऽलंकृतश्च भूषितश्च परिष्कृतः ॥१००॥ | १ एकं चूडाइति ख्यातस्य=१ हस्तः करे करिकरे सप्रकोष्ठकरे प्रियअक्षे केशात्परे ३ व्राते=३

५ पंच अलंकारादिरचनादिकृतशोभायाः=५

द्वे अलंकारशीलस्य=६ पंचभूषितस्य=६

दिनाशोभमान १

द्वे शिरोरत्नस्य=३ | ३ त्रीणि अलंकारस्य=३ पंचभूषणमात्रस्य=२ द्वे मुकुटस्य=२ एकं हारमणिपरि ध्यस्था नायकमणेः=३ द्वे ललाट भरणस्य ४ द्वे कुंडलस्य=५ | विभ्राड्भ्राजिष्णुरोचिष्णू भूषा स्यादलंक्रिया ॥ अलंकारस्त्वाभरणं परिष्कारो विभूषणं ॥१॥ मंडनं चाथ मुकुटं किरीटं पुंनपुंसकं ॥ चूडामणिः शिरोरत्नं तरलो हारमध्यगः ॥२॥ बालपाश्या पारितथ्या पत्रपाश्या ललाटिका ॥ कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुंडलं कर्णवेष्टनं ॥३॥ ग्रैवेयकं कंठभूषा लंबनं स्याल्ललंतिका ॥ स्वर्णैः प्रालंबिकाथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता ॥४॥ हारो मुक्तावली देवच्छ | ३ द्वे सीमंतायाः स्वर्णादिरचितायाः पट्टिकायाः=३ द्वे ताटंके ति ख्यातकर्णाभरणस्य=४ एकं मुक्ताकृतलंबनस्य ५

द्वे कंठाभरणमात्रस्य=५ द्वे किंचिदवलंबमानकंठभूषणस्य=५

६ एकं स्वर्णकृतलंबनस्य=६ द्वे हारस्य=६ एकं शतलतहारस्य=६

६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० दि१ द्वात्रिंशल्लतिको गुच्छो गुच्छार्द्धस्तु स्वर्धसंख्यकः चतुःत्रिंशल्लतोहार चत्वारि च्छ गोस्तनः
३०
द्वेप्रगंआभ
रणस्य=४ देवच्छन्दोऽसौ शतयष्टिकः ॥ हारभेदा यष्टिभेदा गुच्छ गुच्छार्द्ध गोस्तनाः ॥५॥ गुच्छो
अर्द्धहारो माणवक एकावल्येकयष्टिका ॥ सैव नक्षत्रमाला पि=१
स्यात्सप्तविंशतिमौक्तिकैः ॥ ६ ॥ आवापकः पारिहार्यः कटकौ २कमेण हा
वलयोऽस्त्रियां ॥ केयूरमंगदं तुल्ये अंगुलीयकमूर्मिका ॥७॥ रभेदाना
साक्षरांगुलिमुद्रा स्यात्कंकणं करभूषणं ॥ स्त्रीकट्यां मेखला कां मेकैकं २
चीसप्तकी रशना स्त्रियां ॥८॥ क्लीबे सारसनं चाथ पुंस्कट्यां शृं ३चत्वारि
६ पंचस्त्रीकटिभूषणस्य=५ प्रकोष्ठ
३०
भरण
स्य=३

३वक्षसिमा २षट्अपिपर्यायाः स्येके=२ द्वेपुंगरु=२
णानितं खलं त्रिषु ॥ पादांगदं तुलाकोटिर्मंजीरो नूपुरोऽस्त्रियां ॥९॥ हंसकः पा
त्रकाता दकटकः किंकिणी क्षुद्रघंटिका ॥ त्वक्फलक्रिमिरोमाणि वस्त्रयोनि
निदश३ र्दश त्रिषु ॥१०॥ वाल्कं क्षौमादि फालं तु कार्पासं बादरं च तत् ॥
४मगग्री द्वे कौशेयं क्रिमिकोशोत्थं रांकवं मृगरोमजं ॥११॥ अनाहतं निःप्रवा
नपग्रुमा णि तंत्रकं च नवांबरे ॥ तस्यादुद्गमनीयं यद्धौतयोर्वस्त्रयोर्युगं ॥१२॥
त्रात्रास्यं=१ पत्रोर्णं धौतकौशेयं बहुमूल्यं महाधनं ॥ क्षौमं दुकूलं स्याद्वे तु
५चत्वारि छेदभोगक्षालनरहितवस्त्रस्य=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि १८ या वार्तामवस्थायां वस्त्रांते स्त्री पुंस्त्रियोरितिरपसः=१ १ वस्तिर्द्वयो

४० निरूहेवा

१ स्वेदा क्षि निवीतं प्रावृतं त्रिषु ॥१३॥ स्त्रियां बहुत्वे वस्त्रस्य दशाः स्युर्वस्तयो स्त्यधो स्त्री

र्जनार्थ द्वयोः ॥ दैर्घ्यमायाममारोहः परिणाहो विशालता ॥१४॥ पटच्च स्त्रिदशा

स्त च्छवी

स्य=३ रं जीर्णवस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ ॥ वस्त्रमाच्छादनं वासश्चेलं सुच=१

क्षौम वसनमंशुकं ॥१५॥ सुचैलकः पटोऽस्त्री [illegible] नावराशिः स्थूलशा द्वे स्थूल

वस्त्र टकः ॥ निचोलः प्रच्छदपटः समौ रल्लककंबलौ ॥१६॥ अंतरीयो शाटक

स्य=४ स्य=४

पसंव्यानपरिधानान्यधोंऽशुके ॥ द्वौ प्रावारोत्तरासंगौ समौ ४०

५ द्वे गेलिकाघाच्छादनपटस्य कुरखेतिख्यातस्य=५

१ पंचोपरि वस्त्रस्य=१ आप्रपदीन कंचुकस्य स्त्रीणां कंचुलिका इति ख्यातस्य द्वे ६

ांदवा=४ हतिका तथा ॥१७॥ संव्यानमुत्तरीयं च चोलः कूर्पासकोऽस्त्रियां ॥ तिस्वा

नीशारः स्यात्प्रावरणे हिमानिलनिवारणे ॥१८॥ अर्द्धोरुकं वरस्त्री मी=१

णां स्याच्चंडातकमंशुकं ॥ स्यात्रिष्वाप्रपदीनं तत्प्राप्नोत्याप्रपदं ४ आघेन

हि यत् ॥१९॥ अस्त्री वितानमुल्लोचो दूष्याद्यं वस्त्रवेश्मनि ॥ प्रतिसी कूटः २ १

वि रा जवनिका स्यात्तिरस्करिणी च सा ॥२०॥ पर्यंकिः परिकरः पर्यंकश्चो २ कूटी

नात=५ श्राव सक्थिका ॥ अंचलं वंशुकांतनीवीसारसनमुच्चयः ॥२१॥ पट

वासा

दिपत्रहः=४

४०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

69

अं॰ हि॰ ४१ — १द्वे शरीरशोभाविधायककर्मणः=१ | त्रीणि स्नानस्य=२ | चौ२ | त्रीणि प्रोंछनादेनानिर्मलीकरणस्य=१ | २त्रीणि चं

२द्वे उद्वर्तनद्रव्येणांगनिर्मलीकरणस्य=२ — परिकर्मांऽगसंस्कारः स्यान्मार्ष्टिर्मार्जना मृजा ॥ उद्वर्तनोत्सादने द्वे समे आप्लाव आप्लवः ॥२२॥ चर्चा चार्चिक्यं स्थासकोऽथ प्रबोधनम् ॥ अनुबोधः पत्ररेखा पत्राङ्गुलिरिमे समे ॥२३॥ तमालपत्रतिलकचित्रकाणि विशेषकम् ॥ द्वितीयं च तुरीयं च न — दनादेहविलेपनस्य=२

३द्वे स्तनकपोलादौ रचितस्य केसरादिना तिलके — ३द्वे गतगंधस्य प्रयत्नो

स्त्रियामथ कुंकुमे ॥२४॥ काश्मीरजन्माग्निशिखं वरं बाह्लीकपीतनम् ॥ रक्तसंकोचपिशुनं धीरं लोहितचंदनम् ॥२५॥ लाक्षा — द्वौ ४विनस्य

स्त्रि ६॰ | चत्वारि इति लकरूततिलकस्य=४ | एकादश चंदनस्य=६ | ३गो शीर्षादि कोदं यथा कस्तु

द्वे राणांगरूणः=४ — १४द्रलाक्षायाः=१ | उ४द्र सामान्ये नागरूकास्य=३ | १त्रीणि लवंगस्य=१

राक्षा जतु क्लीबे यावोऽलक्तो द्रुमामयः ॥ लवङ्गं देवकुसुमं श्रीसंज्ञं — त्रीणि सुगंधद्रव्यस्य=२

समथ जायकम् ॥२६॥ कालीयकं च कालानुसार्यं चाथ समार्थकम् ॥ वंशकाऽगुरुराजार्हलोहकृमिजजोंगकम् ॥२७॥ कालागुर्वऽगुरुः स्यात्तु मंगल्या मल्लिगंधि यत् ॥ यक्षधूपः सर्जरसो

५पंचरालस्य=५ — रालः सर्जरसावपि ॥२८॥ बहुरूपोऽथ वृकधूपकृत्रिमधूपकौ ॥ तुरुष्कः पिण्डकः सिल्हो यावनोऽप्यथ पायसः ॥२९॥

|६द्वेनानासुगंधकृतस्यदशांगादिधूपस्य=६ — धि१ | ६चत्वारि सिल्हाकारव्यसुगंधिद्रव्यस्य=६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि०
४२

१ पंचसरलद्रवस्य=१ त्रीणि कस्तूर्याः=१ त्रीणि फल कपूरस्य ग हुरलादि इति स्यात स्य=२

३ पंच कर्पूरस्य=३ श्रीवासोऽवकधूपोऽपि श्रीपिष्टः सरलद्रवौ ॥ मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चाथ कोलकं ॥३०॥ कंकोलकं कोशफलं मथ कर्पूरमस्त्रियां ॥

४ चत्वारि चंदनस्य=४ घनसारश्चंद्रसंज्ञः सिताभ्रो हिमवालुकौ ॥३१॥ गंधसारो मलयजो भद्रश्रीश्चंदनोऽस्त्रियां ॥ तैलपर्णिकगोशीर्षे हरिचंदनमस्त्रियां ॥३२॥ ४ चंदन विशेषाणामेकैकं=४

५ पंच रक्तचंदनस्य तिलपर्णी तु पत्रांगं रंजनं रक्तचंदनं ॥ कुचंदनं चाथ जातीकोशजातीफले समे ॥३३॥ कर्पूरागरुकस्तूरीकंकोलैर्यक्षकर्दमः ॥ गात्रा ४२

६ द्वे जाईफलस्य=६

१ चत्वारि गात्रानुलेपनस्यो १ द्वे द्रव्यांतरभावितस्य=१
न्यस्यापि पिष्टघृष्टसुगंधद्रव्यस्य=१

नुलेपनी वर्तिर्वर्णकोऽस्त्री विलेपनं ॥३४॥ चूर्णानि वासयोगाः स्यु
२ द्वे पटवासादि क्षोदस्य=२ र्भावितं वासितं त्रिषु ॥ संस्कारो गंधमाल्याद्यैर्यः स्यात्तदधिवासनं ॥३५॥
माल्यं माला स्रजौ मूर्ध्नि केशमध्ये तु गर्भकः ॥ प्रभ्रष्टकं शिखालंबि
३ कंठादृजुलंबि माल्यस्यैकैकं=३ पुरोन्यस्तं ललामकं ॥३६॥ प्रालंबमृजुलंबि स्यात्कंठाद्वैकक्षकं
तु तत् ॥ यत्तिर्यक्क्षिप्तमुरसि शिखास्वापीडशेखरौ ॥३७॥ र
चना स्यात्परिस्पंद आभोगः परिपूर्णता ॥ उपधानं तूपबर्हः शय्या
१ द्वे शिल्पादिरचनायाः=१ २ उपवीतवत्तिर्यक्क्षिप्तमाल्यस्यैकं=२ २ द्वे शिखास्थितमाल्यसामान्यस्य=२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि
४३

२प्रदीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः दशाधनो गृहमणिर्दीपः तिलकः इस पिंशिखा ततः दीपवृक्षो ज्योत्स्नावृक्षोथ लोचकः॥ इति त्रिकाण्डशेषः॥२ द्वे प्रदीपस्य=२

१ त्रीणि शय्यामात्रस्य १ यौतकं यनीयवत्॥३८॥ शयनं मंचपर्यंकपल्यंकाः खट्वया समाः॥ गेंदुकः चत्वारि खट्वायाः=१

१ आसनस्य २

२ द्वे गेंदुके=२ कंदुकौ दीपः प्रदीपः पीठमासनं॥३९॥ समुद्गकः संपुटकः प्रतिग्राह २ द्वे संपुटकस्य २

फणी द्वे कापटवासकस्य ३

३ द्वे पिकदानी ३ हः पतद्ग्रहः॥ प्रसाधनी कंकतिका पिष्टातः पटवासकः॥४०॥ दर्प

४ द्वे आरसा ४ णे मुकुरादर्शौ व्यजनं तालवृंतकं॥ ॥इति नृवर्गः॥ संततिर्गो द्वे व्यंजनस्य ४

त्रेजननकुल्यान्यभिजनान्वयौ॥ वंशोन्ववायः संतानो वर्णाः स्यु

र्ब्राह्मणादयः॥१॥ विप्रक्षत्रियविट्शूद्राश्चातुर्वर्ण्यमिति स्मृतं॥ ४३

राजबीजी राजवंश्यो बीज्यस्तु कुलसंभवः॥२॥ महाकुलकुलीनार्य

सभ्यसज्जनसाधवः॥ ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये॥३॥

आश्रमोस्त्री द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवाः॥ विप्रश्च ब्राह्मणोसौ ष

ट्कर्मा यागादिभिर्युतः॥४॥ विद्वान् विपश्चिद्दोषज्ञः सन् सुधीः को

विदो बुधः॥ धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः संख्यावान् पंडितः कविः॥ धीमान्

सूरिः कृती कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षणः॥ दूरदर्शी दीर्घदर्शी श्रोत्रियच्छां

॥५॥ १ द्वाविंशति पंडितस्य=१

७२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०कं ४४ वेदे पूर्णे शाखाध्यायिनः २ उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः ॥ सांगं च सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते २

देशौ समौ ॥ उपाध्यायोऽध्यापकोऽथ स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः ॥ मंत्र
व्याख्याकृदाचार्य आदेष्टा त्वध्वरे व्रती ॥ यष्टा च यजमानोऽथ स सो
मवति दीक्षितः ॥७॥ इज्याशीलो यायजूको यज्वा तु विधिनेष्टवान् ॥
स गीष्पतीष्ट्या स्थपतिः सोमपीती तु सोमपः ॥८॥ सर्ववेदाः स ये
नेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः ॥ अनूचानः प्रवचने सांगेऽधीती गुरो
स्तु यः ॥९॥ लब्धानुज्ञः समावृत्तः सुत्वा त्वभिषवे कृते ॥ छात्रांते

१ गुरुकुलवासान्निवृत्तस्यैकं १ — १ अभिषवे अवभृतस्नाने कृते १

१ स उपाध्यायः । निषेको गर्भाधानादि संस्काराः । तत्कर्ता गुरुः ४

वासिनौ शिष्यच्छात्रौ प्राथमकल्पिकः ॥१०॥ एकब्रह्मव्रताचारा मिथः
सब्रह्मचारिणः ॥ सतीर्थ्यास्त्वेकगुरवश्चितवानग्निमग्निचित् ॥११॥
पारंपर्योपदेशे स्यादैतिह्यमितिहाऽव्ययं ॥ उपज्ञा ज्ञानमाद्यं स्याज्ज्ञात्वाऽ
रंभ उपक्रमः ॥१२॥ यज्ञः सवोऽध्वरो यागः सप्ततंतुर्मखः क्रतुः ॥ पा ससयज्ञस्य
ठो होमश्चातिथीनां सपर्या तर्पणं बलिः ॥१३॥ एते पंच महायज्ञाः
ब्रह्मयज्ञादिनामकाः ॥ समज्या परिषद्गोष्ठी सभा समितिसंसदः ॥१४॥

(73)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ द्वि॰
४५

३ ऋत्विग्विशेषाणामेकैकं ३ | १ नवसभायाः=१ | १ हविःशालायाः पूर्वभागे यजमानादीनां स्थितिस्थे गेहे प्राग्वंशशब्दो वर्तते=१

आस्थानी क्लीबमास्थानं स्त्रीनपुंसकयोः सदः ॥ प्राग्वंशः प्राग्घविर्गेहा
४ अग्निध्रादिषोडशानां त्रीणि ४ ष त्सदस्या विधिदर्शिनः ॥१५॥ सभासदः सभास्तारः सभ्याः सामाजिका
श्च ते ॥ अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुःसामर्ग्विदः क्रमात् ॥१६॥ आग्नीध्रा
द्या धनैर्वार्या ऋत्विजो याजकाश्च ते ॥ वेदिः परिष्कृता भूमिः समे स्थण्डिल ५ यागार्थसंस्कृतभूमेः ५
चत्वरे ॥१७॥ चषालो यूपकटकः कुम्बा सुगहना वृतिः ॥ यूपाग्रं तर्म
निर्मन्थ्यदारुणि त्वरणिर्द्वयोः ॥१८॥ दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयौ त्रयो
ऽग्नयः ॥ अग्नित्रयमिदं त्रेता प्रणीतः संस्कृतोऽनलः ॥१९॥ समूह्यः परि ४५

३ अग्नेः समिन्धने उद्दीपने या ऋक् तत्र द्वे=३ | ५ एकं दधिमिश्रितघृतस्य=५ | ४ एकमग्नेः संधुक्षणाय मगलचारचितस्य यजनस्य=४

१ अग्नौ प्रयोगो येषां ते अग्निनामानी सर्थे=१ चाय्योपचाय्यावग्नौ प्रयोगिणः ॥ यो गार्हपत्यादानीय दक्षिणाग्निः प्रणीयते ॥२०॥
तस्मिन्नानाय्योऽथाग्नायी स्वाहा च हुतभुक्प्रिया ॥ ऋक्सामिधेनी धा
य्या च या स्यात्समिन्धने ॥२१॥ गायत्रीप्रमुखं छन्दो हव्यपाके चरुः ३ अथ पुमान् चरुर्हव्यान्नपात्रयोरिति मेदिनी ३
पुमान् ॥ आमिक्षा सा शृतोष्णे या क्षीरे स्याद्दधियोगतः ॥२२॥ धुवित्रं
२ पायसः स्त्रीनिवासे स्यात् पायसं परमान्नके=२ व्यजनं तद्रचितं मृगचर्मणा ॥ पृषदाज्यं सदध्याज्ये परमान्नं तु पा
यसं ॥२३॥ हव्यकव्ये देवपित्र्ये अन्ने पात्रं स्रुवादिकं ॥ ध्रुवोपभृज्जु
हूर्न तु स्रुवो भेदाः स्रुचः स्त्रियः ॥२४॥ उपाकृतः पशुरसौ योऽभिमन्

६ ध्रुवः शंको हरे विष्णौ वटे चोत्तानपादजे वसुयोगाभिदोः पुंसि ध्रुवं खेतत्स्नेऽतर्क्ययोः ॥ स्त्री मूर्वायां शालपर्ण्यां त्रिषु भेदयोस्त्रिशु स्थिरे नित्ये निश्चिते च ध्रुवं क्लीबं प्रकीर्तितं=६
७ अन्नपात्राणां पृथक् पृथक्=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०द्वि

४६

२त्रीणियज्ञहतस्यपशोः=२ १त्रीणियज्ञार्थेपशुहननस्य=१ ३एकंक्रतुक्रियासंपादनयोग्यस्य द्विजद्रव्यादेः=३

३दीक्षांतेप्रधानकर्मसमाप्तौक्रियमाणोयोयज्ञइष्टिविशेषस्तस्यैकं=३

५विसर्जनंपरित्यागेदानेसंप्रेषणेपिचेति हैमः=५

त्र्यक्रतौहतः॥ परंपराकंशमनंप्रोक्षणंचवधार्थकं॥२५॥ वाच्यलिंगाःप्र
मीतोपसंपन्नप्रोक्षिताहते॥ सान्नाय्यंहविरग्नौतुहुतंत्रिषुवषट्कृतं॥२६॥
दीक्षांतेवभृथोयज्ञेःतत्कर्मार्हंतुयज्ञियं॥ त्रिष्वथक्रतुकर्मेष्टंपूर्तंखाता
दिकर्मयत्॥२७॥ अमृतंविघसोयज्ञशेषभोजनशेषयोः॥ त्यागोविहा
पितंदानमुत्सर्जनविसर्जने॥२८॥ विश्राणनंवितरणंस्पर्शनंप्रतिपा
दनं॥ प्रादेशनंनिर्वपणमपवर्जनमंहतिः॥२९॥ मृतार्थंतदहेदानंत्रि
षुस्यादौर्ध्वदेहिकं॥ पितृदानंनिवापःस्याच्छ्राद्धंतत्कर्मशास्त्रतः॥३०॥

६प्रेतमुद्दिश्यमरणदिनमारभ्यसपिंडीकरणपर्यंतप्रत्यहंदीयमानस्यजलादेः=६

७हेसपिंडीकरणादूर्ध्वंपितृनुद्दिश्यदानस्य=७ दानंगजमदेत्यागेपालनछेदसुद्धिष्वितिविश्वमेदिन्यौ=७

५स्पर्शनोमारुतेपुंसिदानेस्पर्शनपुंसकमितिविश्वः=५

हैमः (?) हि॰ (?)

३क्रतोयज्ञस्यकर्मदानादितदिष्टशब्दवाच्य३ ३खातंपुष्करिणीखननदेवालयादि

४६

दिनिर्माणस्यैकं३

२देवगुर्वाघारार्धनस्य=२ १पंचदशमुहूर्तात्मकस्याह्नोष्टममुहूर्तस्यैकं१ २आगंतुकपर्यैताःषट्त्रिषु=२

३स्वत्वारिधर्मीघवेषणस्य

ता
अन्वाहार्यंमासिकेंशोऽष्टमोह्नःकुतुपोस्त्रियां॥ पर्येषणापरीष्टिश्चान्वेषणाचगवेष
णा॥३१॥ सनिस्त्वध्येषणायांच्ञाऽभिशस्तिर्याचनाऽर्थना॥ षट्तुत्रिष्वर्घ्यमर्घार्थेपाद्यं
पादायवारिणि॥३२॥ क्रमादातिथ्यातिथेयेअतिथ्यर्थेऽत्रसाधुनि॥ स्युरावेशि
कआगंतुरतिथिर्नागृहागते॥३३॥ प्राघुर्णकःप्राहुणकावभ्युत्थानंतुगौरवं॥ तु४

५षट्पूजनस्य=५

पूजानमस्यापचितिःसपर्यार्चाऽर्हणाःसमाः॥ वरिवस्यातुशुश्रूषापरिचर्या
प्युपासनं॥३४॥ व्रज्याऽटाट्यापर्यटनंचर्यातीर्यापथस्थितिः॥ उपस्पर्शस्त्वाच

६चत्वारिसेवायाः=६

मनमथमौनमभाषणं॥३५॥ आनुपूर्वीस्त्रियांवाऽवृत्परिपाटीअनुक्रमः॥

६त्रीणिअटनस्य६ ६अयपर्यटनंभ्रामइतिरत्नकोशादयपि६

६३यापथेध्यानाद्युपायेपरिव्राजकादीनांयास्थितिस्तस्यापरकं=६

६उपस्पर्शःस्पर्शेमाधवे स्नानाचमनयोरपि

75

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ओ० द्विर्मुख्यविधेः=४ ४त्रीणि विधेः=४ २एकमुपवासादेः=२ ३द्वे प्रकृतिपुरुषभेदज्ञानविहितव्रतमात्रस्य=३
४७ १पंचकर्मस्य=१ एकं वेदपाठकाले तस्यांजले ३ १त्रीणि क्रमोल्लंघनस्य=१ १द्वे व्रतमात्रस्य=१ द्वे आपाराध्ययनसमृद्धेः २

२द्वे भोजनविरहस्य=२ प२ पर्यायिकस्यातिपातस्तु स्यात्पर्यायउपासने ॥३६॥ नियमोव्रतमस्त्रीतच्चोपवासादि ३एकं वेदपाठकालमुखान्निर्गतबिंदूनां=३
पुण्यकं ॥ औपवस्तंतूपवासो विवेकः पृथगात्मता ॥३७॥ स्याद्ब्रह्मवर्चसंवृत्ताध्यये
४ध्यानयोगस्य आसनस्वस्तिकपद्मादितस्ये=४ नर्द्धिरथांजलिः ॥ पाठेब्रह्मांजलिः पाठे विप्रुषोब्रह्मबिंदवः ॥३८॥ ध्यानयो
गासनेब्रह्मासनंकल्पेविधिक्रमौ ॥ मुख्यःस्यात्प्रथमः कल्पोऽनुकल्पस्तुत ५एकं वेदपाठारंभविधेविशेषस्य५
तोऽधमः ॥३९॥ संस्कारपूर्वंग्रहणं स्यादुपाकरणंश्रुतेः ॥ समेतुपादग्रह
५गौणविधेः५ णमभिवादनमित्युभे ॥४०॥ भिक्षुः परिव्राट्कर्मंदी पाराशर्यपिमस्करी ॥
तपस्वीतापसः पारिकांक्षीवाचंयमोमुनिः ॥४१॥ तपःक्लेशसहोदांतो ४७
६द्वे नामोच्चारणपूर्वकसंस्कृतस्य प्रयोगेननमस्कारस्य६ ७द्वे मौनव्रतिनः=१ ६पंचसंन्यासिनः६
७त्रीणि तपस्विनः=७ ७द्वे तपक्लेशसहनशीलस्य७

२त्रीणि निर्जितसर्वेंद्रियस्य=२
१वर्णी स्याल्लेखने चित्रकारे पि ब्रह्मचारिणः=१ १द्वे समासवेद २ व्रतस्याश्रमांतरमगतस्य=१
वर्णिनोब्रह्मचारिणः ॥ ऋषयः सत्यवचसः स्नातकस्त्वाप्लुतव्रती ॥४२॥ येनिर्जि
३द्वे आनास्त तेंद्रियग्रामा यतिनो यतयश्च ते ॥ यः स्थंडिलेव्रतवशाच्छेते स्थंडिलशायिसः ॥४३॥
तभूमिशयनस्य=३ स्थांडिलश्चाथ विरजस्तमसः स्युर्द्वयातिगाः ॥ पवित्रः प्रयतः पूतः पाषंडाः स ३द्वे निवृत्तरजःस्तमोगुणानां=३
र्वलिंगिनः ॥४४॥ पालाशोदंडआषाढोव्रतेरांभस्तुवैणवः ॥ अस्त्रीकमं
३द्वे सांतोपि=३ उलुः कुंडीव्रतिनामासनं सेवृषी ॥४५॥ अजिनंचर्मकृत्तिः स्त्री भैक्षंभिक्षा
कदंबकं ॥ स्वाध्यायः स्याज्जपः सुत्याऽभिषवः सवनंचसा ॥४६॥ सर्वैन
सामपध्वंसिजप्यंत्रिष्वघमर्षणं ॥ दर्शश्चपौर्णमासश्च यागौपक्षांतयोः
६त्रीणि सोमलताकंडनस्य=६

76

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०१६
४८ ॥ ८

शरीरमात्रेण यत्साध्यं यावज्जीवकार्यं सत्यास्तेयाहिंसादि यमसंज्ञकं=१

७देशमासादिनाऽयस्याग्निहोत्रिणो निर्नष्टस्य=७

१यदागंतुकः कामनया समयविशेषाभिसाधनैः साध्यमुपवास्नानजपादि तन्नियमः१

पृथक् ॥४७॥ शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्यमः ॥ नियमस्तु स यत्क-
र्मानित्यमागंतुसाधनं ॥४८॥ क्षौरं तु भद्राकरणं मुंडनं वपनं त्रिषु ॥ उ-
पवीतं यज्ञसूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे ॥४९॥ प्राचीनावीतमन्यस्मिन्निवीतं
कंठलंबितं ॥ अंगुल्यग्रे तीर्थं दैवं स्वल्पांगुल्योर्मूले कायं ॥ मध्येऽङ्गुष्ठां- १एकं मनुष्यतीर्थस्य४
गुल्योः पित्र्यं मूले त्वंगुष्ठस्य ब्राह्मं ॥५०॥ स्याद्ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायु-
ज्यमित्यपि ॥ देवभूयादिकं तद्वत्कृच्छ्रं सांतपनादिकं ॥५१॥ संन्यासवत्य-
नशने पुमान्प्रायोऽथ वीरहा ॥ नष्टाग्निः कुहना लोभान्मिथ्येर्यापथकल्पना ॥५२॥

१आदिशब्दाद्देवलदेवसायुज्यग्रहः६

६गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकं ॥ एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतं ॥ आदिना चांद्रायण ४८
प्राजापत्यपराकादिग्रहः ॥ एवं६

७एकं भेदनकृतध्यानमौनादेः=७

१देसंस्कारहीनमात्रस्य=१ १देवेदाध्ययनहीनस्य=१ १देखंडितब्रह्मचर्यादेः=१

व्रात्यः संस्कारहीनः स्यादस्वाध्यायो निराकृतिः ॥ धर्मध्वजी लिंगवृत्तिरव-
कीर्णी क्षतव्रतः ॥५३॥ सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च ॥ अंशुमा-
नभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमं ॥५४॥ परिवेत्ताऽनुजोऽनूढे ज्येष्ठे दा-३
रपरिग्रहात् ॥ परिवित्तिस्तु तज्ज्यायान् विवाहोपयमौ समौ ॥५५॥ तथा प-
रिणयोद्वाहोपयमाः पाणिपीडनं ॥ व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं
रतं ॥५६॥ त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकैः ॥ सबलैस्तैश्च-
तुर्भद्रं जन्याः स्निग्धा वरस्य ये ॥५७॥ इति ब्रह्मवर्गः ॥७॥ मृद्वीपिपिकोरा

२देभिक्षाधर्जयदिधारणः=२

३एवं ज्येष्ठविवाहरहिते कृतदारस्य कनिष्ठस्य३

४एवं परिवेत्तुर्ज्येष्ठभ्रातुः=४

६तैः धर्मादिभिः ॥६

77

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि
४१॥

२एकं सन्निहितन्तपवशाकारिणः=२ २द्वेसमुद्रपर्यंतभूमीश्वरस्य२

ई विवादानुगतं दृष्ट्वा पूर्ववाक्यं प्रयत्नतः॥ विचारयति येनासौ प्राड्विवाकस्ततः स्मृतः॥

१पंचक्षत्रियस्य=१ नन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट्॥ राजा राट् पार्थिवक्ष्माभृन्नृपभूपमहीक्षितः॥१॥ ६

राजा तु प्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्वरः॥ चक्रवर्ती सार्वभौमो नृपो(२) १ससराजः=१

न्यो मंडलेश्वरः॥२॥ येनेष्टं राजसूयेन मंडलस्येश्वरश्च यः॥ शास्ति यश्चा

ज्ञया राज्ञः स सम्राडथ राजकं॥३॥ राजन्यकं च नृपतिक्षत्रियाणां गणे

क्रमात्॥ मंत्री धीसचिवो(१)ऽमात्यो(२)ऽन्ये कर्मसचिवास्ततः॥४॥ महामात्राः

प्रधानानि पुरोधास्तु पुरोहितः॥ द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकाक्षदर्शकौ(२)

॥५॥ प्रतीहारो द्वारपालद्वाःस्थद्वाःस्थितदर्शकाः॥ रक्षिवर्गस्त्वनीकस्था ४९

७पंचद्वारपालस्य=७ ६द्वेधर्माधर्यस्य=६

१द्वेधिरूतस्य=१ २द्वेकूटकादिशालायांनियुक्तस्य४ १एकंबहुग्रामीधिकृतस्य=१ अतःराज्ञोःपरं मित्रं=४

थाऽध्यक्षाधिकृतौ समौ॥६॥ स्थायुकोऽधिकृतो ग्रामे गोपो ग्रामेषु भूरिषु॥ भौरि

२द्वेसुवर्णाध्यक्षस्य=२ कः कनकाध्यक्षो रूप्याध्यक्षस्तु नैष्किकः॥७॥ अंतःपुरे त्वधिकृतः स्यादंतर्वं

शिको जनः॥ सौविदल्लाः कंचुकिनः स्थापत्याः सौविदाश्च ते॥८॥ शंडो वर्ष ३चत्वारिशाल्यागारेवहिरक्षाधिकृतस्य३

४द्वेअत्यंततामेहल्लकानां=४ वरस्तुल्यौ सेवकार्थ्यनुजीविनः॥ विषयानंतरो राजा शत्रुर्मित्रमतः प

रं॥९॥ उदासीनः परतरः पार्ष्णिग्राहस्तु पृष्ठतः॥ रिपौ वैरिसपत्नारिद्वि

५एकंशत्रुमित्राभ्यांपरस्यराज्ञः=५ षद्द्वेषणदुर्हृदः॥१०॥ द्विड्विपक्षाहितामित्रदस्युशात्रवशत्रवः॥ अभि

घातिपराऽरातिप्रत्यर्थिपरिपंथिनः॥११॥ वयस्यः स्निग्धः सवया

३षंढःस्यासुसिगोपतौअरूषांडेवर्षवरेत्ततीमप्ररूतावपि=३

५एकंजिगीषोःपृष्ठभागस्थितस्यराज्ञः=५ एकोनविंशतिशत्रोः=७ ७त्रीणितुल्यवयसः=७

द्विड् द्विष् ... (right margin column of abbreviated glosses)

अ०दि०
५०

४ दैवज्ञातत्वार्थज्ञातुः=४ १आराध्यादेरिष्टसंपादनस्य=१ द्वैविध्या साधारस्य=२

अथर्वमित्रे सुरवा(?)सुहृत्ताः॥ सरवे सासपदीनं स्यादनुरोधो निवर्तनं॥१२॥ यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः॥ चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तः प्रत्ययितस्त्रिषु॥१३॥ सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि॥ स्युर्मौहूर्तिकमौहूर्तज्ञानिकार्तान्तिका अपि॥१४॥ तांत्रिको ज्ञातसिद्धांतः सत्री गृहपतिः समौ॥ लिपिकरोऽक्षरचणोऽक्षरचंचुश्च लेखके॥१५॥ लिखिताक्षरसंस्थाने लिपिर्लिबिरुभे स्त्रियौ॥ स्यात्संदेशहरो दूतो दूत्यं तद्भावकर्मणि॥१६॥ अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पांथः पथिक इत्यपि॥ स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदु

७पथिकोस्त्रीलिंगे=७ ४देसदाश्चादिदानेकर्तुर्गृहस्थस्य=४ ५०

३अधिक्षेपावमानादेः प्रयुक्तस्य परेण यत्॥ प्राणात्ययेप्यसहजं तत्तेजः समुदाहृतं=३ रत्नाणि दंडस्य=४

५एकं राजा धर्मार्थकाममयेष्वमात्यादेः परीक्षणस्य ५

३अपचयोपचयाख्यावस्थाने २एतानि षट् गुणशब्दवाच्यानि=२

र्गबलानि च॥१७॥ राज्यांगानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोपि च॥ संधिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः॥१८॥ षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमंत्रजाः॥ क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनां॥१९॥ स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदंडजं॥ भेदो दंडः साम दानमित्युपायचतुष्टयं॥२०॥ साहसं तु दमो दंडः साम सांत्वमुभे समे॥ भेदोपजापावुपधा धर्माद्यैर्यत्परीक्षणं॥२१॥ पंचत्रिष्वषडक्षीणो यस्तृतीयाद्यगोचरः॥ विविक्तविजनच्छन्ननिःशलाकास्तथा रहः॥२२॥ रहश्चोपांशु चालिंगे रहस्यं तद्भवे त्रिषु॥ समौ विस्रंभवि

मा २ ७द्वे अलिंगे अव्यये=७ ५निःशलाकांताः पंच त्रिषु=५ ७नाल्यमध्योपी=७

४अप्रसन्नोपाध्यायः कनः सप्तप्राप्तचपलेद
स्वदेशेस्थितिचयुक्ताः मास्येषु पंचप्रजाश्च
सत्तोपाध्यायः अप्रतिष्ठिताः॥१॥ ४

(79)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०द्वि०
५०

४ द्वे ज्ञाततत्वार्थज्ञातुः=४ १ आराध्यादेरिष्टसंपादनस्य=१ द्वे विश्वासाधारस्य=२

अथ मित्रं सखा सुहृत्॥ सख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधोनुवर्तनं॥१२॥ यथार्ह
वर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः॥ चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तः प्रत्ययितस्त्रि
षु॥१३॥ सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि॥ स्युर्मौहूर्तिकमौहूर्त
ज्ञानिकार्तांतिका अपि॥१४॥ तांत्रिको ज्ञातसिद्धांतः सत्री गृहपतिः समौ॥
लिपिकरोऽक्षरचणोऽक्षरचंचुश्च लेखके॥१५॥ लिखिताक्षरसंस्थाने
लिपिर्लिबिरुभे स्त्रियौ॥ स्यात्संदेशहरो दूतो दूत्यं तद्भावकर्मणि॥१६॥ अध्व
नीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पांथः पथिक इत्यपि॥ स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदु

७ पथिकी स्त्रीलिंगे=७ ४ द्वे सदाच्यादिदानेकर्तुर्गृहस्थस्य=४ ५०

३ अधिक्षेपावमानादेः प्रयुक्तस्य परेण यत्॥ प्राणात्ययेप्यसहजं तत्तेजः समुदाहृतं=३ त्रीणि दंडस्य=४
३ अपचयोपचयाभावस्थाने २ एतानि षड्गुणशब्दवाच्यानि=२

५ एकं राजा धर्मार्थकाममयैरमात्यादेः परीक्षणस्य ५

र्गबलानि च॥१७॥ राज्यांगानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोपि च॥ संधिर्ना विग्र
हो यानमासनं द्वैधमाश्रयः॥१८॥ षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमंत्रजाः॥
क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनां॥१९॥ स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः
कोशदंडजं॥ भेदो दंडः साम दानमित्युपायचतुष्टयं॥२०॥ साहसं तु दमो दंडः
साम सांत्वमुभे समे॥ भेदोपजापावुपधा धर्माद्यैर्यत्परीक्षणं॥२१॥ पंच त्रि
ष्वषडक्षीणो यस्तृतीयाद्यगोचरः॥ विविक्तविजनच्छन्ननिःशलाकास्त
था रहः॥२२॥ रहश्चोपांशु चालिंगे रहस्यं तद्भवे त्रिषु॥ समौ विस्रंभवि

पा २ ७ द्वे अलिंगे अव्यये=७ ५ निःशलाकांताः पंच त्रिषु=५
१ तालव्यमध्योपि=१

४ अत्र वक्ष्यमाणाः उक्ताः साम दानं च भेद
श्च दंडश्चेति चतुष्टयं॥ मायोपेक्षेंद्रजालं च
सप्तोपायाः॥ अन्ये कीर्तिताः॥१॥ ४

(79)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि
५१॥

५ग्रीणिकर्णीकादिभ्यो राजग्राह्यभागस्य=५
२हृदयमुन्नितमेवेतिसमर्थनस्य=२ बलौरिन्यायपथ स्थितेः=४ २षट्स्थायागतस्य=२ १पंचेजितस्य=१

भ्रेषोऽभ्रेषान्नं शौयथोचितात् ॥२३॥ अभ्रेषन्यायकल्पास्तु देशरूपं समंजसं ॥
युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत् ॥२४॥ न्याय्यं च त्रिषु षट् संप्रधार
णा तु समर्थनं ॥ अववादस्तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ॥२५॥ शिष्टिश्चाज्ञा च
संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः ॥ आगोपराधो मंतुश्च समे तूद्दानबंधने ॥२६॥ द्वि
पाद्यो द्विगुणो दंडो भागधेयः करो बलिः ॥ घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री प्राभृतं तु प्रदेशनं ॥२७॥
उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा ॥ यौतकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत् ॥२८॥
तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः काल आयतिः ॥ सांदृष्टिकं फलं सद्य उदर्कः फ

५एकं शास्त्र वोधितदंडादि द्विगुण दंडस्य=५
३षड्न्यायाः३
१एकंप्रा विनःफल स्य=२
५१

५देवतादिभ्यो मित्रादिभ्यश्च दीयमानस्य=५तु
७देवर्तमानस्य कालस्य=७
६देकन्यादानकाले व्रतभिक्षादौ च दीयमानद्रव्यस्य च=६
७एकं व्यापारानंतरं जायमानस्य फलस्य=७

२भयमिति पूर्वाभ्यामपि संबध्यते= १एकं मण्यादिकृतं एकम गम्यादिकृतभयस्य=१ ५निजापि मैत्र्य समाश्रितस्य संबंधतः का राजादस्य
१एकं स्वचक्रा चौराद् विकादेः परचक्री द्रोह विलोपादेः=१ स्वसमुद्रवस्य भय स्याग्रही तो विविध्योपचारैः १
२देरागोध्व धारणादि व्यापारस्य=२
१एकं स्वचक्रा चौराद् विकादेः परचक्री ... संबंधा
लमुत्तरं ॥२९॥ अदृष्टं वह्नितोयादि दृष्टं स्वपरचक्रजं ॥ महीभुजामहिभयं स्वपक्षप्र स सर्वविधं
भवं भयं ॥३०॥ प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्चामरं तु प्रकीर्णकं ॥ नृपासनं यत्तद्भद्रा विदंति=१
सनं सिंहासनं तु तत् ॥३१॥ हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् ॥ भद्रकुंभः
पूर्णकुंभो भृंगारः कनकालुका ॥३२॥ निवेशः शिबिरं षंढे सज्जनं तूपरक्षणं ॥ ह
स्त्यश्वरथपादातं सेनांगं स्याच्चतुष्टयं ॥३३॥ दंती दंतावलो हस्ती द्विरदोऽनेकपो द्वि
पः ॥ मतंगजो गजो नागः कुंजरो वारणः करी ॥३४॥ इभः स्तंबेरमः पद्मी यूथनाथस्तु
यूथपः ॥ मदोत्कटो मदकलः कलभः करिशावकः ॥३५॥ प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः
गजो द्वौ रास्तेः कुंजरो हनुरस्यास्तीति=२ हस्तिनः१

२एकं स्वसहायजातस्य भयस्य=२
२प्रकीर्णकं चामरदेस्याद्विसरे तु रंगमेदे चामरस्य=२
५पद्मी नीनोसमूहोपा दीनः=५
७देयूथमुख्य हस्तिनः=७
४देसुवर्णकृतपात्रस्य=४ ३देअंतमेदस्य
१एकं सुवर्णकृतराजासनस्य=२
५देसैन्यरक्षणप्रति युक्त प्रहरिकादिभ्यासस्य
भः=२
४ आमरात्मामरं अमरवजन्म ... ४ श्रीआसिंहासनं पाद ... भद्रासनं

अ० द्वि
५१॥

५त्रीणि कर्षकादिभ्यो राजग्राह्यभागस्य=५
२द्वे इदमुचितमेवेति समर्थनस्य=२ लौकिन्यायपथ स्थितेः=४ २षट् न्यायागतस्य=२ १पंचे जितस्य=१

भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात् ॥२३॥ अभ्रेषन्यायकल्पास्तु देशरूपं समंजसं ॥
युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमानाभिनीतवत् ॥२४॥ न्याय्यं च त्रिषु षट् संप्रधार
णा तु समर्थनं ॥ अववादस्तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ॥२५॥ शिष्टिश्चाज्ञा च
संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः ॥ आगोपराधो मंतुश्च समे तूद्दानबंधने ॥२६॥ द्वि
पाद्यो द्विगुणो दंडो भागधेयः करो बलिः ॥ घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री प्राभृतं तु प्रदेशनं ॥२७॥
उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा ॥ यौतुकादि तु यद्देयं सुदायो हरणं च तत् ॥२८॥
तत्कालस्तु तदात्वं स्यादुत्तरः कालआयतिः ॥ सांदृष्टिकं फलं सद्य उदर्कः फ

३षड् आज्ञायाः=३
५एकं शास्त्रबोधितदंडाद्विगुणदंडस्य=५
एकं आविनः फलस्य=१
५१

५द्वे देवतादिभ्यो मित्रादिभ्यश्च दीयमानस्य=५
७द्वे वर्तमानस्य कालस्य=७
६द्वे कन्यादानकाले व्रतभिक्षादौ च दीयमानद्रव्यस्य च=६
७एकं व्यापारानंतरं जायमानस्य फलस्य=७

२भयमिति पूर्वाभ्यामपि संबध्यते=२ राजानस्य
१एकं मण्यादिकृतं एकं अग्न्यादिकृतभयस्य=१
१निजापि मैत्र्यस्य समाश्रितस्य संबंधतः का
र्येषु मुद्रवस्य भ स्वागुहीतो विविधोपचारैः=१
१एकं स्वचक्रात् चौरादि विकारादेः परचक्रात् द्रोहविलोपादेः=१

२द्वे राज्ञां घ
त्रधारणादिव्यापारस्य=२
२एकं स्वसहायजातस्य भयस्य=२
२प्रकीर्णकं चामरे स्यात् द्विस्त्रे तु रंगमेहे चामरस्य=२
५पदानीनां समूहो पादातः=५
७द्वे यूथमुख्यहस्तिनः=७

१सर्वेषां प्रधा
ल्पमुत्तरं ॥२९॥ अदृष्टं वह्नितोयादि दृष्टं स्वपरचक्रजं ॥ महीभुजामहिभयं स्वपक्षप्रभ
वं भयं ॥३०॥ प्रक्रिया त्वधिकारः स्याच्चामरं तु प्रकीर्णकं ॥ नृपासनं यत्तद्भद्रा
सनं सिंहासनं तु तत् ॥३१॥ हैमं छत्रं त्वातपत्रं राज्ञस्तु नृपलक्ष्म तत् ॥ भद्रकुंभः
पूर्णकुंभो भृंगारः कनकालुका ॥३२॥ निवेशः शिबिरं षंढे सज्जनं तूपरक्षणं ॥ ह
स्त्यश्वरथपादातं सेनांगं स्याच्चतुष्टयं ॥३३॥ दंती दंतावलो हस्ती द्विरदोनेकपो द्वि
पः ॥ मतंगजो गजो नागः कुंजरो वारणः करी ॥३४॥ इभः स्तंबेरमः पद्मी यूथनाथस्तु
यूथपः ॥ मदोत्कटो मदकलः कलभः करिशावकः ॥३५॥ प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः

१स्वबुधासस्विधं विदंति=१

२एकं सुवर्णकृतराजासनस्य=२
४द्वे सुवर्णकृतपात्रस्य=४
द्वे अनेमंदस्य
द्वे सैन्यरक्षणप्रतियुक्तप्रहरिकादिन्यासस्य
॥ जोधेरास्तः कुंजरो हनु रस्यास्तीति=द्वे हस्तिनः=१

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰ ५२ अपटम त्कृ मेणी कैकु

२करः श्रोणोद्वयोः पुंसि कलिंजे तिशयेगुवेसमये गजगंडेपि पिप्पली तु कटीलता=२ १द्वेगतमदस्य=१ २दानेगाजमदे त्यागेपालनच्छेदयुह्मिषु=२ ४मधुवेमनेको मातंगहवर शीकरे२

समौ कुंभौ तु पिंडौ द्वौ ॥ राजवाह्य स्त्वौपवाह्यः सन्नाह्यः समरोचिते ॥ ३६ ॥ हस्तिकं
गजतावृंदे करिणी धेनुका वशा ॥ गंडः कटो मदो दानं वमथुः करशीकरः ॥ ३७ ॥
कुंभौ तु पिंडौ शिरसस्तयोर्मध्ये विदुः पुमान् ॥ अवग्रहो ललाटं स्यादीषिका त्वक्षि
कूटकं ॥ ३८ ॥ अपांगदेशो निर्याणं कर्णमूलं तु चूलिका ॥ अधः कुंभस्य वाहि
त्थं प्रतिमानमधोऽस्य यत् ॥ ३९ ॥ आसनं स्कंधदेशः स्यात्पद्मकं बिंदुजालकं ॥ प
क्षभागः पार्श्वभागो दंतभागस्तु योऽग्रतः ॥ ४० ॥ द्वौ पूर्वपश्चाज्जंघादिदेशौ गा
त्रावरे क्रमात् ॥ तोत्रं वेणुकमालानं बंधस्तंभेऽथ शृंखले ॥ ४१ ॥ अंदुको नि

निर्याणंवारणापांगदेशे मोक्षेध्वनिर्गमे=४ ६एकमग्रभागस्य=६ १द्वेतोदनदंतस्य=१ द्वेगजपार्श्वभागस्य=६

५२

३घोटेपि ३ मे चित्रे यगास्ता लविशेषयोः वर्णो गरागे वर्णो तु कुंकुमेद्र तिहेमः=२ २वर्णःस्वर्णेव्रतस्तुतौ रूपेद्विजादौ शुक्लादौ कुथायामक्षरे गुणे से भदे गीतके ६स्त्री णि रपि स्वचगजो पर्यास्तरणमि १त्रीणि गजमध्यबंधस्य १ १द्वेपल्यानादिधारोहने णा सज्जीकरस्य=१

गडोऽस्त्री स्यादंकुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियां ॥ दूष्या कक्ष्या वरत्रा स्यात्कल्पना सज्जना समे ॥ ४२ ॥
प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो द्वयोः ॥ वीते तु सारे हस्त्यश्वे वारी तु गज ३वीतिरपिपाठः=३
बंधनी ॥ ४३ ॥ घोटके पीतितुरगतुरंगाश्वतुरंगमाः ॥ वाजिवाहार्वगं ३वाजिबाणास्त्रप क्षिषु
चर्वहयसैंधवसप्तयः ॥ ४४ ॥ आजानेयाः कुलीनाः स्युर्विनीताः साधुवा
हिनः ॥ वानायुजाः पारसीकाः कांबोजाः बाल्हिकाहयाः ॥ ४५ ॥ बालः किशो
रोऽवाम्यश्वा वडवा वाडवं गणे ॥ त्रिष्वाश्वीनं यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते ॥ ४६ ॥
यपुरस्थोऽश्वमेधीयो जवनस्तु जवाधिकः ॥ पृष्ठ्यः स्थौरी सितः कर्करः थोवोढ

३द्वेगजबंधनशालायाः=३ २एकंबाल्हयस्य=२ २वामीस्त्रीगा नीवडवारासस्त्रीपुंचकथ्यते=२ २गाउनंकरणोस्त्रीणांघोटि कौघेनपुंसकं ॥ पातकेनास्त्रियां पुंसि वालणेवडवानले ॥=२ ३अह्लीकं वाह्लीकं धीरहिंगुनोर्नीस्वदेशयोः=३ द्वेभारवाहिनोश्वस्य१ स्युःपुमानश्वेतुरंगेगजतुरगमे कर्कःकर्केतलेक्षनयो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

(84)

अ० द्वि०
५३

३ प्रोथो स्त्री हयघोणायां नाकस्या मध्यगे त्रिषु=३ ३ द्वे कडिआली ति ख्याताया:=३

१ कश्यं त्रिषु कशार्हे स्यात्क्लीबं मध्यम मध्ययोः=१ ॥ घंटाबंधस्थमी पस्ट्रो निगालः कीर्तितो बुधैः ॥ न सिन्नो

रथस्य यः ॥४७॥ कैश्यं तु मध्यमाश्वानां हेषा ह्रेषा च निस्वनः ॥ निगालस्तु ग

लोद्देशो वृन्दे त्वश्वीयमाश्ववत्॥४८॥ आस्कंदितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लु

तं ॥ गतयोऽमूः पंच धारा घोणा तु प्रोथमस्त्रियां ॥४९॥ कविका तु खली

नोऽस्त्री शफं क्लीबे खुरः पुमान् ॥ पुच्छोऽस्त्री लूमलांगूले वालहस्तश्च वालधिः

॥५०॥ त्रिषूपावृत्तलुठितौ परावृत्ते मुहुर्भुवि ॥ याने चक्रिणि युद्धार्थे शतांगः

स्यंदनो रथः ॥५१॥ असौ पुष्परथश्चक्रयानं न समराय यत् ॥ कर्णीरथः

प्रवहणं डयनं च समं त्रयं ॥५२॥ क्लीबेऽनः शाकटोऽस्त्री स्याद्गंत्री कंबलिवाह्यकं ॥

७ द्वे गाडी=७

५३

३ गतिविशेषणामेकैक=३ अमूः पंच गतयः धारासंज्ञाः=३

(right margin) ममण्णि ... मसगे सगजा भग्न

४ द्वे चक्रभिन्नस्य रथारं भकस्य=४ १ द्वे डोली १ द्वि जोघ्बंधुनस्थ=३ जीर्णिरथसमूहस्य=३

५ द्वे पालखि १ १ द्वे माघ्रचर्मवेष्टितरथस्य=१

५ द्वे चक्रनाभेः=५

का ॥ शिबिका याप्ययानं स्याद्दोला प्रेंखादिका स्त्रियां ॥५३॥ उभौ तु द्वैपवैयाघ्रौ द्वीपिचर्मा

वृते रथे ॥ पांडुकंबलसंवीतः स्यंदनः पांडुकंबली ॥५४॥ रथे कांबलवास्त्रा

द्याः कंबलादिभिरावृते ॥ त्रिषु द्वैपादयो रथ्या रथकड्या रथव्रजे ॥५५॥ धूः स्त्री

क्लीबे यानमुखं स्याद्रथांगमपस्करः ॥ चक्रं रथांगं तस्यांते नेमिः स्त्री स्यात्प्रधिः

पुमान् ॥५६॥ पिंडिका नाभिरक्षाग्रकीलके तु द्वयोरणिः ॥ रथगुप्तिर्वरूथो ना

धौ २ कूबरस्तु युगंधरः ॥५७॥ अनुकर्षो दार्वधस्थं प्रासंगो ना युगाद्युगः ॥ सर्वं स्याद्वा

हनं यानं युग्यं पत्रं च धोरणं ॥५८॥ परंपरावाहनं यत्तद्वैनीतकमस्त्रियां ॥ आ

पंचवाहनमात्रस्य=७

५ अणिरा णिवदक्षाग्रकीले स्याद गिनसीमयोः=५ ॥ द्वे युगकाष्ठ बंधनस्थानस्य=५

६ एकं रथस्याधस्तल क्षागस्रारुणः अनेक गोनाक्षतलदार्वि तिवोपालिता नां तोपि=६ ॥ ६ युगं द्वितीयं प्रासंग इति कात्य:=६

(right margin) रआ चेनच मंदौकमा दि नत:=५

२रथएव कुटुंबमस्यास्तीति त १क्षत्ता शूद्रात् क्षत्रियायां जे प्रतीहारे च सारथौ भुजिष्या तेनये क्षत्तानियुक्तेऽपि १सुखं दि
स्याष्टौ संज्ञाः=२ (४अश्ववारइति ख्यातस्य) क्षत्तस्तु सारथौ तक्षणि क्षत्रियाब्राह्मणीसुते बंदि पारदयो

३गजः स्यासु घोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ॥५९॥ नियंता प्राजिता यंता सूतः क्षत्ता दिति विश्वः१
सवीरे च वि च सारथिः ॥ सव्येष्ठदक्षिणस्थौ च संज्ञा रथकुटुंबिनः ॥६०॥ रथिनः स्यंदनारोहा अ २द्वे रथकु
शेषामस्य३ श्वारोहास्तु सादिनः ॥ भटा योधाश्च योद्धारः सेनारक्षास्तु सैनिकाः ॥६१॥ सेना टुंबस्ययो
द्धुः२
५द्वे सेनायां यां समवेता ये सैन्यास्ते सैनिकाश्च ते ॥ बलिनो ये सहस्रेण सहस्रास्ते सहस्रिणः ॥ ४द्वे सहस्र
रक्षोदंडका ६२ ॥ परिधिस्थः परिचरः सेनानीर्वाहिनीपतिः ॥ कंचुको वारबाणोऽस्त्री यत् संख्याकेन
रिणः५ तु मध्ये सकंचुकाः ॥६३॥ बध्नंति तत्सारसनमधिकांगोऽथ शीर्षकं ॥ शीर्षण्यं गजादीना
बलवतः=४
च शिरस्त्रेऽथ तनुत्रं वर्म दंशनं ॥६४॥ उरश्छदः कंकटको जगरः कवचोऽ ५४

१त्रीणि टोप इति ख्यातस्य ६अंगिकां गइति पाठः द्वे कंचुकदार्ढ्यार्थं मध्यकाये निबद्धस्य=६ ५द्वे चोलकाइति सन्नाहस्य=५
२सर्वसन्नाहस्य२

३पदातिपत्तिपादातपादाविकपदाजयद्दसमरताला=३
२नवधृतसन्नाहस्य=२ २एकं धृतसन्नाहानां गणस्य=२ ३द्वे पदातिसमूहस्य=३

स्त्रियां ॥ आमुक्तः प्रतिमुक्तश्च प्रतिनद्धोऽपिनद्धवत् ॥६५॥ सन्नद्धो वर्मितः सज्जो दं
शितो व्यूढकंटकः ॥ त्रिष्वामुक्तादयो वर्मभृतां कावचिकं गणे ॥६६॥ पदातिपत्ति
४चत्वारि व पदगपदातिकपदाजयः ॥ पद्गश्च पदिकश्चाथ पादातं पत्तिसंहतिः ॥६७॥ शस्त्रा ४सम्यक्ता
स्त्रजीवि जीवे कांडपृष्ठायुधीयायुधिकाः समाः ॥ कृतहस्तः सुप्रयोगविशिखः कृतपुंख नशरस्य=४
नः=४ वत् ॥६८॥ अपराद्धपृषत्कोऽसौ लक्ष्यात् च्युतसायकः ॥ धन्वी धनुष्मान्धानु
६षट् धनु ष्को निषंग्यस्त्री धनुर्धरः ॥६९॥ स्यात्कांडवांस्तु कांडीरः शाक्तीकः शक्तिहेतिकः द्वे बाणध
र्धरस्य=६ ॥ याष्टीकपारश्वधिकौ यष्टिपरश्वधहेतिकौ ॥७०॥ नैस्त्रिंशिकोऽसिहेतिः रस्य=६

८३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि०
५५

५६जेतुर्वेगास्यरू=६ २द्वेजंघाजीविनः=२ ३ससागर यस्य३ २चेला रिस हायस्य=२ ३द्वेशानैर्गमनशीलस्य=३

स्यात्समौ मालिककौन्तिकौ ॥ चर्मी फलकपाणिः स्यात्पताकी वैजयन्तिकः ॥७१॥
अनुप्लवः सहायश्चानुचरोऽभिचरः समाः । पुरोगाग्रेसरप्रष्ठाग्रतः
सरपुरःसराः ॥७२॥ पुरोगमः पुरोगामी मन्दगामी तु मन्थरः ॥ जंघालो
४द्वे अतिजवस्य=४ ऽतिजवस्तुल्यौ जंघाकरिकजांघिकौ ॥७३॥ तरस्वी त्वरितो वेगी प्रजवी जवनो
जवः ॥ जय्यो यः शक्यते जेतुं जेयो जेतव्यमात्रके ॥७४॥ जैत्रस्तु जेता
५षट्द्वेगवमात्रस्य यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति ॥ सोऽभ्यमित्रोऽभ्यमित्रीयोऽप्यभ्यमित्रीण इत्य
पि ॥७५॥ ऊर्जस्वलः स्यादूर्जस्वी य ऊर्जातिशयान्वितः ॥ स्यादुरस्वानुरसिलो ५५

६त्रीणि सामर्थ्येन शत्रूणां संमुखं गच्छतः=६ ५द्वे जयवतः=५ ७द्वे विपुलोरसः=७

३अत्यन्तमभिलाषशीलस्य=३ ... ज्ञानि ... ग्रस्त्रिनानि ... स्वस्तितः=३

३सांयुगीनाः ताः शस्त्राजीवादयः=३ २त्रीणि जयनशीलस्य=२ १पं कंअतिगामनशीलस्य=१
२त्रीणि शूरस्य=२ १त्रीणि रथस्वामिनः=१ १द्वेयथेष्टंगन्तुमनशीलस्य=१

रथिको रथिनो रथी ॥७६॥ कामंगाम्यनुकामीनो ह्यत्यन्तीनस्तथा भृशं ॥ शू
रो वीरश्च विक्रान्तो जेता जिष्णुश्च जित्वरः ॥७७॥ सांयुगीनो रणे साधुः शस्त्रा
६जीवौ यकार्मुकौ ॥ ध्वजिनी वाहिनी सेना पृतनानीकिनी चमूः ॥७८॥ वरू ४एकं युद्धे कुशलस्य=२
रूथिनी बलं सैन्यं चक्रं चानीकमस्त्रियां ॥ व्यूहस्तु बलविन्यासो भेदा दण्डा
२सैन्यस्य पृष्ठे धनुः तद्वयां तरेस्थितं सैन्यं तस्य दयो युधि ॥७९॥ प्रत्यासारो व्यूहपार्ष्णिः सैन्यपृष्ठे प्रतिग्रहः ॥ एकेभैकरथा त्र्य
श्वाः पत्तिः पंचपदातिका ॥८०॥ पत्त्यंगैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरं ॥ से
नामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः ॥८१॥ अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौ

७तिस्रः पतयः सेनामुखं=७ ६एको रथो गजश्चैको नराः पंच पदातयः ॥ त्रयश्च तुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते=६ ५एकं सैन्यपश्चाद्भिन्नसंघातस्यानीकस्य=५

... अक्षौहिणी ... २

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ तलस्त्रपेटे नाल ह्रौत ल्लं ज्याघातवारणे ॥
सरो स्वका वाधुरयोस्तंत्री घातेच स्यतः=४

२चलारिप्रहरणमात्रस्य=२ ४द्वे धनुषोंस्य स्य=४

हिण्यर्थे संपदि ॥ संपत्तिः श्रीश्च लक्ष्मीश्च विपत्त्यां विपदापदौ ॥८२॥ आयुधं
तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियौ ॥ धनुश्चापौ धन्वशरासनकोदंडकार्मु
कं ॥८३॥ इष्वासोप्यथ कर्णस्य कालपृष्ठं शरासनं ॥ कपिध्वजस्य गांडीवगां
डिवौ पुंनपुंसके ॥८४॥ कोटिरस्याटनी गोधे तले ज्याघातवारणे ॥ लस्त
कस्तु धनुर्मध्यं मौर्वी ज्या शिंजिनी गुणः ॥८५॥ स्यात्प्रत्यालीढमालीढ
मित्यादि स्थानपंचकं ॥ लक्ष्यं लक्षं शरव्यं च शराभ्यास उपासनं ॥८६॥
पृषत्कबाणविशिखा अजिह्मगखगाशुगाः ॥ कलंबमार्गणशराः पत्री रोप इषुर्द्वयोः ॥८७॥ प्रक्ष्वे

५तत्रोर्ध्वेस्थस्य वामपादप्रसारे दक्षिणपादकौसंचे आद्यं विपर्यये अंत्यं आदिना समपदविशाखमंड
लग्नहस्य=५

१द्वे सर्वलोहमयस्य=१ वक्ष्यमाणालिसकौताः=१

३नाराचाः पक्षो वाजस्त्रिषूत्तरे ॥ निरस्तः प्रहिते बाणे विषाक्ते दिग्धलिप्त
कौ ॥८७॥ तूणोपासंगतूणीरनिषंगा इषुधिर्द्वयोः ॥ तूण्यां खड्गे तु नि
३ऋषिरपि स्वरादिः=३ स्त्रिंशचंद्रहासासिरिष्टयः ॥८८॥ कौक्षेयको मंडलाग्रः करपालः कृपा ३करवालमपि
णवत् ॥ त्सरुः खड्गादिमुष्टौ स्यान्मेखला तन्निबंधने ॥८९॥ फलकोस्त्री ६द्वे खड्गादेस्य
५त्रीणि ढाल फलं चर्म संग्राहो मुष्टिरस्य यः ॥ द्रुघणो मुद्गरघनौ स्यादीली करपा मौ दिनिर्मि
लिका ॥९०॥ भिंदिपालः सृगस्तुल्यौ परिघः परिघातनः ॥ द्वयोः कुठारः तकटिबं
स्वधितिः परशुश्च परश्वधः ॥९१॥ स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च छुरिका चा धनस्य=४

६गाफनी६ ५फलकस्य=५ ६द्वे लोहबद्धमष्टेः=६
१परस्वधोपि=१

(८३)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सं॰ द्वि॰
९७

१ देशोल इति ख्यातस्य=१ द्वे गडासेति ख्यातस्य=२ १ द्वे लोंफो १२

३९ एकं महानव म्यां प्रस्थानात् प्रवलशस्त्र वाहनादिपूजाविधेः लोहाभिहरणमिति पाठः ३ — सिधेनुकाः ॥ वा पुंसि शल्यं शङ्कुर्ना सर्वला तोमरोऽस्त्रियाम् ॥ ९२ ॥ प्रासस्तु कुन्तः — २ त्रीणि सर्वसैन्यसन्नहनस्य=२

कोणस्तु स्त्रियः पाल्यश्रिकोटयः ॥ सर्वाभिसारः सर्वौघः सर्वसन्नहनार्थकः ॥ ९३ ॥ लोहाभिसारोऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजनाविधिः ॥ यत्सेनयाभिगमनमरौ तदभिषेणनम् ॥ ९४ ॥ यात्रा व्रज्याभिनिर्याणं प्रस्थानं गमनं गमः ॥ स्यादासारः प्रसरणं प्रचक्रं चलितार्थकम् ॥ ९५ ॥ अहितान्प्रत्यभीतस्य रणे यानमभिक्रमः ॥ वैतालिका बोधकराश्चाक्रिका घाण्टिकार्थकाः ॥ ९६ ॥

५ द्वे सर्वतो व्याप्य सैन्यप्रसरणस्य=५ [प्र]चलितशब्देन समानार्थके द्वे प्रस्थितसैन्यस्य=५ — घाक्रिका घटिकार्थका इति पाठे अंसद्वयं घटिकावादकस्य=६

५७

१ द्वे वंशपरंपराशंसकानां=१

स्युर्मागधास्तु मगधा बन्दिनः स्तुतिपाठकाः ॥ संशप्तकास्तु समयात्संग्रामादनिवर्तिनः ॥ ९७ ॥ रेणुर्द्वयोः स्त्रियां धूलिः पांसुर्ना न द्वयो रजः ॥

३ द्वे अतिसंकुलस्य=३ — चूर्णे क्षोदः समुत्पिञ्जपिञ्जलौ भृशमाकुले ॥ ९८ ॥ पताका वैजयन्ती स्यात्केतनं ध्वजमस्त्रियाम् ॥ सा वीराशंसनं युद्धभूमिर्यातिभयप्रदा ॥ ९९ ॥

५ एकम् अहंपूर्वमहंपूर्वमिति योधानां धावनक्रियायाः=५ — अहंपूर्वमहंपूर्वमित्यहंपूर्विका स्त्रियाम् ॥ आहोपुरुषिका दर्पाद्या स्यात्संभावनात्मनि ॥ १०० ॥ अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो

४ ध्वजः पूर्वदिशो गृहे शिम्बे चिह्ने पताकायां खट्वाङ्के शौण्डिपि चेति हेमः ॥=४
४ केतनं तु निमन्त्रणे गृहे केतौ कृत्ये चेति विश्वः=४
५ एकम् आत्मनि शक्तत्वस्य विष्फुरणस्य=५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६स्युङाः स्वनीकृणीम । योधि षे स्तेऽन्यस्य वैराग्र । लाका मासि हनादेन्य योधिति । लोहितार्की फलोफोपि पुष्पे तु स्यात्त्रपुंसकं तु राम दे ।
अं०ह्व अजन्यं हदप । तीवौ दसंग्रामे च नपुंसकं ॥ जन्यामात्ते वेयस्या योजनः स्यात्सेजन्ते पुमान् ॥ १=३ पंकुर्ते लेवा स्पति ग
२दशासामर्थ्यस्य=२ १विक्रमस्तु पुमान् कांतिमात्रे स्यात् ॥ क्रिसंपदि=२ ३विदारणे आरब्धा तसंपराये वधा रणे इति विश्वः=३

५८ योभवत्यहंकारः ॥ द्रविणं तरः सहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च ॥ १०१ ॥ शक्तिः प
४अनीकोस्त्री रणे सैन्ये इति कोशः=४
राक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता ॥ वीरपानं तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे ॥ ३आस्कंदनं तिरस्कारे रणे
युद्धमायोधनं जन्यं प्रधनं प्रविदारणं ॥ मृधमास्कंदनं संख्यं समीकं सां ५कलिर्विभीतके स्यात्... संख्यं शोषणे पि च इति विश्वः=३
परायिकं ॥ १०३ ॥ अस्त्रीयां समरानीकरणाः कलहविग्रहौ ॥ संप्रहाराभि ६संख्यं प्राहवे सं... वादे स्यात् युद्धि
संपातकलिसंस्फोटसंयुगाः ॥ १०४ ॥ अभ्यामर्दसमाघातसंग्रामाभ्यागमा
हवाः ॥ समुदायः स्त्रियः संयत्समित्याजिसमिद्युधः ॥ नियुद्धं बाहुयुद्धे ऽथ
तुमुलं रणसंकुले ॥ क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यात्करिणां घटना घटा ॥ १०६ ॥
मः=५ आहवः संगरे... यज्ञे इति हैमः=५
विग्रहो युधि विस्तारे ५८ प्रवि... मः=३
मः=४ तुमुलं व्याकुले रणे इति त्रि । ६आजिः स्त्रीसमक्ष्मा रणः कोणः क्वणो पुंसि समरे पुंनपुंसकं=४ समितिर्युधि ... संगमे सा... योः=४ इति कोडशेषः=१ ७रणसंकुलतायाः ... च संग्रामे ... आजि ... पुंसि ... ५समाम... मः=ति ... च्यते=६

७... समा ... दिनानिः श... करणस्य=४ ५अष्टौ पलायनस्य=५
२द्वे युद्धमर्यादायाः... स्य=२ ३द्वे देशादेरुपद्रवदानस्य=३ १द्वे युद्धपटहस्य=१
क्रंदनं योधसंरावो बृंहितं करिगर्जितं ॥ विस्फारो धनुषः स्वानः पटहाडंबरौ स
मौ ॥ १०७ ॥ प्रसभं तु बलात्कारो हठोऽथ स्खलितं छलं ॥ अजन्यं क्लीबमुत्पात उप
सर्गः समं त्रयं ॥ १०८ ॥ मूर्छा तु कश्मलं मोहोप्यवमर्दस्तु पीडनं ॥ अभ्यवस्कंदनं त्व
भ्यासादनं विजयो जयः ॥ १०९ ॥ वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं च सा ॥ प्रद्रावो
द्रावसंद्रावसंदावा विद्रवो द्रवः ॥ ११० ॥ अपक्रमोऽपयानं च रणे भंगः पराजयः ॥
पराजितपराभूतौ त्रिषु नष्टतिरोहितौ ॥ १११ ॥ प्रमापणं निबर्हणं निकारणं
विसारणं ॥ प्रवासनं परासनं निषूदनं निहिंसनं ॥ ११२ ॥ निर्वासनं संज्ञपनं
४जयाजयंती तिथिभिःसु ... मातत्स रवी... अग्निमंथेना जयते विजये च युधिष्ठिरे=४
६द्वेशोषिति ... पूर्वाभ्यां मपि संबध्यते=६

... भिक्षेदेच शिरः... नरे ... घटनम... घ... नासु ... षिति द्वे ह स्ति संघस्य ... सवस्य=६

२... ३... गवस्कंद ... २ ... क्रम... नो ... गोधस्कंदनस्य=४ ...

(87)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ टि॰
५१

निर्ग्रंथनमपासनं॥ निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनं॥१॰१३॥ निर्वापणं विश-
सनं मारणं प्रतिघातनं॥ उद्वासनं प्रमथनं क्रथनोज्जासनानि च॥१॰१४॥ आ-
लंभपिंजविशरघातोन्माथवधा अपि॥ स्यात्पंचता कालधर्मो दिष्टांतः प्रल-
योऽत्ययः॥१॰१५॥ अंतो नाशो द्वयोर्मृत्युर्मरणं निधनोऽस्त्रियां॥ परासुर्दीर्घ-
निद्रासिंहसंस्था प्रमीलनं॥१॰१६॥ परासुः प्राप्तपंचत्वपरेतप्रेतसंस्थिताः॥
मृतप्रमीतौ त्रिषु ते चिता चित्या चितिः स्त्रियां॥१॰१७॥ कबंधोऽस्त्री क्रियायुक्तम-
पमूर्द्धकलेवरं॥ श्मशानं स्यात्पितृवनं कुणपः शवमस्त्रियां॥१॰१८॥ प्रग्रहो ५८
१ हिताल्या १

२ द्वे जीवनस्य=२ ३ षट् वैश्यस्य=३ २ द्वे जीवातवे जीवनकालस्य ३ द्वे पंचवायूनां=१ ३ द्वे जीवनौषधस्य ३

प्रग्रहो बंदी कारा स्यात्द्वंधनालये॥ पुंसि भूम्न्यसवः प्राणाश्चैवं जीवो-
ऽसुधारणं॥१॰१९॥ आयुर्जीवितकालो ना जीवातुर्जीवनौषधं॥ इति क्षत्रियव-
र्गः॥८॥ ऊरव्या ऊरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः॥ आजीवो जीविका वार्ता
वृत्तिर्वर्तनजीवने॥१॥ स्त्रियां कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं चेति वृत्तयः॥ सेवा श्व-
वृत्तिरनृतं कृषिरुंछशिलं त्वृतं॥२॥ द्वे याचितायाचितयोर्यथासंख्यं मृतामृते॥ सत्यानृतं वणिग्भावः स्यादृणं पर्युदंचनं॥३॥ उद्धारोऽर्थप्रयोगस्तु
कुसीदं वृद्धिजीविका॥ याच्ञया प्तं याचितकं निमयादापमित्यकं॥४॥ उत्तमर्णाध-
७ त्रीणि वृद्धजीविकायाः=७ ६ त्रीणि ऋणस्य ७ एकं परिवर्तनेनाप्तस्य ७

षट् कृष्यादिजीवनस्य
५ द्वे कृषेः ५
६ द्वे वाणिज्यस्य=६

द्वे याचितायाचितयोर्यथासंख्यं=४

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ टि॰
६०

६ चत्वारि वार्त्तमकस्य = ६ । २ चत्वारि कृषिवलस्य = ३ । २ व्रीहीणां भवनं क्षेत्रं व्रैहेयं = २ । १ चत्वारि वृद्ध्याजीविनः = १ । ६ द्विगुणाकृतं द्वितीयाकृतं द्वि

मर्णो द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात्॥ कुसीदको वार्द्धुषिको वृद्ध्याजीवश्च वार्द्धुषिः॥५॥
क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश्च कृषीवलः॥ क्षैत्रं व्रैहेयं शालेयं व्रीहिशाल्युद्भवोचि
तं॥६॥ यव्यं यवक्यं षष्टिक्यं यवादिभवनं हि तत्॥ तिल्यं तैलीनवन्माषोमाणु
भङ्गाद्विरूपता॥७॥ मुद्गीनकौद्रवीणादि शेषधान्योद्भवक्षमं॥ शाकक्षेत्रादिके शा
कं शाकटं शाकशाकिनं॥८॥ बीजाकृतं तूप्तकृष्टे सीत्यं कृष्टं च हल्यवत्॥ तृगु
णाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यमपि तस्मिन्॥९॥ द्विगुणाकृतं तु सर्वं पूर्वं

तिलानां माषाणां अमानां अणूनां भंगाया भवनं क्षेत्रं तैल्यं॥ तैलिनं माष्यं माषीणं उम्यं औमिनं आणव्यं आणविनं भंग्यं भागीनं तिलादि भवनस्य प्रसेकं द्वयं द्वयं॥ आदिना गोधूमीनं कालापीनं कौलत्थीनं प्रैंगवीनं चा पाकीणमिति शेयं = ४

५ देप्ररोपित बीजे क्षेत्रस्य = ५

५ त्रीणि सामान्येन प्रभागमात्रस्य = ५

६०

४ त्रीणि वषस्मादिभिरणदंडस्य = ३ आदिना प्रास्थिकं कौडविकाः त्रहः = १
३ चत्वारि क्षेत्रसमूहस्य = ३ । द्रोणादि परिमित व्रीह्यादि वाययोग्य क्षेत्रस्ये द्वे ३

म्बाकृतमपीह॥ द्रोणाढकादिवापादौ द्रौणिकाढकिकादयः॥१०॥ खारी
वापस्तु खारीक उत्तमर्णादयस्त्रिषु॥ पुन्नपुंसकयोर्वप्रः केदारः क्षेत्रमस्य तु॥ २ त्रीणि क्षेत्रस्य २
॥११॥ कैदारिकं स्यात्कैदार्यं क्षेत्रं कैदारकं गणे॥ लोष्टानि लेष्टवः पुंसि कोटिश्च लवंडस्य = २
दिश्लोलेष्टुभेदनः॥१२॥ प्राजनं तोदनं तोत्रं खनित्रमवदारणे॥ दात्रं लवित्र
नेमाबंधो योत्रं योक्त्रमथो फलं॥१३॥ निरीशं कुटकं फालः कृषिको लांगलं
हलं॥ गोदारणं च सीरोऽथ शम्या स्त्री युगकीलकः॥१४॥ ईषा लांगलदंडः
ऽः स्यात्सीता लांगलपद्धतिः॥ पुंसि मेधिः खले दारु न्यस्तं यत्पशुबंधने॥

५ देलोष्टभेदकमुद्गरस्य = ३
५ त्रीणि वषादेर्गलेयुगबंधनस्य = ५
६ द्वे दात्रस्य = ६
६ ईषा पेषीमज्जषेति प्रहून्यातेचंद्रकेः = ६
७ शीनापि = ७

अ० दि ३ मुकुष्टयकुष्टावपि=३ १ मध्यता यायंहि तालव्य इति स्वामी=१ १ अपक्वयवस्यैकं=१
६१ ४ पाटले व्रीहिराशुरेति नामत्रयम् आशुव्रीहिः पाटलः इति नामद्वयमित्यन्ये सुष्ठु तिस्रोणि षष्टिकादेः=१

१५॥ आशुव्रीहिः पाटलः स्यात् सितशूकयवौ समौ ॥ तोक्मस्तु तत्र हरिते
२ स्यात्रादिकलायस्य=२ कलायस्तु सतीनकः ॥१६॥ हरेणुरेणुकौ चास्मिन् कोरदूषस्तु कोद्रवः ॥ मं ३ त्रीणि मोटइतिख्यातस्य=३
गल्यको मसूरोऽथ मुकुष्ठकमयुष्टकौ ॥१७॥ वनमुद्गे सर्षपे तु तुष ३ सर्षपः स्यात्
कदंबकौ ॥ सिद्धार्थस्त्वेष धवलो गोधूमः सुमनः समौ ॥१८॥ स्याद्यावक सरिषयः कडस्नेहस्य
५ द्वे तैलहिनतिलस्य=५ स्तु कुल्माषश्चणको हरिमंथकः ॥ ॥ द्वौ तिले तिलपेजश्च तिलपेज तंतुभइति त्रिकीडशेषः=३
६ पंच राई इति ख्याताया:=६ स्त्वनिष्फले ॥१९॥ क्षवः क्षुधाभिजननो राजिका कृष्णिकासुरी ॥ स्त्रियौ
७ वैश्यायां व्रीहिभेदे चेत्सूरामसूराः स्त्रियाम् ॥ मसूर मसुरो चेति द्वावेताववपि चेत यारितिरपसः=३ ६१
पसरुद्ध्यां तोपिकुल्मासो भक्ष्यविन्नोवीये दिरिति स्वामी गुन्योयवादिरिति रक्षितनाटयः=५

४ तुषवेषतुषर ३ सामान्येन त्रीणि धान्यस्य ३ २ द्वेयवाघग्रस्य=२ १ द्वेशाणाख्यसस्यभेदस्य=१
षतोषाद्दीनेष कंगुप्रियंगू द्वे अतसी स्याद् उमा क्षुमा ॥२०॥ मातुलानी तु भंगायां व्रीहिभे
सेदास्ता तोपि दस्त्वणुः पुमान् ॥ किंशारुः सस्यशूकं स्यात् कणिशं सस्यमंजरी ॥२१॥ धा
५ किंशारोरन्ये: न्यं व्रीहिस्तंबकरिः स्तंबो गुच्छस्तृणादिनः ॥ नाडीनालं च कांडोस्य पला ३ अस्य गुच्छस्य=३
श्याकोनिर्दिष्टः लोस्त्रीस निष्फलः ॥२२॥ कडंगरो बुसं क्लीबे धान्यत्वचि पुमांस्तुषः ॥
५ द्वे स्थोतिरव्याताया:=५ शुको स्त्री श्लक्ष्णतीक्ष्णाग्रे शमी शिंबा त्रिषूत्तरे ॥२३॥ ऋद्धमावसितं ५ द्वेराशीकृतधान्यस्य=५
६ द्वे मर्दनानंतरं अपनीततृणस्य=६ धान्यं पूतंतु बहुलीकृतं ॥ माषादयः शमीधान्ये शूकधान्ये यवादयः ॥
॥२४॥ शालयः कलमाद्याश्च षष्टिकाद्याश्च पुंस्यमी ॥ तृणधा
५ उत्तरे बहुलीकृतांताः=५ ७ माषाधाः=७

(५०)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि० ३ देवेत्र नीरणादि जात स्य तदेतिख्यातस्य=३ ३देवं शादि निर्मित भांड स्य=३ ४स्तमा नाविति पूर्वेषु त्रिष्व प्यन्वेति=
१बहुवचनेन स्यामाकादि महः=१ गवेदीयतेरक्ष्म तेवा गवेडः गवेधरपि=१ ५बल्लवः सूपकोरस्या द्वीतमसे नेचगोदुहि इतिविश्वः

६२
१एकं महानसा धिरूतस्य=४

न्यानि नीवारोः स्त्री गवेडुर्गवेधुका ॥२५॥ अयोग्रं मुसलो स्त्री स्यादुदूख
लं मुलूखलं ॥ प्रस्फोटनं सूर्पमस्त्री चालनी तितउः पुमान् ॥२६॥ स्यूतप्रसे
वौ कंडोलपिटौ कटकिलिंजकौ ॥ समानौ रसवत्यां तु पाकस्थानमहान
सौ ॥२७॥ पौरोगवस्तदध्यक्षः सूपकारास्तु बल्लवाः ॥ आरालिका आं
धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः ॥२८॥ आपूपिकः कांदविको भक्ष्य
कारइमेत्रिषु ॥ अश्मंतमुद्धानमधिश्रयणी चुल्लिरंतिका ॥२९॥ अं

५सूदस्तु कल्पितः सूपकारस्य ये भनंतरे=५
६इमे पौरोगवादयः=६
५सस सूपकारस्य=५

६२

चत्वारि घटस्य=४ २हेकयहीतिख्याता याः=२ ६एकसाहचर्यात्सर्वयोः स्त्री त्वं त्रीणि पलीतिख्याता याः=६
२हे अहृदग्धकाष्ठस्य त्रयो पि पर्याया इति मुकुटः=२ ३मत्र्यनपात्रस्य=२ ३उच्चे लारिवोदन्यादि पचन पौत्रस्य=३

गारधानिका गारशकट्यपि ॥ हसन्यप्यथ न स्त्री स्यादंगारोलातमु
ल्मुकं ॥३०॥ क्लीबेंबरीषं भ्राष्ट्रो ना कंदुर्वा स्वेदनी स्त्रियां ॥ अलिंजरः स्यान्मणि
कः कर्कर्यालुर्गलंतिका ॥३१॥ पिठरः स्थाल्युखा कुंडं कलशस्तु त्रिषु द्वयोः ॥
घटः कुटनिपावस्त्री शरावो वर्द्धमानकः ॥३२॥ ऋजीषं पिष्टपचनं कंसो स्त्री
पानभाजनं ॥ कुतूः कृतेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान् ॥ सर्वमावपनं
भांडं पात्रामत्रं च भाजनं ॥ दर्विः कंबिः खजाका च स्यात्तर्दुर्दारुहस्तकः ॥३४॥
अस्त्री शाकं हरितकं शिग्रुरस्य तु नालिका ॥ कलंबश्च कडंबश्च वेसवार उप

२ऋजीषम पि४
४शाकनालस्य=७

४द्वाधान्याकशुंठं ७त्रीणि शाकमात्रस्य७ ९एतत्साहचर्यात्सर्वैः पुंसि द्वयादृदृतिख्यातस्य=६
जीर्याः देशपलानि धान्याकस्य पंच पलानि ६जीरकस्य पलसोर्द्धे द्वयंमं पिकायोः एतच्चतुष्यं ज्जित
मठस्य

[illegible]

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

९१

४ चत्वारि धने = ४ धन्यकं धान्यकं धान्यं कुस्तुंबरु धनीयकामिति रमसः ४
२ षट् मीरे २ | षट् काळे जीरे = ३ | १ त्रीणि चुका १ | २ चत्वारि जीरे २

मरीचमपि　　ऊषणमपि

स्करः ॥ ३५ ॥ तिंतिडीकं च चुक्रं च वृक्षाम्लमथ　　वेल्लजं ॥ मरीचं कोलकं कृष्णमूष
णं धर्मपत्तनं ॥ ३६ ॥ जीरको जरणोजाजी कणा कृष्णे तु जीरके ॥ सुषवी कारवी पृथ्वी
पृथुः कालोपकुंचिका ॥ ३७ ॥ आर्द्रकं शृंगवेरं स्यादथ छत्रावितुन्नकं ॥ कुस्तुंबुरु
च धान्याकमथ शुंठी महौषधं ॥ ३८ ॥ स्त्रीनपुंसकयोर्विश्वं नागरं विश्वभेषजं ॥ ४ पंच सुंठि ४
आरनालकसौवीरकुल्माषाभिषुतानि तु ॥ ३९ ॥ अवंति सोम धान्याम्लकुंज
लानि च कांजिके ॥ सहस्रवेधि जतुकं बाल्हिकं हिंगु रामठं ॥ ४० ॥ तत्पत्री कारवी
पृथ्वी बाष्पिका कबरी पृथुः ॥ निशा ह्वा कांचनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी ॥ ४१ ॥

६ कांजिकं कांजिकं ठीटंकुल्माषाभिषुतं तथेतिधन्वंतरिः ६　　६ पंच हिंगस्य = ६
७ पटु स्यान्महतित्रिकुलेक्ष्यमन्त्रोरक्षाजीरे पपुमानन्नोन्नपात रे = ७ | द्वितस्य हिंगुतरोः पत्रीतस त्री = ८

३ त्रीराव इति ख्यातस्य = ३　　२ त्रीणि सोचल इति ख्यातस्य = २ | २ द्वे मित्री ति ख्या
२ चत्वारि सैंधवस्य = २ | २ द्वे सामरे ति ख्यातस्य = २ | त्रीणि खारिक = २　　१ माणिमंथमपीति पाठः - १ तायाः ३

सामुद्रं यत्तु लवणमक्षीबं वशिरं च तत्तु ॥ सैंधवोऽस्त्री शीतशिवं माणिबंधं च सिंधु २ एकं कृष्ण
जे ॥ ४२ ॥ रौमकं वस्तुकं पाक्यं विडं च कृतके द्वयं ॥ सौवर्चलेऽक्षरुचकैतिलकं सोचलस्य
४ द्वे व्यंजनस्य तुत्र मेचके ॥ ४३ ॥ मत्स्यंडी फाणितं खंडविकारैः शर्करा सिता ॥ कूर्चिका क्षीरवि गंधवीड = २
कृतिः स्याद्रसाला तु मार्जिका ॥ ४४ ॥ स्यात्तेमनं तु निष्ठानं त्रिलिंगा वासितावपेः
५ त्रीणि लो ॥ शूलाकृतं भटित्रं स्यात् शूल्यमुख्यं तु पैठरं ॥ ४५ ॥ प्रणीतमुपसंपन्नं प्रय ५ द्वे पाकेन
हलोहाके यापकस्य स्तां स्यात् सुसंस्कृतं ॥ स्यात् पिच्छिलं विजिलं संमृष्टं शोधितं समे ॥ ४६ ॥ चिक्कणं सस्कृत
माजनस्य ५ मसृणं स्निग्धं तुल्ये भावितवासिते ॥ आपक्वं पौलिरभ्यूषो लाजाः पुंभूम्नि स्य व्यंजना
देः = ५

६ द्वे मत्स्यजलव्यंजनादेः = ६　　ले २　　७ त्रीणि हरितयवादेर्मार्जितस्य = ७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० द्वि
६४

१द्वे म्लष्टव्रीह्यादेः=१ पि१ १द्वे पोहे=१। गरिधिभिन्नोदनस्य=४ =२षट्द्वोदनस्य=२

चौक्षितौः॥४७॥पृथुकः स्याच्चिपिटको धाना भ्रष्टयवे स्त्रियः॥पूपोऽपूपः पिष्टकः स्यात्

त्करंभो दधिसक्तवः॥४८॥भिस्सा स्त्री भक्तमंधोन्नमोदनोस्त्री सदीदिविः॥भि

द्वेदग्धोदनस्य=३ स्सटा दग्धिकासर्वरसाग्रे मंडमस्त्रियां॥४९॥मासराचामनिस्रावा मंडे भक्तस

मुद्भवे॥यवागूरुष्णिका श्राणा विलेपी तरला च सा॥५०॥गव्यं त्रिषु गवां सर्वं गो

५नह्नोमयं=५ विड्गोमयमस्त्रियां॥तत्तु शुष्कं करीषोस्त्री दुग्धं क्षीरं पयः समं॥५१॥पयस्य

माज्यदध्यादि द्रप्सं दधि घनेतरत्॥घृतमाज्यं हविः सर्पिर्नवनीतं नवोद्धृतं॥

१हो ५२॥तत्तु हैयंगवीनं यत्ह्योगोदोहोद्भवं घृतं॥दंडाहतं कालशेयमरिष्टमपि गो ६४

६एकं मरुतोग्निसंयोगस्य नवोद्धृतघृतस्य=६

७एकमेकरात्रोषितादुग्धोद्भवस्य घृतस्य=७

२=दधि उपरिभागस्य १एकं वस्त्रनितदधिजलस्य=१

१एकं चतुर्थांशजलघोलस्य=१ एकं मूर्द्धजलघोलस्य=१ एकं निर्जलघोलस्य=१

१चत्वारि घोलस्य=१

रसः॥५३॥तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादांब्वर्द्धांबु निर्जलं॥मंडं दधिभवं मस्तु पीयूषोभिनवं प १एकं नवप्रसूतगोक्षी

यः॥५४॥अशनायाबुभुक्षा क्षुद्ग्रासस्तु कवलार्थकः॥सपीतिः स्त्री तुल्यपानं सग्धिः रस्य=१

सहभोजनं॥५५॥उदन्या तु पिपासा तृट् तर्षो जग्धिस्तु भोजनं॥जेमनं लेप आहारो २द्वे बहुभिः

५षट्द्वे स्थानतिकमस्य=५ निघसो न्याद इत्यपि॥५६॥सौहित्यं तर्पणं तृप्तिः फेला भुक्तसमुज्झितं॥कामं प्रका समीत्यपानस्य=२

मं पर्याप्तं निकामेष्टं यथेप्सितं॥५७॥गोपे गोपालगोसंख्यगोधुगाभीरवल्लवाः॥ १क्षुत्कोस्

गोमहिष्यादिकं पादबंधनं द्वौ गवीश्वरे॥५८॥गोमान् गोमी गोकुलं तु गोधनं स्याद्ग ष्टस्य=४

वांव्रजः॥त्रिष्वाशितंगवीनं यद्गावो यत्राशिताः पुरा॥५९॥उक्षा भद्रो बलीवर्द्दो

७एकं पूर्वं गवां चरणस्थानस्य=७

९३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२९कं धेनुसमूहस्य=२ | १दे गोत्रसमूहस्य=१
२९कं वत्ससमूहस्य=२ | ४त्रीणि सांडइतिख्यातस्य=४

=२
ऋषभो वृषभो वृषः ॥ अनड्वान् सौरभेयो गौः उक्ष्णां संहतिरौक्षकं ॥६०॥ गव्या गोत्रा
गवां वत्सधेन्वोर्वात्सकधैनुके ॥ वृषो महान्महोक्षः स्यात् वृद्धोक्षस्तु जरद्गवः ॥६१॥
उत्पन्न उक्षा जातोक्षः सद्योजातस्तु तर्णकः ॥ शकृत्करिस्तु वत्सः स्यात् दम्यवत्सत
रौ समौ ॥६२॥ आर्षभ्यः षंढतायोग्यः षंढो गोपतिरिट्चरः ॥ स्कंधदेशे त्वस्य वहः ५देनासार
सास्ना तु गलकंबलः ॥६३॥ स्यान्नस्तितस्तु नस्योतः प्रष्ठवाड् युगपार्श्वगः ॥ यु जुयुक्तस्य=५
गादीनां तु वोढारो युग्यप्रासंग्यशाकटाः ॥६४॥ खनति तेन तद्वोढास्येदं हालि
कसैरिकौ ॥ धूर्वहे धुर्यधौरेयधुरीणाः सधुरंधराः ॥६५॥ उभावेकधुरीणै ६५

७ तेन खनति तद्वहति तस्येदं इत्सर्थेत्रयेषा (हालि)कसैरिकौ द्वौ वर्तते=७ | ३ देदमनकल्ले कंठारोपितका ष्ठवाहनस्य=३

२७ स्यादर्जुन्युपचित्रयोः उस्रस्तु वृषभे प्रोक्तः किरणे च तथा पुमान्=२
२ अर्जुनः ककुभे पार्थे कार्तवीर्ये मयूरयोः ॥ मातुरेकसुतेपि स्यात् धवल्ले पुनरन्यवत्=२

कधुरावेकधुरावहे ॥ स तु सर्वधुरीणः स्याद्यो वै सर्वधुरावहः ॥६६॥ माहेयी सौर २वंशोजनस्य
भेयी गौरुस्रा माता च शृंगिणी ॥ अर्जुन्यघ्न्या रोहिणी स्यादुत्तमा गोषु नैचिकी ॥६७॥ हायते स्वा
वर्णादिभेदात्संज्ञाः स्युः शबलीधवलादयः ॥ द्विहायनी द्विवर्षा गौरेकाब्दा त्वेकहा यतत्वप्रमु
यनी ॥६८॥ चतुर्वर्षा चतुर्हायण्येवं त्र्यब्दा त्रिहायनी ॥ वशा वंध्यावतोका तु स्रव दयोः ॥ वंध्या
५९कंस्रुतगर्भा नार्यां वंध्य
स्रुनायाः=५ द्गर्भा तु संधिनी ॥६९॥ आक्रांता वृषभेणाथ वेहद्गर्भोपघातिनी ॥ काल्योपस ४ गायां ह
६९कं गर्भग्र र्या प्रजने प्रष्ठौही बालगर्भिणी ॥७०॥ स्यादचंडी तु सुकरा बहुसूतिः परेष्टुका ॥ स्तिन्यां दुहि
हणयोग्याया=६ चिरसूता बष्कयणी धेनुः स्यान्नवसूतिका ॥७१॥ सुव्रता सुखसंदोह्या तर्यपि=४

६देप्रथमगर्भग्रहणस्य=६ | ६दे बंधनकाष्ठस्य=६ | ५दे वृषयोगेनुगर्भपातिन्याः=५
७देबहुप्रसूतायाः=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ द्वे मंथनपात्रस्य=४

अ०हि ३ द्वे दोहनकाले पादबंधनरज्जोः=३ । द्वे पशुबंधनरज्जोः=३ २ द्वे बंधनकाष्ठस्य=२ । एकं उष्ट्रशिशोः=४

६६ पीनोध्नी पीवरस्तनी ॥ द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा धेनुष्या बंधके स्थिता ॥७२॥ समांसमी

नासा यैव प्रतिवर्षं प्रसूयते ॥ ऊधस्तु क्लीबमापीनं समौ शिवककीलकौ ॥७३॥ न पुंसि

द्वे मंथबंधनकाष्ठस्य=४ दाम संदानं पशुरज्जुस्तु दामनी ॥ वैशाखमंथमंथानमंथानो मंथदंडके ॥७४॥ कु

ठरो दंडविष्कंभो मंथनी गर्गरी समे ॥ उष्ट्रे क्रमेलकमयमहांगाः करभः शिशौ ॥७५॥

करभाः स्युः शृंखलका दारवैः पादबंधनैः ॥ अजा छागी स्तभच्छागबस्तच्छगल

का अजे ॥७६॥ मेढ्रोरभ्रोरणोर्णायुमेषवृष्णय एडके ॥ उष्ट्रोरभ्राजं वंदे स्या

दौष्ट्रकौरभ्रकाजकं ॥७७॥ चक्रीवंतस्तु बालेया रासभा गर्दभाः खराः ॥ षट्

६ अजछागहरे विष्णौ रघुजवेधसि स्मरे इति हेमः=६ ७ षट् ते द्विवेवाच्येसति पशुभिः षड् गवगोः

युगप्रसयोप्सवतः तथा च अश्वषड्गवं ६६

४ द्वे वणिक्कर्मणः=४ ५ चत्वारि अदलावदक्षेति स्यातस्य=५ ३ द्वे ग्राहकस्य ३ त्रीणि मे पीपयसः=१

द्वितयोः पशुभ्यः प्रष्ठुवयगो युगं च परं ॥७८॥ अविसोढमविमरीसंतयाविंदू संप

यो मेषाः ॥ वैदेहकः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ॥७९॥ पण्याजीवो ह्यापप

णिकः क्रयविक्रयिकश्च सः ॥ विक्रेता स्याद्विक्रयिकः क्रायकः क्रयिकः समौ ॥८०॥

८ वाणिज्यं तु वणिज्या स्यान्मूल्यं वस्नोप्यवक्रयः ॥ नीवी परिपणं मूलधनं लाभो

दिकं फलं ॥८१॥ परिदानं परीवर्तो नैमेयनिमयावपि ॥ पुमानुपनिधिर्न्यासः द्वे निक्षेपस्य=५

प्रतिदानं तदर्पणं ॥८२॥ क्रये प्रसारितं क्रय्यं क्रेयं क्रेतव्यमात्रके ॥ विक्रेयं पणि

तव्यं च पण्यं क्रय्यादयस्त्रिषु ॥८३॥ क्लीबे सत्यापनं सत्यंकारः सत्याकृतिः स्त्रि

६ तस्य निक्षेपस्यार्पणं=६ ६ एकं ग्राहकी ग्रहणीयुरिति बुध्या आपणे प्रसारितस्य=६

७ त्रीणि सत्यंकारस्य=७ ६ एकं द्वे प्रसारण

८ औषधि विक्रेया...

९५

अ॰ द्वि॰
६७

१=द्वे विक्रियक्रियायाः १ ५एकं हेमपलस्य=५

यां ॥ विपणो विक्रयः संख्याः संख्येये ह्यादश त्रिषु ॥ ८४ ॥ विंशत्याद्याः सदैक
त्वे सर्वाः संख्येयसंख्ययोः ॥ संख्यार्थे द्विबहुत्वे स्तस्तासु चानवतेः स्त्रियः ॥ ८५ ॥
पंक्तेः शतसहस्रादि क्रमाद्दशगुणोत्तरं ॥ यौतवं द्रुवयं पाय्यमिति मानार्थकं २
त्रयं ॥ ८६ ॥ मानं तुलांगुलिप्रस्थैर्गुंजाः पंचाद्यमाषकः ॥ ते षोडशाक्षः कर्षो
स्त्री पलं कर्षचतुष्टयं ॥ ८७ ॥ सुवर्णबिस्तौ हेम्नोक्षे कुरुबिस्तस्तु तत्पले ॥
तुला स्त्रियां पलशतं भारः स्याद्विंशतिस्तुलाः ॥ ८८ ॥ आचितो दश भाराः
स्युः शाकटो भार आचितः ॥ कार्षापणः कार्षिकः स्यात्कार्षिके ताम्रिके पणः ॥ ८९ ॥

[illegible]
र्षापणेऽस्त्रे हेकम्यशाको कैताम्रकृते कार्षापणस्य=७ १ द्वे रजतरूप्यस्य=१

६७

६ द्रविणं न द्र ५ वित्तं क्लीबं धने वाच्यालिंगं ख्याते विचारिते=५
यो वित्ते का १ तुलामानयुक्तप्रस्थमानं त्वाह=१ द्रव्यं भव्ये क्ष्मादौ जतुडुमनिकारयोः=५ धनं तु गोधने वित्ते इति विश्वः=५
च नै च परा अस्त्रियामाढकद्रोणौ खारी वाहो निकुंचकः ॥ कुडवः प्रस्थ इत्याद्याः परिमा ५ हिरण्यं चेत
क्रमे=६ णार्थकाः पृथक् ॥ ९० ॥ पलं प्रकुंचकं मुष्टिः कुडवस्तच्चतुष्टयं ॥ चत्वारः कुडवाः सि द्वद्व्ये शा
६ द्युम्नं बले पि प्रस्थश्चतुः प्रस्थमथाढकं ॥ ९१ ॥ अष्टाढको भवेद्द्रोणो द्विद्रोणः सूर्प ईष्य त कुंभवरा
चेति विश्वः ते ॥ सार्द्धं स्त्ररपों भवेत्खारी द्विसूर्पी गोणपुदाहृता ॥ ९२ ॥ अंशः स्तुरीयपादः स्या टयोः ॥ अ
६ अर्थोभिधे दंशभागौ तु वंटकः ॥ द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु ॥ ९३ ॥ हिरण्य क्षयेमानके
यरैव स्तु द्रविणं द्युम्नमर्थरैविभवानि ॥ स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृता दे स्याद कुप्ये
प्रयोजन येन पुंसकं=५
निवृत्तिषु=६ कृते ॥ ९४ ॥ ताभ्यां यदन्यत्तत्कुप्यं रूप्यं तद्द्वयमाहतं ॥ गारुत्मतं मरकत
७एकं ताम्रा ५ वसु मयूखाग्निधनाधिपेषु योक्त्रे सुरे स्याद्वसु हाटके च वक्ते दौषधस्थाने धने षु रत्ने व
दिधा तोः=७ सुस्यतं स्यान्मधुरेप्यव चेति विश्वः=५ ७ आहतं तु मृषार्थे तु गुणिते ताडितेपि चेति हैमः=७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ दि
९८

३ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽप्यन्मणाविति हैमः ॥३ मणिः स्त्रीपुंसयोरश्मजातौ मुक्तादिकेऽपि च=३ ७ द्वे पित्तलस्य=७

मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः ॥९५॥ शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागोऽथ मौक्तिकं ॥ मुक्ताथ
विद्रुमः पुंसि प्रवालं पुन्नपुंसकं ॥९६॥ सूर्यादिरत्नं माणिक्यं मुक्ताविद्रुमगारुडौ ॥
पद्मरागो वज्रनीलौ गोमेदवैडूर्यकौ क्रमात् ॥९७॥ रत्नं मणि द्वयोरश्मजातौ मु
क्तादिकेऽपि च ॥ स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेम हाटकं ॥९८॥ तपनीयं शातकौ ६ भूषणं कनकं शृंगी तिनाममाला=६
म्भं गांगेयं भर्मकर्वुरं ॥ चामीकरं जातरूपं महारजतकांचनं ॥९९॥ रुक्मं
कार्तस्वरं जांबूनदमष्टापदोऽस्त्रियां ॥ अलंकारसुवर्णं यच्छृंगीकनकमित्य
दः ॥१००॥ दुर्वर्णं रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेतमित्यपि ॥ रीतिः स्त्रियामारकूटो न ९८

७ रूप्यं स्यात्कृतदरे त्रिषु ॥ आहतस्वर्णरजते रजते च नपुंसकमिति विश्वः ॥ द्वौ नाम द्वयपि=७

३ क्षारः काचे रसे गुडे भस्म नि धूर्तैलवणे इति हैमः=३ [एकं माहिषमंगस्य=४
उलोहोऽस्त्री कलहे तीक्ष्णे तेजो गे सर्वतैजसे=३ २ द्वे लोहमलस्य=२ लो

३ कुशी रामसुते द्वीपे पापिष्ठे योक्त्रमत्तयोः कुशी फाले कुशो दर्भे कुशा वल्गा कुशां जले=३

स्त्रियामथ ताम्रकं ॥१०१॥ शुल्बं म्लेच्छमुखं द्व्यष्टवरिष्ठोदुंबराणि च ॥ लोहोऽस्त्री
शस्त्रकं तीक्ष्णं पिंडं कालायसायसी ॥१०२॥ अश्मसारोऽथ मंडूरं सिंहाणमपि
तन्मले ॥ सर्वं च तैजसं लोहं विकारस्त्वयसः कुशी ॥१०३॥ क्षारः काचोऽथ
चपलो रसः सूतश्च पारदे ॥ गवलं माहिषं शृंगमभ्रकं गिरिजामले ॥१०४॥
स्रोतोंजनं तु सौवीरं कापोतांजनयामुने ॥ तुत्थांजनं शिखिग्रीवं वितुन्नक
मयूरके ॥१०५॥ कर्परीदार्विकाक्वाथोद्भवं तुत्थं रसांजनं ॥ रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं
गंधाश्मनि तु गंधकः ॥१०६॥ सौगंधिकश्च चक्षुष्याकुलाल्यौ तु कुलत्थिका

३ काचः शिक्यमणौ नेत्ररोगभेदे च दंतरे इति विश्वः)=३
५ चत्वारि नीलापाथो इति ख्यातस्य=५

५ चत्वारि सुरमा इति ख्यातस्य=५ ६ त्रीणि आवर्तेन निष्पन्नस्य कृत्रिमरसांजनभेदस्य=६

97

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ०द्वि० ४ = त्रीणि समुद्रफेनस्य = ४

१ तालः करतलेंगुष्ठमध्यमाभ्यां च संमिते गीततालक्रियामानेकरस्फालकेंद्रमांतरे वाद्यभांडे च कां स्यस्य सतालीजीनाली जैत्रधौ = १ स २

६९ ४ चत्वारिकपिलइति ख्यातस्य ४

१ चत्वारिरीतिकायाध्मामानायां जातु स्यमलस्य = १

तो ॥ रीतिपुष्पं पुष्पकेतु च पौष्पकं कुसुमांजनं ॥ १०७ ॥ पिंजरं पीतनं तालेमालं च हरितालकं ॥ गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च सिलाजतु ॥ १०८ ॥ बोलगंधरसप्राणपिंडगोपरसाः समाः ॥ डिंडीरोब्धिकफः फेनः सिंदूरं नागसंभवं ॥ १०९ ॥ नागसीसकयोगेष्टवप्राणि त्रपु पिच्चटं ॥ रंगवंगे अथ पिचुस्तूलोथ कमलोत्तरं ॥ १०१० ॥ स्यात्कुसुंभं वह्निशिखं महारजनमित्यपि ॥ मेषकंबल ऊर्णायुः शशोर्णं शशलोमनि ॥ १०११ ॥ मधु क्षौद्रं माक्षिकादि मधूच्छिष्टं तु सिक्थकं ॥ मनःशिला मनोगुप्ता मनोह्वा नागजिह्विका ॥ १०१२ ॥ नेपाली कुनटी गोलायवक्षारो यवाग्रजः ॥ पाक्योथ सर्जिकाक्षारः कपोतः सुखवर्चकः ॥ नागनपुंसकं रंगेही करेकरणांतरे ॥ नागः पुन्नाग मातंग क्रूराचारिषु ताद्दने नागकेसर पुन्नागे दंतप्रभेदकेरेहा विलभेदेचत्रेष्ठे स्यादुत्तरास्थितः ॥ = ३ ६९

६ रजतपूते ३ देरक्तसारद्रव्यस्य = ३

५ अंबष्ठोदेशभेदे पिविप्रादैश्यासुते पिच ॥ अंबष्ठाप्यम्ललोण्या स्यात्साराग्यूथिकयोरपिकषकूवतिः ॥ = ५

६ भार = ६

१ पंचसाजीखारइतिख्यातस्य = १

१ देशोसांजनबीजस्य = १

कः ॥ १०१३ ॥ सौवर्चलं स्याद्रुचकं त्वक्क्षीरा वंशरोचना ॥ शिग्रुजं श्वेतमरिचं मोरटं मूलमैलसंग्रं ॥ १०१४ ॥ ग्रंथिकं पिप्पलीमूलं चटकाशिर इत्यपि ॥ गोलोमी भूतकेशो नापत्रांगं रक्तचंदनं ॥ १०१५ ॥ त्रिकटु त्र्यूषणं व्योषं त्रिफला तु फलत्रिकं ॥ छ ॥ इति वैश्यवर्गः ॥

सर्वदे = ६

शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः ॥ आचांडालात्तु संकीर्णा अंबष्ठकरणादयः ॥ १ ॥ शूद्राविशोस्तु करणोंबष्ठो वैश्याद्विजन्मनोः ॥ शूद्राक्षत्रिययोरुग्रो मागधः क्षत्रियाविशोः ॥ २ ॥ माहिष्योर्याक्षत्रिययोः क्षत्तार्याशूद्रयोः सुतः ॥

१ ह ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतस्तस्यां वैदेहको विशः ॥ ३ ॥ रथकारस्तु माहिष्यात्करण्यां

५ त्लेखनोपजीविकरणं हेतुकर्मणोः बालवा हौह सल्लेपेन्स्य गीतप्रभेदयोः क्रियामेदेंद्रियक्षत्रका

अ०द्वि० १तक्षाचतंतुवायश्चनापितोरजकस्तथापंचमश्चर्मकारश्चकारवःशिल्पिनोमताः=१
७० २एकंसजातीयशि ल्पिसंघस्य=२ २द्वेकारुसंघेनुल्यास्य=२

=५
षस्यांसंभवः॥स्याच्चंडालस्तुजनितोब्राह्मण्यांवृषलेनयः॥४॥कारुःशिल्पीसंहतैस्तै
हेलेपक स्य=३ र्द्वयोःश्रेणिःसजातिभिः॥कुलिकःस्यात्कुलश्रेष्ठीमालाकारस्तुमालिकः॥५॥
कुंभकारःकुलालःस्यात्पलगंडस्तुलेपकः॥तंतुवायःकुविंदःस्यात्तुन्नवायस्तुसौ
चिकः॥६॥रंगाजीवश्चित्रकरःशस्त्रमार्जोसिधावकः॥पादूकृच्चर्मकारःस्याद्व्यो
कारोलोहकारकः॥७॥नाडिंधमःस्वर्णकारःकलादोरुक्मकारके॥स्याच्छां
खिकःकांबविकःशौल्बिकस्ताम्रकुट्टकः॥८॥तक्षातुवर्द्धकिस्त्वष्टारथकारस्तु य२
काष्टतट्॥ग्रामाधीनोग्रामतक्षःकौटतक्षोनधीनकः॥९॥क्षुरिमुंडिदिवाकी
७०

४द्वेवंदिविशेषस्य=४ या॥द्वेद्वंद्वजात्यादिमायायाः॥२ २द्वेद्वंद्वजालिकस्य=२

र्तिनापितांतावसायिनः॥निर्णेजकःस्याद्रजकःशौंडिकोमंडहारकः॥१०॥जा
बालःस्यादजाजीवोदेवाजीवस्तुदेवलः॥स्यान्माशांबरीमायाकारस्तुप्रातिहा
रिकः॥११॥शैलालिनस्तुशैलूषाजायाजीवाःकृशाश्विनः॥भरताइत्यपिन भरतोपि =३
टाश्चारणास्तुकुशीलवाः॥१२॥मार्दंगिकामौरजिकाःपाणिवादास्तुपाणिघाः॥
वेणुध्माःस्युर्वैणविकाःवीणावादास्तुवैणिकाः॥१३॥जीवांतकःशाकुनिकौ
क२ द्वौवागुरिजालिकौ॥वैतंसिकःकौटिकश्चमांसिकश्चसमंत्रयं॥१४॥भृत
कोभृतिभुक्कर्मकरोवैतनिकोपिसः॥वार्त्तावहोवैवधिकोभारवाहस्तुभा
७द्वेकावडयेतिख्यातस्य=७

99

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ० २ ३ मंद स्त्रीरूपेण च मृ द्वेविचक्षेरेचा भाग्ये ३ चत्वारि औदासिन्ये नपयो १ क्षुल्लकः स्त्रिक्षुनी चेत्य इति रभसः=१

७१ रोगिणोः अल्पे च त्रिषु पुंसि स्याद्वृत्ति षितस्य=३ देसः प्रजापतौ स्तुइवृषभे कुक्कुटे पटो डुमे व स्रातु

जासुंत टेन्यादिकः ॥१५॥ विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः ॥ निहीनोऽपसदो जाल्मः क्षुल्लकश्चेतरश्च सः ॥१६॥ भृत्ये दासेरदासेयदासगोप्यकचेटकाः ॥ नियोज्यकिंकरप्रैष्य — प्रवीणः न्यामिति

नौ विखः=३ — विरनः=४

४८ ष्णोन्नीष्मे — भुजिष्यपरिचारकाः ॥१७॥ पराचितपरिस्कन्दपरजातपरैधिताः ॥ मंदस्तुंदप

पुमानुद — रिमृजः आलस्यः शीतकोऽलसोऽनुष्णः ॥१८॥ दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूत्थान उ

क्षाशीतयो — ष्णश्च ॥ चंडालप्लवमातंगदिवाकीर्तिजनंगमाः ॥१९॥ निषादश्वपचावं

रन्यलिंग — तेवासिचांडालपुल्कसाः ॥ भेदाः किरातशबरपुलिंदा म्लेच्छजातयः ॥२०॥

कः=४ — व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धकोऽपि सः ॥ कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदं

(right margin) दिवाकीर्तिः हि नापितः चाण्डाल १

(२ किरातादयस्त्रयो मृ.ग.१ म्लेच्छजातयश्चंडालभेदाः गोमांसभक्षको वदबाह्यं कर्म च भाषते सर्वाचार

इत्यभिधीयते सूतसंहितायामपि ब्राह्मण्यां वैश्यतो जातः क्षत्ता इत्यभिधीयते अस्यामनेन वैश्येण म्लेच्छ) २६

५ चत्वारि चोरकर्मणः=५ (दस्युचोरे रिपौ पुंसि इति ४ (२ बर्करः परिहारे स्याच्छागे युवपशावपि इति

२ वेम्र गादि — लोत्रमपि एकं चोरधनस्य=५ हेमः=४ (९ एकं मत्तशुनः=१ विरवः बर्करोमे षराव कड्डति रक्षितः एकं तरुणपशु

बंधनस्यंत्र — मात्रस्य=२

स्य=६ — शकः ॥२१॥ शुनको भषकः श्वा स्यादलर्कस्तु स योगितः ॥ श्वा विश्वकद्रुर्मृगयाकुशलः ॥ आच्छोदनं मृग

व्यं सरमा शुनी ॥२२॥ विट्चरः शूकरो ग्राम्यो बर्करस्तरुणः पशुः ॥ चौ चौरोपि=१

व्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियां ॥२३॥ दक्षिणारुर्लुब्धयोगाद्दक्षिणेर्मा कुरंगकः ॥ एकं मृगा

रैकागारिकस्तेनदस्युतस्करमोषकाः ॥२४॥ प्रतिरोधिपरास्कन्दिपाटच्चरमलि — दिबंधनस्य

म्लुचाः ॥ चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धनं ॥२५॥ वीतंसस्तूपकरणं बंधने — धनस्य=४

ने मृगपक्षिणां ॥ उन्माथः कूटयंत्रं स्याद्वागुरा मृगबंधिनी ॥२६॥ शुल्बं वराटकः स्त्री — छेजालवि रोषस्य=६

तु रज्जुस्त्रिषु वटी गुणः ॥ उद्घाटनं घटीयंत्रं सलिलोद्वाहनं प्रहेः ॥२७॥ पुंसि

१ पंचरज्वाः=१ — ७ इदं अहेट इति ख्यातस्य=७

(१०७)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰
७२

४ द्वे कावडी ति ख्यातस्य=४ द्वे वस्त्रादि वानस्य=१ मृदा वा दारुणा वा यद्वस्त्रेणाप्यथ चर्मणा लोहरत्नैः कृतं वापि म पुस्तमुक्तं
२ आदिना काष्ठ मम छिल्ला दिः=२ मित्युमि धीयते आदिना काष्ठपुत्त

वेमा वाय दंड सूत्राणि नरि तंतवः॥ वाणि र्व्यूती स्त्रियौ तुल्ये पुस्तं लेप्यादिकर्मणि॥ लिका दिः=१
२८॥ पांचालिका पुत्रिका स्याद्वस्त्रदंतादिभिः कृता॥ स्याच्छालपंजिका स्तंभे ले त्रीणि चर्म
प्येनां जलिका दिका॥ २९॥ जतुत्रपु विकारे तु जातु षं त्रापुषं त्रिषु॥ पिटकः पे रज्वाः=५
टकः पेटं मंजूषाथ विहंगिका॥ ३०॥ भार यष्टि स्तदालंबि शिक्यं काचो थ पा १ आदिना दृगर्भ
दुको॥ पादू रुपानत्स्त्री सैवानुपदीना पदायता॥ ३१॥ नध्री वध्री वरत्रा स्यादश्वा चौ रादिः=१
६ द्वे सुवर्णशला काया= दे स्ताडनी कशा॥ चांडालिका तु कंडोलवीणा चांडालवल्लकी॥ ३२॥ नाराची
स्यादेषणिका शोणस्तु निकषः कषः॥ व्रश्चनः पत्रपरशु रीषिका तूलिका ७२
७ त्रीणि सुवर्णपरीक्षणपाषाणस्य खडादिती क्ष्णीकरणयंत्रो द्वे त्रीणि किं करीति ख्याता याः=६
स्येस न्ये=७ ६ द्वे वीरणादिशलाका सुवर्णादेरावर्तनपरीक्षार्थं निक्षिप्यमाणा या वा=७

३ द्वे करवत्त इति ख्यातस्य=३ लुस्तपोरे त्रे २ द्वे काष्ठतक्षकरणसाधनस्य=२ १ द्वे मुक्तादि वेधिन्याः=१
कंकरणे श्लावेचयेनोपमीयते या चोपमीयते ४ त्रीणि ३ स्थूणास्वर्म्या स्तंभेरुगं तरेदूत्ति विख्यः=३
तुपुवीर्य पत्त ख्या
दिः=५
समौ॥ ३३॥ तैजसावर्तनी मूषा भस्त्रा चर्मप्रसेविका॥ आस्फोटनी वेधनिका कृपा
णी कर्तरी समौ॥ ३४॥ वृक्षादनी वृक्षभेदी टंकः पाषाणदारणः॥ क्रकचोऽस्त्री क
रपत्रं स्यादारा चर्मप्रभेदिका॥ ३५॥ सूर्मी स्थूणायः प्रतिमा शिल्पं कर्मकलादिकं॥ प्रतिमानं प्रतिबिंबं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिछाया॥ ३६॥ प्रतिकृति
नष्टे प्रति
याः=५
रर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात्॥ वाच्यलिंगाः समस्तुल्यः सदृक्षः स
दृशः सदृक्॥ ३७॥ साधारणः समानश्च स्युरुत्तरपदे त्वमी॥ निभसंकाशनी
काशप्रतिकाशोपमादयः॥ ३८॥ कर्मण्या तु विधाभृत्या भृतयो भर्म वेतनं॥
७ सम वाच्यलिंगाः अमीति भादय उत्तरपदस्थाः एव सदृशवचना वाच्यलिंगाः स्युः=७

१०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अ॰ द्वि॰
७३

३ एकं पानरुचिर्जनकमलक्षणस्य=३ २ प्रसन्ना या स्त्री सुरा यां स्यादघसंतुष्ट्योर्द्विषु ३ हालः शालिवाहनपार्थिवे हाला सुरायामिति विश्वः=१ १ निर्वेशस्तु पुमान् भोगे वेतने मूर्छने पि च=१

१ एकादशावेतनस्य=१ भरण्यं भरणं मूल्यं निर्वेशः पण इत्यपि ॥३९॥ सुरा हलिप्रिया हाला परिस्रुद्व
१ चत्वारि मधुकपुष्परतमघस्य= रुणात्मजा ॥ गंधोत्तमा प्रसन्नेराकादंबर्यः परिस्रुता ॥४०॥ मदिरा कश्यमद्ये चा
प्यवदंशस्तु भक्षणं ॥ शुंडापानं मदस्थानं मधुवारा मधुक्रमाः ॥४१॥ मध्वा
२ आम्रादि सवो माधवको मधु माध्वीकमद्वयोः ॥ मैरेयमासवः शीधुर्मेदको जगलः
संधानस्य=५ समौ ॥४२॥ संधानं स्यादभिषवः किण्वं पुंसि च नग्नहूः ॥ कारोत्तरः सुरामं
२ नानारस्तद्रव्यसुरा ड आपानं पानगोष्ठिका ॥४३॥ चषकोऽस्त्री पानपात्रं सरकोप्यनुतर्षणं ॥
धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तो द्यूतकृत्समाः ॥४४॥ स्युर्लग्नकाः प्रतिभुवः
बीजस्य मत्ते नग्नहूतो ह्वानस्येत्यन्ये=५ (कारोत्तर इति स्वामी=५) हेम्ने मान इति ख्यातस्य=७

हाला १ कश्यं त्रिषु कश्यमाहेः स्या क्लीबे मद्यास्य मध्वयोः त्रयोदश मघसामास्य=२ २ सुराकल्पस्य=४
७३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥इदं तृतीयकांडारंभपत्रमिदं ज्ञेयं॥श्रीशिव

(13)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥श्रीगणेशाय नमः॥ विशेष्यनिघ्नैः संकिर्णैर्नानार्थैरव्ययैरपि॥ लिंगादिसं
ग्रहैर्वर्गाः सामान्येवर्गसंश्रयाः॥१॥ स्त्रीदाराद्यैर्यद्विशेष्यं यादृशैः प्रस्तु
तंपदैः॥ गुणद्रव्यक्रियाशब्दास्तथा स्युस्तस्यभेदकाः॥२॥ सुकृतीपुण्य
वान्धन्योमहेच्छस्तुमहाशयः॥ हृदयालुः सुहृदयोमहोत्साहोमहो
द्यमः॥३॥ प्रवीणेनिपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः॥ वैज्ञानिकः

कृतमुखः कृतीकुशलइत्यपि॥४ पूज्यः प्रतीक्ष्यः सांशयिकः संशयापन्नमा
नसः॥ दक्षिणीयोदक्षिणार्हस्तत्रदक्षिण्यइत्यपि॥५॥ स्युर्वदान्यस्थू
ललक्ष्यदानशौंडाः बहुप्रदेजैवातृकः स्यादायुष्मानंतर्वाणिस्तुशास्त्र
वित्॥६॥ परीक्षकः कारुणिकोवरदस्तुसमर्धकः॥ हर्षमाणोविकु
र्वाणः प्रमनाहृष्टमानसः॥७॥ दुर्मनाः विमनाः अंतर्मनाः स्यादुत्कः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

२

उन्मनाः ॥ दक्षिणेसरलोदारौसुकलोदातृभोक्तरि ॥ ८ ॥ तत्परेप्रसिता
सक्ताविष्टार्थोद्युक्तउत्सुकः ॥ प्रतीतेप्रथितःख्यातवित्तविज्ञातवि
श्रुताः ॥ ९ ॥ गुणैःप्रतीतेतुकृतलक्षणाहितलक्षणौ ॥ इभ्यआढ्यो
धनीस्वामीत्वीश्वरःपतिरीशिता ॥ १० ॥ अधिभूर्नायकोनेताप्रभुःप
रिवृढोधिपः ॥ अधिकर्धिःसमृद्धस्यात्कुटुंबव्यापृतस्तुयः ॥ ११ ॥

२

स्यादभ्यागारिकस्तस्मिन्नुपाधिश्चपुमानयं ॥ वरांगरूपोपेतोयःसिंह
संहननोपिसः ॥ १२ ॥ निर्वार्यःकार्यकर्तायःसंपन्नःसत्वसंपदा ॥ अवा
चिमूकोथमनोजवसःपितृसंनिभः ॥ १३ ॥ सत्कृत्यालंकृतांकन्यांयोद
दातिसःकूकुदालक्ष्मीवान्लक्ष्मणःश्रीलःश्रीमान्स्निग्धस्तुवत्सल
॥ १४ ॥ स्याद्दयालुःकारुणिकःकृपालुःसूरतःसमाः ॥ स्वतंत्रोपावृत्तः

105

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३

स्वैरी स्वछंदो निरविग्रहः ॥१५॥ परतंत्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि ॥
अधीनो निघ्न आयत्तोस्वछंदो गृह्यकोप्यसौ ॥१६॥ खलपूः स्याद्बहु
करो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः ॥ जाल्मोसमीक्ष्यकारी स्यात्कुंठो मंदः क्रि
यासु यः ॥१७॥ कर्मक्षमोलंकर्मीणः क्रियावान्कर्मसूद्यतः ॥ सका
र्मः कर्मशीलो यः कर्मशूरस्तु कर्मठः ॥१८॥ भरण्यभुक्कर्मकरः कर्म

३

कारस्तु तत्क्रियः ॥ अपस्नातो मृतस्नात आमिषाशी तु शौष्कुलः ॥
१९॥ बुभुक्षितः स्यात्क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः ॥ परान्नः परपिं
डादो भक्षको घस्मरोद्मरः ॥२०॥ आधुनः स्यादौदरिको विजिगी
षाविवर्जिते ॥ उभौ त्वात्मंभरिः कुक्षिंभरिः स्वोदरपूरके ॥२१॥
सर्वान्नीनस्तु सर्वान्नभोजी गृध्नुस्तु गर्धनः ॥ लुब्धोभिलाषुक

106

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४

स्तृष्णक्समो लोलुपलोलुभौ ॥२२॥ सोन्मादस्तून्मदिष्णुस्याद् विनीतः
समुद्धतः ॥ मत्तेशौंडोत्कटक्षीबाः कामुके कमितानुकः ॥२३॥ कम्रः का
मयिताभीकः कमनः कामनोऽभिकः ॥ वेश्यापतिर्भुजंगस्याद्विड्गः
पाल्हु विकोविदः ॥२४॥ को विदग्धे व्यसनीपरिनष्टोऽउपप्लुते ॥
विधेयो विनयग्राही वचने स्थित आश्रवः ॥२५॥ वश्यः प्रणेयो निभृ

४

श्री

नविनीतप्रश्रताः समाः ॥ धृष्टे धृष्णगुर्वियातश्चप्रगल्भः प्रतिभा
न्विता ॥२६॥ स्यादधृष्टेतु शालीनो विलक्षो विस्मयान्विते ॥ अधी
रे कातरस्त्रस्ते भीरुभीरुकभीरुकाः ॥२७॥ आशंसुराशंसितरि
गृहयालुर्ग्रहीतरि ॥ श्रद्धालुरास्थया युक्ते पतयालुस्तु पातुके ॥२८
लज्जाशीलोऽपत्रपिष्णुर्वंदारुरभिवादके ॥ शरारुर्घातुको हिंस्रस्या

107

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्धिष्णुस्तुवर्द्धनः ॥२९॥ उत्पतिष्णुस्तुत्पतिताऽलंकरिष्णुस्तुमंडनः ॥
भूष्णुर्भविष्णुर्भविता वर्तिष्णुर्वर्तनः समौ ॥३०॥ निराकरिष्णुः क्षि
प्नुस्यात्सांद्रः स्निग्धस्तुमेदुरः ॥ ज्ञातातुविदुरो विंदुर्विकासीतुवि
कस्वरः ॥३१॥ विसृत्वरो विसृमरः प्रसारीच विसारिणी ॥ सहिष्णुः
सहनः क्षंता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥३२॥ क्रोधनोमर्षणः कोपी

५

चंडस्त्वंसकोपनः ॥ जागरूको जागरिता घूर्णितः प्रचलायितः ॥३३॥
स्वप्रक्शयालुर्निद्रालुर्निद्राणशयितौसमौ ॥ पराङ्मुखः पराचीनः
स्यादवाङप्यधोमुखः ॥३४॥ देवान्हंचतिदेवद्र्यङ् विष्वद्र्यङ् विष्वगं
चति ॥ यः सहांचतिसध्र्यङ् स स तिर्यङ्यस्तिरोंचति ॥३५॥ वदोवदा
वदोवक्ता वागीशो वाग्पतिः समौ ॥ वाचोयुक्तिपटुर्वाग्मी वावदू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६

कोक्लिवक्तरि ॥३६॥ स्याज्जल्पाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवा
क् ॥ दुर्मुखे मुखराबद्धमुखौ शक्लुः प्रियंवदे ॥३७॥ लोहलः स्या
दस्फुटवाग्गर्ह्यवादी तु कद्वदः ॥ समौ कुवादकुचरौ स्यादसौ
म्यस्वरोऽस्वरः ॥३८॥ रवणः शब्दनो नांदीवादी नांदीकरः समौ ॥
जडोऽज्ञ एडमूकस्तु वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते ॥३९॥ तुष्णींशीलस्तु

६

द्वि प्र ६

तूष्णीको नग्नोऽवासा दिगंबरः ॥ निष्कासितोऽवकृष्टः स्यादपध्व
स्तस्तु धिक्कृतः ॥४०॥ आत्तगर्वोऽभिभूतः स्याद्दापितः सा
धितः समौ ॥ प्रत्यादिष्टो निरस्तः स्यात्प्रत्याख्यातो निराकृतः
॥४१॥ निकृतः स्याद्विप्रकृतो विप्रलब्धस्तु वंचितः ॥ मनोहतः प्रति
हतः प्रतिबद्धो हतश्च सः ॥४२॥ अधिक्षिप्तः प्रतिक्षिप्तो बद्धे की

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लितसंयत्तो ।। आपन्न आपत्प्राप्तः स्यात्कांदिशीको भयद्रुतः ।। ४३ ।।
आक्षारितः क्षारितोभिशस्ते संकसुकोस्थिरे ।। व्यसनार्तोपरक्तौ
द्वौ विहस्तव्याकुलौ समौ ।। ४४ ।। विक्लवो विह्वलः स्यात्तु विवशो
रिष्टदुष्टधीः ।। कश्यः कशार्हे संनद्धे त्वाततायी वधोद्यते ।। ४५ ।।
द्वेष्ये त्वक्षिगतो वध्यः शीर्षछेद्यरमौ समौ ।। विष्यो विषेण यो वध्यो

८

मुसल्यो मुसलेन यः ।। ४६ ।। शिश्विदानो कृष्णकर्मा चपलश्चि
कुरस्समौ ।। दोषैकदृक्पुरोभागी निकृतस्त्वनृजुः शठः ।। ४७
कर्णेजपस्सूचकस्यात्पिशुनो दुर्जनः खलः ।। नृशंसो घात
कः क्रूरः पापो धूर्तस्तु वंचकः ।। ४८ ।। अज्ञेमूढयथाजात
मूर्खवैधेयबालिशाः ।। कदर्ये कृपणक्षुद्रकिंपचानमितंप

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न

च्याः॥४९॥ निःस्वस्तु दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतोपि सः॥ वनीपको
याचको मार्गणो याचकार्थिनौ॥५०॥ अहंयुः स्यादहंकारी शुभंयुस्तु शुभा
न्वितः॥ दिव्योपपादुका देवा नरगवाद्या जरायुजाः॥५१॥ उद्भिद
स्तरुगुल्माद्या उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम्॥ सुंदरं रुचिरं चारु सुषमं
साधु शोभनं॥५२॥ स्वेदजाः कृमिदंशाद्याः पक्षिसर्पादयोऽण्डजाः॥

कांतं मनोहरं रुच्यं मनोज्ञं मंजु मंजुलम्॥५३॥ रम्यं मनोहरं सौम्यं भ
द्रकं रामणीयकं॥ तदासेचनकं तृप्ते नरिस्तंतो यस्य दर्शनात्॥५४
अभीष्टेऽभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियं॥ निकृष्टप्रतिकृष्टार्वरेफया
प्याव मा धमाः॥५५॥ कुपूयकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाः
॥ मलीमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितं॥५६॥ पूतं पवित्रं मेध्यं च वीध्रं

111

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तुविमलात्मकं ।। निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं निःशोध्यमनवस्करं ।। ५७ ।। असा
रे फल्गु शून्यं तु वशिकं तुच्छरिक्तके ।। क्लीबे प्रधानं प्रमुखप्रवेकानुत्त
मोत्तमाः ।। ५८ ।। मुख्यवर्यवरेण्याश्च प्रबर्होऽनवरार्ध्यवत् ।। परा
र्ध्याग्रप्राग्रहरप्राग्र्याग्र्याग्रीयमग्रियं ।। ५९ ।। श्रेयाञ्छ्रेष्ठः पुष्क
लः स्यात्सत्तमश्चातिशोभने ।। स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुं

ञ्जराः ।। ६० ।। सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ।। अप्रा
ग्र्यं द्वयहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने ।। ६१ ।। विशंकटं पृथु बृहद्विशालं
पृथुलं महत् ।। बड्रोरु विपुलं पीनपीव्नी तु स्थूलपीवरे ।। ६२ ।।
स्तोकाल्पक्षुल्लकाः श्लक्ष्णं सूक्ष्मं दभ्रं कृशं तनु ।। स्त्रियां मात्रा
त्रुटी पुंसि लवलेशकणाणवः ।। ६३ ।। अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीयः क

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१०

णीयोणीयइस्यपि॥प्रभूतंप्रचुरंप्राज्यमदभ्रंबहुलंबहु॥६४॥पुरु
हंपुरुभूयिष्ठंस्फिरंभूयश्चभूरिच॥परःशताद्यायेस्तेषांपरासंख्या
शतादिकात्॥६५॥समग्रंसकलंपूर्णमखंडंस्यादनूनकं॥घनंनि
रंतरंसांद्रंपेलवंविरलंतनु॥६६॥समीपेनिकटासन्नसन्निकृष्ट
सनीडवत्॥सदेशाभ्याशसविधसमर्यादसवेशवत्॥६७॥

१०

उपकंठांतिकाभ्यर्णाभ्यग्राअप्यभितोव्ययं॥संसक्तेत्वव्यव
हितमपदांतरमित्यपि॥६८॥नेदिष्टमंतिकतमंस्याद्दूरंविप्रकृ
ष्टकं॥दवीयश्चदविष्ठंचसुदूरेदीर्घमायतं॥६९॥वर्तुलंनिस्त
लंवृत्तंबंधुरंतून्नतानतं॥उच्चप्रांशून्नतोदग्रोच्छ्रितास्तुंगाथ
वामने॥७०॥न्यङ्नीचखर्वह्रस्वास्स्युरवाग्रेवनतानतं॥

113

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अरालं वृजिनं जिह्ममूर्मिमत्कुंचितं नतं ॥ ७१ ॥ आविद्धं कुटिलं भुग्नं
वेल्लितं वक्रमित्यपि ॥ ऋजावजिह्मप्रगुणौ व्यस्ते त्वप्रगुणाकुलौ ॥
७२ ॥ शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः ॥ स्थास्नुः स्थिरतरः
स्थेयानेकरूपतया तु यः ॥ ७३ ॥ कालव्यापी स कूटस्थः स्थावरो जं
गमेतरः ॥ चरिष्णु जंगमचरं त्रसमिंगं चराचरं ॥ ७४ ॥ चलनं कं

पनं कंप्रं चलं लोलं चलाचलं ॥ चंचलं तरलं चैव पारिप्लवपरि
प्लवे ॥ ७५ ॥ अतिरिक्तः समधिको दृढसंधिस्तु संहतः ॥ खक्ख
टं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढं ॥ ७६ ॥ जरठं मूर्तिमन्मूर्तं प्रवृ
द्धं प्रौढमेधितं ॥ पुराणप्रतनप्रत्नपुरातनचिरंतनाः ॥ ७७ ॥
प्रत्यग्रोऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः ॥ नूत्नश्च सुकुमारं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तुकोमलंमृदुलंमृदु ॥७८॥ अन्वगन्वक्षमनुगेनुपदंक्लीबमव्ययं ॥ प्रसक्षं
स्यादैंद्रियकमप्रसक्ष्यमतींद्रियं ॥७९॥ एकतानोनन्यवृत्तिरेकाग्रै
कायनावपि ॥ अप्येकसर्ग एकाग्र्योप्येकायनगतोपिच ॥८०॥ पूं
स्यादिः पूर्वपौरस्त्यप्रथमाद्याः अथास्त्रियां ॥ अंतोजघन्यंचरममंत्यपाश्चा
त्यपश्चिमं ॥८१॥ मोघंनिरर्थकंस्पष्टंस्फुटंप्रव्यक्तमुल्बणं ॥ साधारणं

उ

तुसामान्यमेकाकीत्वेकएककः ॥८२॥ भिन्नार्थका अन्यतरएकस्त्वो
न्येतरावपि ॥ उच्चावचंनैकभेदमुच्चंडमविलंबितं ॥८३॥ अरुंतुदंतुमर्म
स्पृगबाधंतुनिरर्गलं ॥ प्रसव्यंप्रतिकूलंस्यादपसव्यमपष्ठुच ॥८४॥
वामंशरीरंसव्यंस्यादपसव्यंतुदक्षिणं ॥ संकटंनातुसंबाधःकलिलं
गहनंसमे ॥८५॥ संकीर्णेसंकुलाकीर्णेमुंडितंपरिवापितं ॥ ग्रंथितं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संदितं द्रब्ध विसृतं विस्तृतं ततं ॥८६॥ अंतर्गतं विस्मृतं स्यात्प्राप्तः प्रणि
हिते समे॥ वेल्लितप्रेंखिताधूतचलिताकंपिता धुते॥८७॥ प्रेंखोलि
तस्तरलितो लुलितं दोलितावपि॥ नुत्तनुन्नास्तनिष्ठ्यूताविद्धक्षि
प्तेरिताः समाः॥८८॥ परिक्षिप्तं तु निवृतं मूषितं मुषितार्थकं॥ प्र
वृद्धप्रसृते न्यस्तनिसृष्टे गुणिताहते॥८९॥ निदिग्धोपचिते गू

ढगुप्ते गुंठितरूषिते॥ द्रुतावदीर्णे उद्गूर्णोद्यते काचितशिक्यिते॥९०॥
घ्राणघ्राते दिग्धलिप्ते समुदक्तोद्धृते समे॥ वेष्टितं स्याद्वलयितं सं
वीतं रुद्धमावृतं॥९१॥ वृत्ते तु वृत्तव्यावृत्तौ संयोजित उपाहितः॥
प्राप्यं गम्यं समासाद्यं स्यन्नं रीणं स्नुतं स्रुतं॥९२॥ संमूढ स्यात्सं
कलितोऽवगीतः ख्यातगर्हणः॥ विविधः स्याद्बहुविधो नानारूपः पृथ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

९४

ग्विधः॥९३॥अवरीणो धिकृतः स्यादवध्वस्तोवचूर्णितः॥अनाया
सकृतं फांटं स्वनितं ध्वनितं समं॥९४॥बद्धे संदानितं मूतमुद्दितं सं
दितं सितं॥निष्पक्वं क्वथितं पाके क्षीराज्यहविषां श्रृतं॥९५॥नि
र्वाणो मुनिवंन्ह्यादौ निर्वातस्तु गते निले॥पक्वं परिणते गूनं हन्ने
मीढं तु मूत्रिते॥९६॥पुष्टे तु पुषितं सोढे क्षांतमुद्वांतमुद्गते॥दांतः

१४

स्तु दमिते शांतः शमिते प्रार्थितेर्दितः॥९७॥ज्ञप्तस्तु ज्ञपिते छन्न
छादिते पूजिते चितः॥पूर्णस्तु पूरिते क्लिष्टः क्लिशितेवसिते सितः॥९८॥
प्रुष्टप्लुष्टोषिता दग्धे तष्टत्वष्टौ तनूकृते॥वेधितछिद्रितौ विद्धे विन्न
वित्तौ विचारिते॥९९॥निष्प्रभे विगतारोकौ विलीने विद्रुतद्रुतौ॥
सिद्धे निर्वृतनिष्पन्नौ दारिते भिन्नभेदितौ॥१००॥ऊतं स्यूतमुतं चेति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१५

त

त्रियंक्तु संनते॥ स्यादर्हिते नमस्यित नमसितमपचायितार्चितापचिते॥
११॥ वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च॥ संतापितसंतप्तौ
धूपित धूपायितौ च दूनश्च॥१२॥ हृष्टो मत्तस्तृप्तः प्रह्लन्नः प्रमुदि
तः प्रीतः॥ छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं वृक्णं॥१३॥ स्रस्तं ध्व
स्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितं स्रस्तं॥ लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमा

१५

सादितं च भूतं च॥१४॥ अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितं॥ आ
र्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुन्नमुत्तं च॥१५॥ त्रातं त्राणं रक्षि
तमवितं गोपायितं गुप्तं॥ अवगणितमवमतावज्ञातवमानितं च प
रिभूते॥१६॥ त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टे॥ उक्तं भाषि
तमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितं॥१७॥ बुद्धं बुधितं मनि

118

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तं विदितं प्रतिपन्नमवसितावगत ॥ ऊरीकृतमुररीकृतमंगीकृतमाश्रुतं
प्रतिज्ञातं ॥१०८॥ संगीर्णविदितसंश्रुतसमाहितोपश्रुतोपगतं ॥ ईडि
तशस्तपणायितपणायितप्रणुतप्रणितपनितानि ॥१०९॥ अपिगी
र्णवर्णिताभिष्टुतेडितानिस्तुतार्थानि ॥ भक्षितचर्वितलिप्तप्रत्यवसि
तगिलितखादितप्सातं ॥११०॥ अभ्यवहृतान्नजग्धग्रस्तग्लस्ता

शितं भुक्ते ॥ क्षेपिष्ठक्षोदिष्ठप्रेष्ठवरिष्ठस्थविष्ठबंहिष्ठाः ॥१११॥ क्षि
प्रक्षुद्राभीप्सितपृथुपीवबहुप्रकर्षार्थाः ॥ साधिष्ठद्राघिष्ठस्फेष्ठगा
रिष्ठस्थविष्ठबंहिष्ठाः ॥११२॥ बाढव्यायतबहुगुरुवामनवृंदारका
तिशये ॥ इति विशेष्यनिघ्नवर्गः ॥ प्रकृतिप्रत्ययार्थाद्यैः संकीर्णे
लिंगमुन्नयेत् ॥ कर्म क्रिया तत्सातत्ये गम्ये स्युरपरस्पराः ॥१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

७

साकल्यासंगवचने पारायणपरायणे ॥ यदृच्छा स्वैरिता हेतुशून्या त्वास्था विलक्षणं ॥२॥ शमथस्तु शमः शांतिर्दांतिस्तु दमथो दमः ॥ अवदानं कर्मवृत्तं काम्यदानं प्रवारणं ॥३॥ वशक्रिया संवननं मूलकर्म तु कार्मणं ॥ विधूननं विधुवनं तर्पणं प्रीणनावनं ॥४॥ पर्याप्तिः स्यात्परित्राणं हस्तवारणमित्यपि ॥ सेवनं सीवनं स्यू

७

तिर्विदरः स्फुटनं भिदा ॥५॥ आक्रोशनमभीषंगः संवेदो वेदना न ना ॥ संमूर्छनमभिव्याप्तिर्याञ्चाभिशस्तिरर्दना ॥६॥ वर्द्धनं छेदनेऽथ द्वे आनंदनसभाजने ॥ आप्रच्छनमथाम्नायः संप्रदायः क्षये क्षिया ॥७॥ ग्रहे ग्राहो वशः कांतौ रक्षस्त्राणे रणः क्वणे ॥ व्यधो वेधे पचा पाके हवो हूतौ वरो वृतौ ॥८॥ ओषः प्लोषे नयो नाये

१२०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यानि जीर्णौ भ्रमा भ्रमौ॥ स्फातिर्वृद्धौ प्रथा ख्यातौ स्फीतौ स्तवः स्तवे
॥९॥ विधा समृद्धौ स्फुरणे स्फुरिते प्रमितौ प्रमा॥ प्रसूतिः प्रसवे श्च्यो
ते प्रधारः क्लमथः क्लमे ॥१०॥ उत्कर्षोऽतिशये संधिः श्लेषे विषय आ
श्रये॥ क्षिपायां क्षेपणे गीर्णिर्गिरौ गिरणमुद्गमे ॥११॥ उन्नाय उन्न
ये श्रायः श्रयणे जपने जपः ॥ निगादे निगदो मादो मद उद्वेग उद्भ्र

२

मे ॥१२॥ विमर्दने परिमलोऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः॥ निग्रहस्तु वि
रोधे स्यादभियोगस्त्वभिग्रहः ॥१३॥ मुष्टिबंधस्तु संग्राहो डिंबे
डमरविप्लवौ॥ बंधने प्रसितिश्चारः स्पर्शः स्प्रष्टोपतप्तरि॥१४॥
निकारो विप्रकारः स्यादाकारस्त्विंग इंगितं । परिणामो वि
कारो द्वे समे विकृतिविक्रिये॥१५॥ अपहारस्त्वपचयः स
माहारः समुच्चयः॥ प्रत्याहार उपादानं विहारस्तु परिक्रमः॥१६॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अभ्याहारोऽभिग्रहणं निर्हारोऽभ्यवकर्षणं॥ अनुहारोऽनुकारः स्याद
र्थस्यापगमे व्ययः॥१७॥ प्रवाहस्तु प्रवृत्तिः स्यात्प्रवहो गमनं बहिः
॥ वियामो वियमो यामो यमः संयामसंयमौ॥१८॥ हिंसाकर्मा
भिचारः स्याज्जागर्या जागरा द्वयोः॥ विघ्नोंतरायः प्रत्यूहः स्यादु
पघ्नोंतिकाश्रये॥१९॥ निर्वेशउपभोगः स्यात्परिसर्पः परिक्रि १९

या॥ विधुरं तु प्रविश्लेषोऽभिप्रायश्छंद आशयः॥२०॥ संक्षेप
णं समसनं पर्यवस्था विरोधनं॥ परिसरणं परीसारः स्यादा
स्या त्वासना स्थितिः॥२१॥ विस्तारो विग्रहो व्यासः स च शब्दस्य
विस्तरः॥ संवाहनं मर्दनं स्याद्विनाशः स्याददर्शनं॥२२॥ सं
स्तवः स्यात्परिचयः प्रसरस्तु विसर्पणं॥ निवाकस्तु प्रयाम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यात्संनिधिः सन्निकर्षणं ॥२३॥ लवोभिलावो लवने निष्पावः
पवने पवः ॥ प्रस्तावस्यादवसरस्त्रसरः सूत्रवेष्टनं ॥२४॥ प्रजनं
स्यादुपसरः प्रश्रयप्रणयो समौ ॥ धीशक्तिर्निष्क्रमोस्त्री तु संक्र
मोदुर्गसंचरः ॥२५॥ प्रत्युत्क्रमः प्रयोगार्थः प्रक्रमस्यादुपक्रमः॥
स्यादभ्यादानमुद्घात आरंभः संभ्रमः स्त्वरा ॥२६॥ प्रतिबंधः प्रति
ष्टंभोवनायस्तु निपातनं ॥ उपलंभः स्त्वनुभवः समालंभो वि

लेपनं ॥२७॥ विप्रलंभो विप्रयोगो विलंभस्त्वतिसर्जनं ॥ विश्राव
स्तु प्रविख्यातिरवेक्षा प्रतिजागरः ॥२८॥ निपाठनिपठौ पाठे
तेमस्तेमौ समुंदने ॥ आदीनवास्रवौ क्लेशे मेलके संगसंगमौ
॥२९॥ अन्वीक्षणं विचयनं मार्गणं मृगणा मृगः ॥ परिरंभः प
रिष्वंगः संश्लेष उपगूहनं ॥३०॥ निर्वर्णनं तु निध्यानं दर्शनालो
कनेक्षणं ॥ प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥३१॥

123

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपशायो विशायश्च पर्यायशयनार्थकौ ॥ अर्तनं च ऋतीया च हृ
णीया च घृणार्थके ॥३२॥ स्याद्व्यत्यासो विपर्यासो व्यत्ययश्च
विपर्यये ॥ पर्यायोऽतिक्रमस्तस्मिन्नतिपात उपात्ययः ॥३३॥
प्रेषणं यत्समाहूय तत्र स्यात्प्रतिशासनं ॥ स संस्तावः क्रतुषु
या स्तुतिभूमिर्द्विजन्मनां ॥३४॥ निधाय तक्ष्यते यत्र काष्ठे काष्ठं
समुद्घनः ॥ स्तंबघ्नस्तु स्तंबघनः स्तंबो येन निहन्यते ॥३५॥ २१

आविधो विध्यते येन तत्र विष्वक्समे निघः ॥ उत्कारश्च निकारश्च द्वौ
धान्योत्क्षेपणार्थकौ ॥३६॥ निगारोद्गारविक्षावोद्ग्राहास्तु गरणादि
षु ॥ आरत्यवरतिविरतय उपरामेऽथास्त्रियां तु निष्ठेवः ॥३७॥ नि
ष्ठ्यूतिर्निष्ठेवनं निष्ठीवनमित्यभिन्नानि ॥ जवने जूतिः सातिः
स्त्ववसाने स्यादथ ज्वरे जूर्तिः ॥३८॥ उदजस्तु पशुप्रेरणमक
रणिरित्यादयः शापे ॥ गोत्रांतेभ्यस्तस्य वृंदमित्यौपगवकादि
कं ॥३९॥ आपूपिकं शाष्कुलिकमेवमाद्यमचेतसां ॥ माणवानां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तुमाणव्यं सहायानां सहायता ॥४०॥ हल्या हलानां ब्राह्मण्यवा
डव्ये तु द्विजन्मनां ॥ द्वे पर्शुकानां पृष्ठानां पार्श्वपृष्ठ्यमनुक्रमा
त् ॥४१॥ खलानां खलिनी खल्याप्यथ मानुष्यकं नृणं ॥ ग्राम
ता जनता धूम्या पाश्या गल्या पृथक्पृथक् ॥४२॥ अपि साह
स्रकारीषवार्मणाथर्वणादिकं ॥४३॥ इति संकीर्णवर्गः ॥
नानार्थाः के पि कांतादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तिताः ॥ भूरिप्रयोगा ये २१

येषु पर्यायेष्वपि तेषु ते ॥१॥ आकाशो त्रिदिवे नाके लोकस्तु भु
वने जने ॥ पद्ये यशसि च श्लोकः शरे खड्गे च सायकः ॥२॥ जं
बुकौ क्रोष्टुवरुणौ पृथुकौ चिपिटार्भकौ ॥ आलोकौ दर्शनोद्द्यो
तौ भेरी पटहमानकौ ॥३॥ उत्संगचिंह्नयोरंकः कलंकोंकाप
वादयोः ॥ तक्षको नागवर्द्धक्योरर्कः स्फटिकसूर्ययोः ॥४॥
मारुते वेधसि ब्रध्ने पुंसि कः कं शिरोंबुनोः ॥ स्यात्पुलाकस्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

छधान्ये संक्षेपे भक्तसिक्थके ॥५॥ उलूके करिणः पुच्छमूलोपांते
च पाचकः ॥ कमंडलौ च करकः सुगते च विनायकः ॥६॥
किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च शूककीटे च वृश्चिकः ॥ प्रतिकूले प्रती
कस्त्रिष्वेकदेशे च पुंस्ययं ॥७॥ स्याद्भूतिकं तु भूनिंबे कटूत्ले
भूस्तृणेपि च ॥ ज्यौत्स्निकायां च घोषेपि कोतक्यपयकट्फ
ले ॥८॥ सिते च खदिरे सोमवल्कः स्यादथ सिल्हके ॥

तिलकल्के च पिण्याको बाह्लीकं रामठेपि च ॥९॥ महें
द्रगुग्गुलूलूकव्यालग्राहिषु कौशिकः ॥ रुक्तापशंकास्वा
तंकः स्वल्पेपि क्षुल्लकस्त्रिषु ॥१०॥ जैवातृकः शशांकेपि खु
रेप्यश्वस्य वर्तकः ॥ व्याघ्रेपि पुंडरीको ना यवान्यामपि दीप
कः ॥११॥ शालावृकाः कपिक्रोष्टुश्वानः स्वर्णेपि गैरिकं ॥
पीडार्थेपि व्यलीकं स्यादलीकं त्वप्रियेनृते ॥१२॥ श्रीशिव ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शाला च यावनूके ऽथ शल्कं शकलवल्कके ॥ साष्टे शते सुवर्णा
नां हेम्न्युरोभूषणे पले ॥१३॥ दीनारेऽपि च निष्कोऽस्त्री कल्को
ऽस्त्री शमलैनसोः ॥ दंभेऽप्यथ पिनाकोऽस्त्री शूलशंकरधन्व
नोः ॥१४॥ धेनुका तु करेण्वां च मेघजाले च कालिका ॥
कारिका यातनावृत्त्योः कर्णिका कर्णभूषणे ॥१५॥ करि
हस्तेंऽगुलौ पद्मबीजकोश्यां त्रिषूत्तरे ॥ वृंदारकौ रूपि

मुख्यावेके मुख्यान्यकेवलाः ॥१६॥ स्याद्दांभिके कौक्कुटि
को यश्चादूरेरितेक्षणः ॥ लालाटिकः प्रभोर्भालदर्शी का
र्याक्षमश्च यः ॥१७॥ भूभृन्नितंबवलयचक्रेषु कटकोऽस्त्रि
यां ॥ सूच्यग्रे क्षुद्रशत्रौ च रोमहर्षे च कंटकः ॥१८॥ पाकौ
पक्तिशिशू मध्यरत्ने नेतरि नायकः ॥ पर्यंकः स्यात्परिकरे स्या
प्याद्रीपां च लुब्धकः ॥१९॥ पेटकस्त्रिषु वृंदेऽपि गुरौ देह्येपेच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देह्लिकः॥ खेटकोग्रामफलके धीवरेपि च जालिकः॥२०॥
पुष्परेणौ च किंजल्कः पुंस्त्री स्त्री घनेपि च॥ स्यात्कुड्म
लेप्युत्कलिका वाष्करंदमावयोः॥२१॥ करिण्यां चापि
गणिकादारकौ बालभेदकौ॥ अंधेप्यनेडमूकस्यादेडकौ
दर्पाह्निमदारणौ॥२२॥ मण्डूकेप्युद्धिकां मंथस्वजकोरस
दर्पकौ॥ इतिकांताः॥ मयूरवस्त्विदूरवरज्वालोस्वलिबा

णो द्विजिह्वीमुखौ॥२३॥ द्विरखो निर्धौतलाटा स्थिकं बौ नस्त्री
द्वियेपि खं॥ घृणिज्वालौ अपि द्विरखेउपलेषे च गोमुखं
॥२४॥ इतिखांताः॥ शूलभेसा दिन्ने चशेल रक्षौ नगाव
गौ॥ आशुगौ वायुविशिखौ शराकौ विहगाः खगाः॥२५॥
पतंगौ पक्षिसूर्यौ च पूगः क्रमुकवृंदयोः॥ पशावोपिमृगा
वेगः प्रवाहजवयोरपि॥२६॥ परागः कौसुमेरेणौ स्ना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नीयादोरङ्गस्यपि॥ गजेपि नागमातंगावपांगस्तिलकेपि
च॥२७॥ सर्गःस्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु॥ योगः
सन्नहनोपायध्यानसंगतियुक्तिषु॥२८॥ भोगःसुखेस्त्र्या
दिभृतावहेश्चफणकाययोः॥ चातके हरिणे पुंसि सारंगःश
बलेत्रिषु॥२९॥ कपौच प्लवगःशापे त्वभिषंगःपराभवे॥ या
नाद्यंगे युगःपुंसि युगं युग्मे कृतादिषु॥३०॥ स्वर्गेषुपशु
वाग्वज्रदिङ्नेत्रघृणिभूजले॥ लक्ष्यदृष्ट्यास्त्रियांपुंसि गौर्लिं

गंचिह्नशेफयोः॥३१॥ शृंगंप्राधान्यसान्वोश्च वरांगंमूर्द्धगुह्ययोः॥
भगंश्रीकाममाहात्म्यवीर्ययत्नार्ककीर्तिषु॥३२॥ इतिगांताः॥
परिघःपरिघातेस्त्रेप्योघोवृंदेंभसांरये॥ मूल्येपूजाविधावर्
घोंहोदुःखव्यसनेष्वघं॥३३॥ त्रिष्विष्टेल्पेलघुःश्मे निदा
घस्त्वातपेस्मृतः॥ इतिघांताः॥ काचाःकेशामणिःकाचा
शिक्यमृद्भेददृग्रुजः॥३४॥ विपर्यासेचविस्तारेप्रपंचः

(१२९)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पावके शुचिः ॥ मास्यमात्ये चाप्युपधे पुंसि मेध्ये सिते त्रिषु ॥३५॥
अभिष्वंगे स्पृहायां च गभस्तौ च रुचिः स्त्रियां ॥ इति चांताः ॥
केकिताक्ष्यावहिभुजौ दंतविप्रांडजा द्विजाः ॥३६॥ अजावि
ष्णुहरछागा गोष्ठाध्वनिवहा व्रजाः ॥ धर्मराजौ जिनयमौ
कुंजो दंतेपि न स्त्रियां ॥३७॥ वलजे क्षेत्रपूर्द्वारे वलजा वल्गु
दर्शना ॥ समेक्ष्मांशे रणेप्याजिः प्रजा स्यात्संततौ जने ॥३८॥

अब्जौ शंखशशांकौ च स्वके नित्ये निजं त्रिषु ॥ इति जांताः ॥ पुंस्या
त्मनि प्रवीणे च क्षेत्रज्ञो वाच्यलिंगकः ॥३९॥ संज्ञा स्याच्चे
तना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना ॥ दोषज्ञौ वैद्यविद्वांसौ ज्ञो
विद्वान्सोमजोपि च ॥४०॥ विज्ञोप्रवीणकुशलौ कालज्ञौ ज्ञा
निकुक्कुटौ ॥ इति ञांताः ॥ काकेभगंडौ करटौ गजगंड कटी
कटौ ॥४१॥ शिपिविष्टस्तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवशिल्पिन्यपित्वष्टा दिष्टं दैवेपिनद्धयोः ।।४२।। रसेकटुः क
ट्वकार्येत्रिषुमत्सरतीक्ष्णयोः ।। रिष्टं क्षेमाशुभाभावेष्वरिष्टेतु
शुभाशुभे ।।४३।। मायानिश्चलयंत्रेषु कैतवानृतराशिषु ।।
आयोघने शैलशृंगे सीरांगे कूटमस्त्रियां ।।४४।। सूक्ष्मैला
यांत्रुटिः स्त्री स्यात्कालेऽल्पे संशयेपिच ।। अत्युत्कर्षाश्रयः को
ट्योर्मूले लग्नकचे जटा ।।४५।। व्युष्टिः फले समृद्धौ चदृ

ष्टिर्ज्ञानेक्ष्णिदर्शने ।। इष्टिर्यागेच्छयोः सृष्टं निश्चिते बहुनि त्रिषु
।।४६ इति टांताः ।। कष्टे तु कृच्छ्रगहने दक्षामंदागदे त्रिषु ।। तु पटु
द्वौ वाच्यलिंगौ च नीलकंठः शिवेपिच ।।४७।। पुंसि कोष्ठोंतर्ज
ठरं कुसूलोंतर्गृहं तथा ।। निष्ठा निष्पत्तिनाशांताः काष्ठोत्कर्षे
स्थितौ दिशि ।।४८।। त्रिषु ज्येष्ठोतिशस्तेपि कनिष्ठोतियुवाल्प
योः ।। इति ठांताः ।। दंडोस्त्री लगुडेपिस्याद्गुडो गोलेक्षुपाकयोः ।।४९।।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्ष्वेडावंशशलाकापिनाडीकालेपिषट्क्षणे ।। कांडोस्त्रीदंडबाणार्व
ववसरवारिषु ।।५०।। स्याद्भांडमश्वाभरणेपात्रेमूलवणिग्ध
ने ।। संघातग्रासयोः पिंडीद्वयोः पुंसिकलेवरे ।।५१।। गंडौक
पोलविस्फोटौमुंडं के त्रिषुमुंडिते ।। इक्षुभेदेपिखंडोस्त्रीशि
खंडोबर्हचूडयोः ।।५२।। इतिडांताः ।। भृशप्रतिज्ञयोर्बा
ढंप्रगाढंभृशकृच्छ्रयोः ।। शक्तस्थूलौत्रिषुदृढौव्यूढौविन्य

स्तसंहतौ ।।५३।। इतिढांताः ।। भ्रूणोऽर्भकस्त्रैणगर्भेबाणो
बलिसुतेशरे ।। कणोऽतिसूक्ष्मेधान्यांशेसंघातेप्रथमेगणः
।।५४।। पणोद्यूतादिषूत्सृष्टेभृतौमूल्येधनेपिच ।। मौर्व्यां
द्रव्याश्रितेसत्वशौर्यसंध्यादिकेगुणः ।।५५।। निर्व्यापारस्थि
तौकालविशेषोत्सवयोःक्षणः ।। वर्णोद्विजादौशुक्लादौस्तु
तौवर्णंतुवाक्षरे ।।५६।। अरुणोभास्करेपिस्याद्वर्णभेदेपिसत्रिषु ।।

132

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यात्स्थाणुः शर्वेपि च द्रोणः काकेपि च रवरणः ॥५७॥ ग्रामणीर्नापि
ते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिषु ॥ ऊर्णा मेषादिलोम्नि स्यादावर्ते
चांतरा भ्रुवौ ॥५८॥ हरिणी स्यान्मृगी हेमप्रतिमा हरिता च या ॥
त्रिषु पांडौ च हरिणः स्थूणा स्तंभेपि वेश्मनः ॥५९॥ तृष्णे स्पृ
हापिपासे द्वे जुगुप्साकरुणे घृणे ॥ वणिक्पथेपि विपणिः
सुराप्रत्यक्क वारुणी ॥६०॥ करेणुरिभ्यां स्त्री नेभे द्रविणं तु

बलं धनं ॥ शरणं गृहरक्षित्रोः श्रीपर्णं कमलेपि च ॥६१॥ वि
षाभिमरलोहेषु तीक्ष्णं क्लीबे खरे त्रिषु ॥ प्रमाणं हेतुमर्यादा
शास्त्रेयत्ताप्रमातृषु ॥६२॥ करणं साधकतमं क्षेत्रगात्रेंद्रिये
ष्वपि ॥ प्राण्युत्पादे संसरणमसंबाधे चमूगतौ ॥६३॥ घंटा
पथेथ वांतान्नं समुद्गिरणमुन्नये ॥ अतस्त्रिषु विषाणं स्या
त्पशुशृंगेभदंतयोः ॥६४॥ प्रवणं क्रमनिम्नोर्व्यां प्रह्वे ना

१३३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चचतुष्पथे॥संकीर्णौनिचिताशुद्धाविरिणंशून्यमूखरं॥६५॥
सेतौचवरणोवेणीनदीवाहेकचोच्चये॥करुणस्तुरसेवृक्षे
कृपायांकरुणामता॥६६॥मसृणंकर्कशेस्निग्धेक्षमाया
मपिचिक्कणे॥इतिणांताः॥देवसूर्यौविवस्वंतौसरस्वंतौन
दार्णवौ॥६७॥पक्षितार्क्ष्यौगरुत्मंतौशकुंतौभासपक्षिणौ॥
अग्न्युत्पातौधूमकेतूजीमूतौमेघपर्वतौ॥६८॥हस्तौतु

पाणिनक्षत्रेमरुतौपवनामरौ॥यंताहस्तिपकेसूतेभर्त्ताधा
तरिपोष्टरि॥६९॥यानपात्रेशिशौपोतःप्रेतःप्राण्यंतरेमृ
ते॥ग्रहभेदेध्वजेकेतुःपार्थिवेतनयेसुतः॥७०॥स्थपतिः
कारुभेदेपिभूभृद्भूमिधरेनृपे॥मूर्द्धाभिषिक्तोभूपेपिऋतु
स्त्रीकुसुमेपिच॥७१॥विष्णावर्यजनाव्यक्तौसूतस्त्वष्टरिसा
रथौ॥व्यक्तःप्राज्ञेपिदृष्टांतावुभौशास्त्रनिदर्शने॥७२॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्षत्तासांत्सारथ्योद्वास्थेक्षत्रियायांचसूद्रजे॥वृत्तांतःस्यात्प्रकर
णेप्रकारेकार्त्स्न्येवार्तयोः॥७३॥आनर्तःसमरेनृत्यस्थानेनी
वृद्विशेषयोः॥कृतांतोयमसिद्धांतदैवाकुशलकर्मसु॥७४॥
श्लेष्मादिरसरक्तादिर्महाभूतानितद्गुणाः॥इंद्रियाण्यश्मवि
कृतिःशब्दयोनिश्चधातवः॥७५॥पक्षांतरेपिशुद्धांतोनृपस्या
सर्वगोचरे॥कास्सूसामर्थ्ययोःशक्तिर्मूर्तिःकाठिन्यकाययोः॥

॥७६॥विस्तारवल्ल्योर्व्रततिर्वसतीरात्रिवेश्मनोः॥क्षयार्चयोरपचि
तिःसातिर्दानावसानयोः॥७७॥अर्तिःपीडाधनुःकोट्योर्जातिः
सामान्यजन्मनोः॥प्रचारस्यंदयोरीतिरीतिर्डिंबप्रवासयोः॥
॥७८॥उदयेधिगमेप्राप्तिस्त्रेतात्वग्नित्रयेयुगे॥वीणाभेदेपि
महतीभूतिर्भस्मनिसंपदि॥७९॥नदीनगर्योर्नागानांभो
गवत्यथसंगरे॥संगेसभायांसमितिःक्षयवासावपिक्षिती
॥८०॥रवेरर्चिश्चशस्त्रंचवह्निज्वालाचहेतयः॥जगतीजा

(135)

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तिछंदोविच्छोषेपिक्षितावपि ॥८१॥ पक्तिश्छंदोपिदशमं स्या
त्प्रस्तावेपिचायतिः ॥ पतिर्गश्रोचमूलेतु पक्षतिः पक्षभेदयोः
॥८२॥ प्रकृतीयोनिलिंगेपि कैशिक्याद्याश्चवृत्तयः ॥ सिकता
स्युर्वालुकापिवेदेश्रवसिचश्रुतिः ॥८३॥ वनिताजनितात्य
र्थानुरागायांचयोषिति ॥ गुप्तिः क्षितिव्युदासेपि धृतिर्धार
णधैर्ययोः ॥८४॥ बृहतीक्षुद्रवार्ताकीछंदोन्देमहत्यपि ॥

वासिता स्त्रीकरिण्योश्चवार्ता वृत्तौजनश्रुतौ ॥८५॥ वार्तंफल्गु
न्यरोगेचत्रिष्वप्सुचधृतामृते ॥ कलधौतंरूप्यहेम्नोर्निमित्त
हेतुलक्ष्मणोः ॥८६॥ श्रुतंशास्त्रावधृतयोर्युगपत्पर्याप्तयोःकृ
तं ॥ अत्याहितंमहाभीतिः कर्मजीवानपेक्षिच ॥८७॥ युक्तंक्ष्मा
दावृतेन्यायेप्राप्यतीतेसमेत्रिषु ॥ वृत्तंपद्येचरित्रेत्रिष्वतीते
॥८८॥ दृढंत्रिषु ॥ महद्राज्यंचावगीतंजन्येस्याद्गर्हितेत्रिषु ॥ श्वेतंरूप्येपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रजतं हाररूप्यसिते त्रिषु ॥८९॥ त्रिषु तो जगदिंगोपि रक्ते नील्यादिरागिषु
॥च॥ अवदातः सिते पीते शुद्धे बुद्धार्जुनौ सितौ ॥९०॥ युक्तोपि संस्कृ
म र्षिण्यग्निनीतोथ संस्कृतं ॥ कृत्रिमे लक्षणोपेतेप्यनंतो नव धाव
पि ॥९१॥ ख्याते हृष्टे प्रतीतो भिजातस्तु कुलजे बुधे ॥ विविक्तौ पू
त विजनौ मूर्छितौ मूढ सोच्छ्रयौ ॥९२॥ द्वौ चाम्लपरुषौ शुक्तौ
शितौ धवल मेचकौ ॥ सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेभ्यर्हिते च सत् ॥९३॥

पुरस्कृतः पूजितेरात्यभियुक्तेग्रतः कृते ॥ निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभे
द्यं च वर्म यत् ॥९४॥ जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिता उत्थितास्त्वमी ॥
वृद्धिमत्प्रोद्यतोत्पन्ना आदृतौ सादरार्चितौ ॥९५॥ उद्धास्थितः प्रती
हारा चरन्नेदे समाहितः ॥ ऋतमुञ्छशिले सत्येऽमृतं च नेपि विव
क्षितं ॥९६॥ श्रद्धार्श्च नयोर्नेत्रि गौण्यारतौ च सेवने ॥ आ
प्तौ लब्धप्रसचितौ न स्नातस्तु व्रतपो न पौः ॥९७॥ सामान्यास

137

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३५

-न्नयो र्जातमहिजिह्मीपतीद्र्योः॥ सोमिके पि प्रपाग्नो थावपाता
वनटावरौ॥९८॥ समित्संगरणे पिस्त्री व्यवस्थियाम पिस्थितिः॥
इति सान्ताः॥ ध्यानस्यापचाप्यनीकस्याग्र जल्लक्षण वेदिनि॥
पि ४ ॥९९॥ अर्थोधिपरे वस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु॥ निदानागमयोस्ती
र्थमृषिजुष्टजलेगुरौ॥१००॥ समर्थस्त्रिषु शक्तिसंबंधार्थे हि स्पे ५
तेपि च॥ दशमीस्थोक्षीणरागवृद्धौ वीचीपदत्यपि॥१११॥

३५

आस्थानीयत्न ये रास्थाप्रस्थास्त्रीसानुमानयोः॥ शास्त्रद्र
विणयोर्ग्रंथः संस्था धारे स्थितो मतौ॥११२॥ इति थांताः॥
अभिप्रायवशौ छंदावब्दौ जीमूतवत्सरौ॥ अपवादौ तु नि
दाज्ञे दायादौ सुतबांधवौ॥११३॥ परदा रश्म्यंघ्रितुर्यांशाचं
द्राग्न्यर्कास्तमोनुदः॥ निर्वादो जनवादे पि शादो जंबाल शष्प
योः॥११४॥ सरिर्वरुदिते त्रातर्याक्रंदो दारुणे रणे॥ स्या

138

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्प्रसादोनुरोधे पि स्याद्दुस्या ध्यंजने पि च ॥१।५॥ गोष्ठाध्यक्षे गोवि
३९ दो हर्षे प्यामोदवन्मदः ॥ प्राधान्ये राजलिंगे च वृषांगेककुदोस्त्रि
यां ॥१।६॥ स्त्रीसंवित्वज्ञानसंभाषाक्रियाकाराजिनामसु ॥
धर्मे रहस्युपनिषत्स्यादृतौ वत्सरे शरत् ॥१।७॥ पदं व्यवसित
त्राणस्थानलक्ष्मांघ्रिवस्तुषु ॥ गोष्पदं सेविते माने प्रतिष्ठाकृ
त्समास्पदं ॥१।८॥ त्रिष्विष्टमधुरौ स्वादू मृदू चातीक्ष्णकोमलौ ॥ ३९

मूढाल्पापटुनिर्भाग्या मंदाः स्युर्द्वौ तु शारदौ ॥१।९॥ प्रत्यग्रोप्रति
भौ विद्वत्सुप्रगल्भौ विशारदौ ॥ इति दांताः ॥ व्यामो वटश्च न्य
ग्रोधावुत्सेधः काय उन्नतिः ॥१।१०॥ पर्याहारश्च मार्गश्च विव
धौ वीवधौ च तौ ॥ परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके
॥१।११॥ बंधकं व्यसनं चेतःपीडाधिष्ठानमाधयः ॥ स्युः सम
र्थनं नीवाकनियमाश्च समाधयः ॥१।१२॥ दोषोत्पादेनुबं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

३७

घस्यात्प्रकृत्यादिन ग्वरे ।। तुरव्यानुयायिनि ज्ञिष्टोऽप्रकृतस्यानु
वर्तने ।।११३।। विधुर्विश्लेषे चंद्रमसि परिच्छदे विल्ले विधिः ।। वि
धिर्विधाने दैवेपि प्रणिधिः प्रार्थने चरे ।।११४।। बुध वद्धौपं
डिते च स्कंधः समुदयेपि च ।। देशे नद विशेषेऽब्धौ सिंधुर्नास
रि तः स्त्रियां ।।११५।। विधा विधौ प्रकारे च साधू रम्येपि च
त्रिषु ।। वधूर्जाया स्नुषा स्त्री तु सुधा लेपोऽमृतं स्नुही ।।११६।। ३७

संधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ।। मधु मद्ये पुष्पर
से क्षौद्रेप्यं धं तमस्यपि ।।११७।। अतस्त्रिषु समुन्नद्धौ पंडितंम
न्यगर्वितौ ।। ब्रह्मबंधुरधिक्षेपे निर्देशोऽपावलंबितः ।।११८।।
अविदूरोऽप्यवष्टब्धः प्रसिद्धौ ख्यातभूषितौ ।। श्लेषोपगंधः सं
बाधो गुह्यसंकटयोर्द्वयोः ।।११९।। बाधा निषेधे दुःखे च ज्ञातृ
चांद्रिसुराबुधाः ।। इति धांताः ।। सूर्य वह्नी चित्रभानू भानु रश्मि

१४८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दिवाकरौ ॥१२०॥ नृतात्मानौ धातरेहौ मुखनीचौ पृथक् जनौ ॥
ग्रावाणौ शैलपाषाणौ पत्रिणौ शरपक्षिणौ ॥१२१॥ तरुशैलौ
शिखरिणौ शिखिनौ वह्निबर्हिणौ ॥ प्रतिपन्नावुभौ लिप्सोपमा
हावयसादिनौ ॥१२२॥ द्वौ सारथिहयारोहौ वाजिनोश्वेषुपक्षि
णः ॥ कुलेप्यभिजनो जन्मभूम्यामप्यथ हायन ॥१२३॥ वर्षा
र्चिव्रीहिभेदाश्च चंद्राग्न्यर्का विरोचनाः ॥ केशेपि वृजिनेविश्व

३८

कर्मार्कसुरशिल्पिनोः ॥१२४॥ आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्र
ह्मवर्ष्म च ॥ शक्रो घातुकमत्तेभो वर्षुकाब्दो घनाघनः ॥१२५॥ अभि
मानोऽर्थादिदर्पे ज्ञाने प्रणयहिंसयोः ॥ घनो मेघे मूर्तिगुणे
त्रिषु मूर्ते निरंतरे ॥१२६॥ इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगांके क्ष
त्रिये नृपे ॥ वाणिन्यौ नर्तकीदूत्यौ स्रवंत्यामपि वाहिनी ॥१२७॥
ह्रादिन्यौ वज्रतडितौ वंदायामपि कामिनी ॥ त्वग्देहयोरपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नत्नुःस्नाघोज्ञि ह्रिक्कापिच ॥१२८॥ ऋतुविस्तारयोरस्त्री वितानं
त्रिषुतुच्छके ॥ मंदेप्यकेतनं कृत्ये केतावुपनिमंत्रणे ॥१२९॥
वेदस्तत्त्वं तपो ब्रह्म ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः ॥ उत्सादनेच हिंसायां
सूचते चापि गंधनं ॥१३०॥ आतंचनं प्रतीवापजवनाप्यायना
र्थकं ॥ व्यंजनं लांछनश्मश्रुनिष्ठानावयवेष्वपि ॥१३१॥ स्या
त्क्रौंचली नलोकवादे युद्धे पक्ष्महिपक्षिणां ॥ स्यादुघाने विःस

रणे वनच्छेदे प्रयोजने ॥१३२॥ अवकाशे स्थितौ स्थानं क्रीडादावपि
देवनं ॥ उत्थानं पौरुषे तंत्रे संनिविष्टोद्गमेपि च ॥१३३॥ व्युत्थानं
प्रतिषेधे च विरोधाचरणेपि च ॥ मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्ये
र्थदापने ॥१३४॥ निर्वर्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनं ॥
निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणेपि च ॥१३५॥ व्यसनं विप
दि भ्रंशे दोषे कामजकोपजे ॥ पक्ष्माक्षिलोम्नि किंजल्के तंत्वाद्यं
शेप्यणीयसी ॥१३६॥ तिथिभेदे क्षणे पर्ववर्त्मनेत्रच्छदे ध्वनिः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४० अर्कोयगुह्येकौपीनेमैथुनेसंगतौरतौ॥१३७॥प्रधानेपरमात्माधीः
प्रज्ञानेबुद्धिचिन्हयोः॥प्रसूनंपुष्पफलयोर्निधनंकुलनाशयोः॥
॥१३८॥क्रंदनेरोदनाह्वानेवर्ष्मदेहप्रमाणयोः॥गृहदेहत्विट्
प्रभावाधामान्यथचतुष्पथे॥१३९॥सन्निवेशेचसंस्थानंलक्ष्म
चिन्हप्रधानयोः॥आछादनेसंपिधानमपवारणमित्यु
भे॥१४०॥आराधनंसाधनेस्यादवाप्तौतोषणेपिच॥ ४०

अधिष्ठानंचक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि॥१४१॥रत्नंस्वजाति
श्रेष्ठेपिवनेसलिलकानने॥तलिनंविरलेस्तोकेवाच्यलिंगास्त
थोत्तरे॥१४२॥समानाःसत्समैकेस्युःपिशुनौखलसूचकौ॥ही
नन्यूनावूनगर्ह्यौवेगिशूरौतरस्विनौ॥१४३॥अभिपन्नोपरा
धोभिग्रस्तव्यापद्गतावपि॥अव्यंन्न्स्यादिदानार्थपातनाशाच
शासनं॥१४४॥निदानमवसानेपिसामर्थ्येवाघुंषेध्वनि॥

143

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४०

अकार्यगुह्ये कौपीनं मैथुनं संगतौ रतौ ॥१३७॥ प्रधाने परमात्मा धीः
प्रज्ञाने बुद्धिचिन्हयोः ॥ प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः ॥
॥१३८॥ क्रंदने रोदनाह्वाने वर्ष्म देहप्रमाणयोः ॥ गृहदेहत्विट्
प्रभावा धामान्यथ च तुष्पथे ॥१३९॥ सन्निवेशे च संस्थानं ल
क्ष्म चिन्हप्रधानयोः ॥ आछादने संपिधानमपवारणमित्यु
भे ॥१४०॥ आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेपि च ॥

४०

अधिष्ठानं चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि ॥१४१॥ रत्नं स्वजाति
श्रेष्ठेपि वने सलिलकानने ॥ तलिनं विरले स्तोके वाच्यलिंगास्त
थोत्तरे ॥१४२॥ समानाः सत्समैके स्युः पिशुनौ खलसूचकौ ॥ हि
न न्यूनावूनगर्ह्यौ वेगिशूरौ तरस्विनौ ॥१४३॥ अभिपन्नोपरा
द्धोभिग्रस्तव्यापद्गतावपि ॥ ऽव्यंन्मुख्यादिदानार्थपातनाज्ञाच
शासनं ॥१४४॥ निदानमवसानेपि सामर्थ्येयाधुंषे ध्वनि ॥

143

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कक्षापटे पि कौपीनं नना खेदे पि देवना ॥१४५॥ द्युम्नं बले
धन्ना पर्यायो जनी दोषे पि लांछनं ॥ इति नांताः ॥ कलापो भू
षणे बर्हे तूणीरे सं ॥१४६॥ परिच्छदे परीवापः पर्युप्तौ
सलिलस्थितौ ॥ गोधुगोष्ठपती गोपौ हरो विष्णुर्वृषाकपि ॥
१४७॥ बाष्पो बाष्पमश्रु कश्चिपुस्त्वन्नमाच्छादनं द्वयं ॥ तल्पं शय्याट्ट
दारेषु स्तबे पि विटपो स्त्रियां ॥१४८॥ प्रामरूपसुरूपाभिरूपा बु

धमनोज्ञयोः ॥ त्रेघलिंगा अमी कूर्म्यां वीणाभेदे पि गच्छपि ॥१४९॥
कुतुपो म्रगरोमोत्थपटे चां होष्ट मेत्राके ॥ इति पांताः ॥ रवर्णेष्वुसि
रेफः स्यात्कुत्सिते वाच्यलिंगकः ॥१५०॥ शिफा शिखायां सरित्ति
सिकायां च मातरि ॥ शफं मूले तरूणां स्याद्धुवाटी नां खुरे पि चा॥
१५१॥ गुंफः स्याद्गुंफने वाहौ रत्नकारे च कीर्तितः ॥ इति फांताः ॥ अं
तरात्मवसलेष्वंगं गंधर्वो दिव्यगायने ॥१५२॥ कंबुर्ना वलये शंखे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ ॥ पूर्वोन्यलिंगः प्रागाह पुंबहुत्वेपि पूर्वजा
न् ॥१५३॥ चित्रपुंखेपिकादंबो नितंबौद्रितटे कटौ ॥ इपीक
णापि बिंबोस्त्री मंडले चारुतोपफले ॥१५४॥ इति बांताः ॥ कुं
भो घटेभमूर्धांशौ डिंभो तु शिशुबालिशौ ॥ स्तंभो स्थूणाजडीभा
वौ शंभू ब्रह्मत्रिलोचनौ ॥१५५॥ कुक्षिभ्रूणार्भका गर्भा विस्रं
भ त्रणयेपि च ॥ स्याद्भेर्यां दुंदुभिः पुंसि स्यादक्षे दुंदुभिः स्त्रि

यां ॥१५६॥ स्यान्महारजने क्लीबं कुसुंभं करणे पुमान् ॥ स्त्रि
येपि च नाभिर्ना सुरभिर्गवि च स्त्रियां ॥१५७॥ सभा संसदि स
भ्ये च त्रिष्वध्यक्षेपि वल्लभः ॥ करभो करपार्श्वोष्ट्रौ रंभोजे बीरदै
सगे ॥१५८॥ इति भांताः ॥ किरणप्रग्रहौ रश्मी कपिभेकौ प्लु
वंगमौ ॥ इच्छामनोभवौ कामौ शौर्योद्योगौ पराक्रमौ ॥१५९॥
धर्माः पुण्ययमन्यायस्वभावाचारसोमपाः ॥ उपायपूर्व आरंभ

145

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपधा चाप्युपक्रमः ॥१६०॥ वणिक्पथः कुरं वेदो निगमो नाग
रो वणिक् ॥ नैगमौ द्वौ बले रामो नीले चारु सिते त्रिषु ॥१६१॥
शब्दादिपूर्वो वृंदेऽपि ग्रामः क्रांतौ च विक्रमः ॥ स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे
वृंदे जिह्मस्तु कुटिलेऽलसे ॥१६२॥ उष्णोऽपि घर्मश्रेष्ठालेका
रे भ्रांतौ च विभ्रमः ॥ गुल्मा रुक् स्तंबसेनाश्वजामिस्वसृकु
लस्त्रियोः ॥१६३॥ क्षितिः क्षांत्योक्षमा युक्ते क्षमं शक्ते हिते

त्रिषु ॥ त्रिषु श्यामौ हरित्कृष्णौ श्यामास्याच्छारिवा निशा ॥१॥
६४॥ ललामपुच्छपुंड्राश्वभूषाप्राधान्यकेतुषु ॥ सूक्ष्ममध्या
त्ममप्याद्ये प्रधाने प्रथमस्त्रिषु ॥१६५॥ वामौ वल्गुप्रती
पौ द्वावधमोन्यूनकुत्सितौ ॥ जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाम
मिदं द्वये ॥१६६॥ भ्रमो मूर्छापक्ष्मणां उ मजिरांबुविनिर्ग
मः ॥ मौ धूम्रास्फुटौ नीलारुद्रनीषणपांडवः ॥१६७॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिमांताः॥तुरंगगरुडौ तार्क्ष्यौ निलयापचयौ क्षयौ॥श्वशुर्यौ
देवरश्यालौ भ्रातृव्यौ भ्रातृजद्विषौ॥१६८॥पर्जन्यौ रसदब्दें
द्रौ स्यादर्यः स्वामिवैश्ययोः॥तिष्यः पुष्ये कलियुगे पर्यायोव
सरे क्रमे॥१६९॥प्रत्ययोधीनशपथज्ञानविश्वासहेतुषु॥
रंध्रे शब्देथानुशयो दीर्घद्वेषानुतापयोः॥१७०॥स्थूलोच्च
यस्त्वसाकल्येगजानांमध्यमेगते॥समयाः शपथाचारका

लसिद्धांतसंविदः॥१७१॥व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्यनयास्त्र
यः॥अत्ययोतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दंडेप्यथापदि॥१७२॥युद्धा
यत्योः संपरायः पूज्यस्तु श्वशुरेपि च॥पश्चादवस्थायि बलं
समवायश्च सन्नयौ॥१७३॥संघाते सन्निवेशे च संस्त्या
यः प्रणयास्त्वमी॥विस्रंभयाच्ञाप्रेमाणो विरोधेपि समु
च्छ्रयः॥१७४॥विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेष्वपि॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निर्यासेपि कषायोस्त्री संज्ञायां च प्रतिश्रयः ॥१७५॥ श्रायोनु
शयं तापमने मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि ॥ रहस्योपस्थयोर्गुह्यं सत्यं
शपथतथ्ययोः ॥१७६॥ वीर्यं बले प्रभावे च द्रव्यं भव्ये गुणा
श्रये ॥ धिष्ण्यं स्थाने गृहे भेग्नौ भाग्यं कर्मशुभे ॥१७७॥ क
शेरुहेम्नोर्गांगेयं विशल्यादंतिकापि च ॥ वृषाकपायी श्रीगौ
र्योरभिख्यानामशोभयोः ॥१७८॥ आरंभो निष्कृतिः शिक्षा

पूजनं संप्रधारणं ॥ कक्ष्या प्रकोष्ठे हर्म्यादेः कांच्यां
मध्येभबंधने ॥१७९॥ छाया सूर्यप्रिया कांतिः प्रतिबिंबमना
तपः ॥ कृत्या क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः ॥१८०॥
जन्यं स्याज्जनवादेपि जघन्योंत्ये गर्हितेपि च ॥ गर्ह्याधीनौ च व
क्तव्यौ कल्यौ सज्जनिरामयौ ॥१८१॥ आत्मवाननपेतोर्था
दर्थ्यौ पुण्यं तु चार्वपि ॥ रूप्यं प्रशस्तरूपेपि वदान्यो वल्गुवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तापि॥१२८२॥ न्याय्येपि मध्यं सौम्यं तु सुंदरे सौम्यदेवते॥ सर्वज्ञ
त्रिषज्ञैवे धौ कुल्याकुल्लवधूः सरित्॥८३॥ फल्गुकल्याण
नैव्यन्नोग्यसां प्रतिके त्रिषु॥ क्रियाचारातिक्रमेपि ललधा
रेपि चापराधः॥१२८४॥ दैसाचार्येपि धिष्ण्य नाकषापः सुरम
वपि॥ चंद्रोदयो वितानेपि स्यादाम्नायोन्वयो श्रुतौ॥१२८५॥
द्दतीतो द्वित द्वितैद्वौ सं ज्ञासंकुलजकांतयोः॥ व्यवायो व्यवधौ

रसामासाकामम्यहह छयो॥१२८६॥ इति पोताः॥ निवहा च सरोवा
रौ संस्तरौ प्रस्तराध्वरौ॥ गुरुणीप्यतिपि-त्रा धौ द्वापारो युगसंज्ञ
यो॥१२८७॥ प्रकारो भेद सादृश्ये चाकारा विंगितालती॥ किंशारु
धान्यशूके षु मरु धन्व धराधरौ॥१२८८॥ अद्रयो द्रुमशैलार्काः
स्त्रीस्तनाद्रौ पयोधरौ॥ ध्वांतारिदानवारत्रा बलि हस्तांशवः
कराः॥१२८९॥ प्रदरा भंगनारीबाणा अस्त्राः कचा अपि॥ श्रीराम

159

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अज्ञातशृंगोगौः काटेप्यम्भेश्रुर्नाचतद्वरे ।।११९०।। स्वर्णेपिराः
परिकरःपर्यंकपरिवारयोः ।। मुक्ताशुद्धौचतारःस्यात्तारोवा
पौचतुत्रिषु ।।११९१।। कर्बुरेप्यप्रतिज्ञाजिसंविदापत्सुसंगारः ।।
वेधगुप्तवादेमंत्रोमित्रोरवावपि ।।११९२।। मखेषुयूप
खंडेपुस्वरुर्गुह्येप्यवस्करः ।। आडंबरस्तूर्यरवेगजेंद्राणांचगर्जि
ते ।।११९३।। अभिहारोभियोगेचचौर्येसन्नहनेपिच ।। स्याज्जं

४७

गमेपरीवारः खड्गकोशेपरिच्छदे ।।११९४।। विष्टरोविटपी
दर्भमुष्टिःपीठाद्यमासनं ।। द्वारिद्वास्थेप्रतीहारःप्रतीहार्य
प्यनंतरे ।।११९५।। विपुलेनकुलेविष्णौ ब्रभ्रुःस्यात्पिंगलेत्रि
षु ।। सारोबलेस्थिरांशेचन्याय्येक्लीबंवरेत्रिषु ।।११९६।।
दुरोदरोद्यूतकारेपणेद्यूतेदुरोदरं ।। महारण्येदुर्गपथेकां
तारंपुन्नपुंसकं ।।११९७।। मत्सरोन्यशुभद्वेषेतद्वत्कृपण

158

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यो स्त्रिषु ॥ देवाहृते वरः श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाक् प्रिये ॥१९८॥
वंशांकुरे करीरोस्त्री तरुभेदे घटे च ना ॥ ना चमूजघने हस्तसू
त्रे प्रतिसरोस्त्रियां ॥१९९॥ यमानिलेंद्रचंद्रार्कविष्णुसिंहांशुवा
जिषु ॥ शुकाहिकपिभेकेषु हरिर्ना कपिले त्रिषु ॥ शर्करा कर्परां ॥२००॥
शेपि यात्रा स्याद्यापने गतौ ॥ इरा भूवाक्सुराप्सु स्यात्तंद्री निद्रा
प्रमीलयोः ॥२०१॥ धात्री स्यादुपमातापि क्षितिरप्यामलक्यपि ॥

प

क्षुद्रा व्यंगा नटी वेश्या सरघा कंटकारिका ॥२१२॥ त्रिषु क्रूरेधमे
ल्पेपि क्षुद्रं मात्रा परिच्छदे ॥ अल्पे च परिमाणे स्यान्मात्रं कृत्स्नाव
धारणे ॥२१३॥ आलेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः ॥
योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः ॥२१४॥ निदेशग्रंथयोः
शास्त्रं शस्त्रमायुधलोहयोः ॥ स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्षेत्रं पत्नीशरी
रयोः ॥२१५॥ मुखाग्रे क्रोडहलयोः पोत्रं गोत्रं तु नाम्नि च ॥

१४

157

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सत्रमाछादनेयज्ञेसदादाने घनेपिच॥२०६॥अजिरंविषयेकाये
प्यंबरंव्योम्निवाससि॥चक्रं राष्ट्रेप्यक्षरंतुमोक्षेपिक्षीरमप्सुच
॥२०७॥स्वर्णेपिभूरिचंद्रौद्वौद्वारमात्रपिगोपुरं॥गुहादंभौगह्व
रेद्वेरहोंतिकमुपह्वरे॥२०८॥पुरोधिकमुपर्यग्राण्यगारेनगरेपु
रं॥मंदिरंचाथराष्ट्रोस्त्रीविषयेस्यादुपद्रवे॥२०९॥दरोस्त्रियांभ
येश्वभ्रेवज्रोस्त्रीहीरकेपवौ॥तंत्रप्रधानेसिद्धांतेसूत्रवायेपरि

च्छदे॥२१०॥उशीरंचामरेदंडेप्योशीरंशयनासने॥पुष्करंकरि
हस्ताग्रेवाद्यभांडमुखेजले॥२११॥व्योम्निखड्गफलेपद्मेती
र्थौषधिविशेषयोः॥अंतरमवकाशावधिपरिधानांतर्धिभेदताद
र्थ्ये॥२१२॥छिद्रात्मीयविनाबहिरवसरमध्येंतरात्मनिच॥
मुस्तेपिपिठरंराजकशेरूण्यपिनागरं॥२१३॥शार्वरंत्वंधत
मसेघातकेन्यलिंगकं॥गौरोरुणेसितेपीतेव्रणकार्येप्य

नौ

152

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५०

रुष्करः ॥२१४॥ जठरः कठिनेपिस्यादधस्तादपिवाधरः ॥
अनाकलेपिचैकाग्रोव्यग्रोव्यासक्तआकुले ॥२१५॥ उप
र्युदीच्यश्रेष्ठेष्वप्युत्तरस्यादनुत्तरः ॥ एषांविपर्ययेश्रेष्ठेदूरा
नात्मोत्तमाःपरे ॥२१६॥ स्वादुप्रियौतुमधुरौक्रूरौकठिननि
र्दयौ ॥ उदारोदातृमहतोरितरस्त्वन्यनीचयोः ॥२१७॥ मंदः
स्वच्छंदयोःस्वैरःशुभ्रमुद्दीप्तशुक्लयोः ॥ क्लीबेरतसिङउञा

५०

नाभ्नार्तवस्येष्ववंत्तिषु ॥२१८॥ आसारोवेगवद्वर्षेसैन्यप्रसरणं
तथा ॥ धारांबुपातेचोत्कर्षेस्त्रोकटाहेपिकर्पुरः ॥२१९॥ बंधु
रसुंदरेनम्रगिरिर्गे कृशोलयोः ॥ चरुस्यात्स्याहविष्यक्तावधीरः
कातरेचले ॥२००॥२०॥ इतिरांताः ॥ चूडाकिरीटंकेशाश्चसं
यतामौलयस्त्रयः ॥ द्रुमप्रभेदमातंगकांडपुष्पाणिपीडयः ॥
२१॥ कृतांतानेहसोःकालश्चतुर्थेपियुगेकलि ॥ स्यात्कुरंगो

153

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पि कमलः प्रावारे पि च कंबलः ॥२२॥ करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यं
गजे स्त्रियां ॥ स्थौल्यसामर्थ्यसैन्येषु बलं ना काककसीरिणोः ॥२३
वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातासहे त्रिषु ॥ भेद्यलिंगः शठे व्या
लः पुंसि श्वापदसर्पयोः ॥२४॥ मलोऽस्त्री पापविट्किट्टान्यस्त्री शू
लं रुगायुधे ॥ शंकावपि द्वयोः कीलः पालिः स्त्र्यश्र्यंकपंक्तिषु ॥
॥२।२५॥ कला शिल्पे कालभेदेप्याली सख्यावली अपि ॥

अब्ध्यंबुविकृतौ वेला काल मर्यादयोरपि ॥२६॥ बहुलाः कृ
त्तिका गावो बहुलोऽग्नौ शितौ त्रिषु ॥ लीला विलासक्रियोरुप
ला शर्करापि च ॥२७॥ शोणितेऽम्भसि कीलालं मूलमाद्ये शि
फान्तयोः ॥ जालं समूह आनायगवाक्षक्षारकेष्वपि ॥२८॥ शी
लं स्वभावे सद्वृत्ते सस्ये हेतुकृते फलं ॥ छर्दिर्नेत्ररुजोः क्लीबं स
मूहे पटलं न ना ॥२९॥ अधःस्वरूपयोरस्त्री तलं स्याच्चामि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

158

५२

खेपलं॥पर्याप्तिक्षेमपुण्येषुकुशलंशिक्षितेत्रिषु॥२।३०॥और्वात
लेपिपातांछंचैछंवस्त्रेधर्मेत्रिषु॥कुकूलंशंकुभिःकीर्णेश्वभ्रेना
तु तुषानले॥३१॥निष्पत्तेकेवलमितित्रिलिंगंत्वेककृत्स्नयोः॥
प्रवालमंकुरेप्यस्त्रीत्रिषुस्थूलंजडेपिच॥३२॥करालोदंतुरेतुं
गेचारौदक्षेचपेशलः॥मूर्खेर्भकेपिबालस्याल्लोलश्चलसतृ
ष्णयोः॥३३॥कुलंगृहेपितालांके कुबेरेचैककुंडलः॥स्त्रीहावा

वस्त्रयांहिंसाहेलिःसूर्येरणेहलिः॥३४॥हलास्यान्नतौमधेश
फलछदयार्दलं॥तूलश्चित्रोपकरणेशलाकातूलशाव्ययोः॥३५
तुमुलंसंकुलेशाकुलीकर्णपाल्यपि॥इतिलांताः॥दवौदावौव
नारण्यवह्निजन्महरौभवौ॥३६॥मंत्रीसहायसचिवौपतिशाखि
नराधवाः॥आवयोःशीलमेषाकोआज्ञाह्वाराध्वराहवाः॥
॥३७॥भावःसत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु॥स्यादु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्याद्दवे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने ।।३८।। अविश्वासेपन्हवेपि निकृता
वपि निन्हवः ।। उत्सेकामर्षयोरिछाप्रसवे महवुत्सवः ।।३९।। अनु
भावः प्रभावे च सतां च मतिनिश्चये ।। स्याज्जन्महेतुः प्रभवः स्था
नेचा पलब्धये ।।४०।। शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारसवः पुमा
न् ।। ध्रुवो भेदे क्लीबतु निश्चिते शाश्वते त्रिषु ।।४१।। क्लीबं नपुंसके
षंढे वाच्यलिंगमविक्रमे ।। असध्यगातिप्रणतौ प्राध्वौ प्रध्वं चबं ५३

धनं ।।४२।। इति वांताः ।। द्वौ विशौ वैश्यमनुजौ द्वौ चराभिसरौ स्प
शौ ।। द्वौ राशी पुंजमेषाद्यौ द्वौ वंशौ कुलमस्करौ ।।४३।। रहः प्रका
शौ वीकाशौ निर्वेशो भृतिभोगयोः ।। कृतांते पुंसि कीनाशः क्षुद्र
कर्षकयोस्त्रिषु ।।४४।। पदे लक्ष्ये निमित्तेपदेशः स्यात्कुशमप्सु
च ।। दशावस्थानेकविधाप्याशा तृष्णापि चायता ।।४५।। वशा
स्त्री करिणी च स्याद्दक् ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु ।। स्यात्कर्कशः साहसि

158

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५४

कः कटो रामसृणाव पि॥४६॥ प्रकाशोतिप्रसिद्धेपि शिशावज्ञेच बालिशः॥
कोशोस्त्री कुड्मलेखड्गपिधानेर्थौघदिव्ययोः॥२४७॥ ना
शः क्षयेति रोधानेऽपी वितेशः प्रियेपमे॥ नरेशः सखड्गो निस्त्रिंशा
वंशः स्यैंशावः करा॥२४८॥ आश्वास्याशादिक्गी प्रार्थेपा
शोबंधनशास्त्रयोः॥ इति शांताः॥ सुरमत्स्यावनिमिषो पु
रुषावात्ममानवौ॥४९॥ फाकमत्स्यात्वगोध्यौसौ कक्षौ

५४

चतृणवीरुधौ॥ अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ प्रैषः प्रेषणमर्दने॥२५०
पक्षः सहायेप्युष्णीषः शिरोवेष्टकिरीटयोः॥ शुक्लेमूषके
श्रेष्ठे सुतेकेरपञ्जरषः॥५१॥ धूर्तसेशारिफलकेप्याकर्षो
पाक्षमिंद्रिये॥ नाद्यूतांगेकर्षचक्रे व्यवहारे कलिद्रुमे॥५२॥
कर्षूर्वार्ताकरीषाग्निः कर्षुः कुल्याभिधायिनी॥ पुंसावेतत्त्रि
यायांचपौरुषंविषमप्सु चं॥५३॥ उपाधानेप्यामिषंस्याद

157

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पराधेपि किल्बिषं ॥ स्याद्दृष्टो क्रोक धात्वंशे वत्सरे वर्षमस्त्रियां ॥
॥५४॥ प्रेक्षा चक्षेक्षणे प्रज्ञा जिज्ञासा सेवाय नाकृतिः ॥ स्त्रियां शोभ
यां त्रिपुरे यक्षः कात्स्न्ये निकृष्टयोः ॥५५॥ पक्षः सेधि कृते ध्व
क्षोरूसस्त्रप्रेम्ण्य चिक्कणे ॥ व्याजसंख्याशरव्येषु लक्ष्यं चोबो
गवां यज्ञे ॥५६॥ कपिशीर्षं त्रिं तिमिंगे नुत नर्षश्च कूषः सुरा ॥ दो
षो वांतादि के दोषा रात्रौ दक्षोपि कुक्कुरे ॥२५७॥ स्तु डाम्र न्ना

गेगेडू षाडूयोश्च मुखपूरणे ॥ इति षांताः ॥ रविश्चेतच्छदो हंसो
सूर्यवंन्ही विन्नावसू ॥५८॥ शृंगारादौ विषेवीर्ये गुणे रागेद्रवे रसः ॥
वत्सो तर्णकवर्षौ द्वौ सारं गाश्च दिवौकसः ॥५९॥ पुंस्युत्तंसावतंसौ
द्वौ कर्णपूरे पिशेखरे ॥ देवभेदे नलेरहंसो वस्त्ररत्ने धनेवसु ॥२॥
॥६०॥ विहंगोचवेधा स्त्री त्या अग्नि कल्पे किं किम्नूतव ॥ तु हि च स्म
हवे पाद पूरणे पूजने स्वजी ॥६१॥ दिवान्हीसयदोषा च नक्तं चर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज नाविति ॥ तिर्यगर्थे साचि तिरो महस्तूत्सवतेजसोः ॥६२॥ रजोगुणे च
स्त्रीपुष्पे राहौ ध्वांते गुणे तमः ॥ छंदः पद्येभिलाषे च तपः कृछ्रादि
कर्म च ॥६३॥ सहो बले सहा मार्ग नभः खं श्रावणो नभाः ॥ ओकः
सद्माश्रयश्चौकाः पयः क्षीरं पयोंबु च ॥६४॥ ओजो दीप्तौ बले
स्रोत इंद्रिये निम्नगारये ॥ तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्रेप्यतस्त्रिषु
॥६५॥ विद्वान्विदंश्च बीभत्सो हिंस्रोप्यतिशये त्वमी ॥ वृद्धप्रशस्य

योर्ज्यायान् कनीयांस्तु युवाल्पयोः ॥६६॥ वरीयांस्तूरुवरयोः सा
धीयान्साधुबाढयोः ॥ इति सांताः ॥ दलेपि बर्हं निर्बंधोपरागार्का
दयो ग्रहाः ॥६७॥ द्वार्यापीडे क्वाथरसे निर्यूहो नागदंतिके ॥
तुलासूत्रेश्वादिरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहोपि च ॥६८॥ पत्नीपरि
जनादानमूलशापाः परिग्रहाः ॥ दारेष्वपि ग्रहाः श्रोण्या
मप्यारोहो वरस्त्रियः ॥६९॥ व्यूहो वृंदेप्यहिर्वृत्रेप्यग्नींदर्कास्त

159

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सोपहः॥परिच्छेदे नपाहेर्थे परि बहिर्योग्यपापरे॥२७०॥इति ना ना
र्थः॥आङीषदर्थेभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे॥आ प्रगृह्यः स्मृ
तौ वाक्येप्यास्तु स्यात्कोपपीडयोः॥२७१॥पापकुत्सेषदर्थे कु धि
ङ् निर्भर्त्सननिंदयोः॥चान्वाचये समाहारे तैरेतरसमुच्चये॥
७२॥स्वस्त्याशीःक्षेमपुण्यादौ प्रकर्षे लंघनेप्यति॥स्वित्प्रश्ने च
वितर्के च तु स्याद्भेदेवधारणे॥७३॥सकृत्सहैकवारे चाप्या

राद्दूरसमीपयोः॥प्रतीच्यां चरमे पश्चादुताप्यर्थविकल्प
योः॥७४॥पुनस्सहार्थयोः शश्वत्साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययोः॥
खेदानुकंपासंतोषविस्मयामंत्रणे बत॥७५॥हंत हर्षेनुकं
पायां वाक्यारंभविषादयोः॥प्रति प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणा
दौ प्रयोगतः॥७६॥इति हेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमाप्तिषु॥
प्राच्यां पुरस्तात्प्रथमे पुरार्थेग्रत इत्यपि॥यावत्तावच्च सा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

५९

कल्येवधौमानेवधारणे॥७८॥मंगलानंतरारंभप्रश्नकार्त्स्न्येष्वथो अथ॥ वृथा निरर्थकाविध्योर्नानानेकोभयार्थयोः॥ ७९॥नुःपृछायां वितर्के चपश्चात्सादृश्ययोरनु॥प्रश्नाव धारणानुज्ञानुनयामंत्रणेननु॥२८०॥गर्हासमुच्चय प्रश्नशंकासंभावनास्वपि॥उपमायां विकल्पे वा सामि त्वर्धेजुगुप्सिते॥२८१॥ अमासहसमीपेच कंवारि

५९

णिचमूर्द्धनि॥इवेत्थमर्थयोरेवंनूनंतर्केर्थनिश्चये॥८२॥ तूष्णीमर्थेसुखेजोषंकिंपृछायांजुगुप्सने॥नामप्रकाश्य संभाव्यक्रोधोपगमकुत्सने॥८३॥अलंभूषणपर्याप्तिश क्तिवारणवाचकं॥हुंवितर्केपरिप्रश्नेसमयांतिकमध्य योः॥८४॥पुनरप्रथमेभेदेनिर्निश्चयनिषेधयोः॥स्या

161

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यबंधे चिरातीते निकटाग्रामिके पुरा॥ ९५॥ दुर्पूरत्री चो
ग रीच विस्तारेंगीकृतत्रये॥ स्वर्गेपरे च लोके स्ववीतीसे
माप्यवो: किल॥ ९६॥ निषेधवाक्यालंकारजिज्ञासानुन
येखलु॥ समीपोत्रपत: श्रीपसाकल्यानिमुखेन्नित:॥ ९७॥
नामप्रकाशयो: प्रादुर्भियो न्यो न्यंरहस्यपि॥ तिरोंतर्द्धो
तिर्यगर्थेहा विषादरुग्गार्तिषु॥ ९८॥ अहहेसद्भुतेखेदे

हिहेतावघारणे॥ २००॥ ९९॥
चिरायचिररात्रायश्चिरस्याद्याश्चिरर्थका:॥ मुहु: पुन: पु
न: शश्वदभीष्णमसकृत्समा:॥ १॥ स्नगसदिसे नसो न्हापद्य
श्नस्तुसपदिद्भुते॥ वलवत्सुष्ठुकिमुतस्वसतीवचनिर्नरे॥
२॥ एथविनांतरेणतेंहिरुङ्गानोचवर्जने॥ यतघतस्ततो
हेतावसाकल्येतुचिच्चन॥ ३॥ कदाचिज्जातुसार्द्धंतुसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कंसत्रास सह ॥ अनुकूलार्थे केप्राध्वं व्यर्थके तु वृथा मुधा
॥४॥ अहो उताहो किमुत विकल्पे किं किमूत च ॥ तु हि च स्म
ह वै पादपूरणे पूजने स्वती ॥५॥ दिवाह्नीत्यथ दोषा च नक्तं
च रजनाविति ॥ तिर्यगर्थे साचितिरोप्यथ संबोधनार्थकाः ॥
६ ॥ स्युः प्याट्पाडंग हे है भोः समया निकषा हिरुक् ॥ अत
र्किते तु सहसा स्यात्पुरः पुरतोऽग्रतः ॥७॥ स्वाहा देव हविर्दा

ने श्रौषट् वौषट् वषट् स्वधा ॥ किंचिदीषन्मनागल्पे प्रेत्यामु
त्र भवांतरे ॥८॥ वद्वा यथा तथैवैवं साम्ये हो ही च विस्मये ॥
मौने तु तूष्णीं तूष्णीकं सद्यः सपदि तत्क्षणे ॥९॥ दिष्ट्या समु
पजोषं चेत्यानंदेऽथांतरेंऽतरा ॥ अंतरेण च मध्ये स्युः प्रस
ह्य तु हठार्थकः ॥१०॥ युक्ते द्वे सांप्रतं स्थानेऽभीक्ष्णं शश्व
दनंतरे ॥ अभावे नह्यनो नापि मा स्म मालं च वारणे ॥११॥

१६७

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पक्षांतरे चेद्यदि च तत्वे त्वद्धांजसाद्वयं॥ प्रकाश्ये प्रादुराविःस्या
दोमेवं परमं मते॥१२॥ समंततस्तु परितः सर्वतो विष्वगित्य
पि॥ अकामानुमतौ कामं मसूयोपगमेस्तु च॥१३॥ ननु
च स्याद्विरोधोक्तौ कच्चित्कामप्रवेदने॥ निष्षमं दुष्षमं ग
र्ह्ये यथास्वं तु यथायथं॥१४॥ मृषा मिथ्या च वितथे यथार्थं
तु यथायथं॥ स्युरेवं तु पुनर्वै वेत्यवधारणवाचकाः॥१५॥

प्रागतीतार्थकं नूनमवश्यं निश्चये द्वयं॥ सं वद्वर्षेवरे त्वर्वा
गामेवं स्वयमात्मना॥१६॥ अल्पे नीचैर्महत्युच्चैः प्रायो
भूम्न्यद्रुते शनैः॥ सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेस्तमदर्शने॥
॥१७॥ अस्तिसत्वे रुषोक्तावुमूं प्रश्नेनुनयेत्वपि॥ हुं तर्के
स्यादुषा रात्रेरवसानेन नतौ ॥१८॥ पुनरर्थेंग निंदायां दु
ष्टु सुष्टु प्रशंसने॥ सायं साये प्रगे प्रातः प्रभाते निकषांतिके॥१९॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६२

परुत्परार्यैषमोऽब्दे पूर्वपूर्वतरे यति ।। अद्यात्राह्न्यथपूर्वे
ह्नीत्यादौ पूर्वोत्तरापरात् ।।२०।। तथाधरान्यान्यतरेतरात्पू
र्वेद्युरादयः ।। उभयद्युश्चोभयेद्युः परेत्वह्नि परेद्यवि ।।२१
ह्योगतेनागतेह्नि श्वः परश्वस्तु परेहनि ।। तदा तदानींयु
गपदेकदा सर्वदा सदा ।।२२।। एतर्हि संप्रतीदानीमधुना
सांप्रतं तथा ।। दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः ।।२३।।

६२

इति अव्ययवर्गः ।। सलिंगशास्त्रैः सन्नादिकृततद्धितसमा
सजैः ।। अनुक्तैः संग्रहे लिंगं संकीर्णवदिहोन्नयेत् ।।१।।
लिंगशेषविधिर्व्यापी विशेषैर्यद्यबाधितः ।। स्त्रियामीदू
द्विरामैकाच् सयोनिप्राणिनाम च ।।२।। नाम विद्युन्नि
शावल्लीवीणादिग्भूनदीह्रियां ।। अदंतैर्द्विगुरेकार्थो
न सपात्रयुगादिभिः ।।३।। तल्वृंदेयेनिकट्यत्राः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

डं० द्याग्र ण्वुच

वैरमैथुनिकादिवुन्।। स्त्रीमावादावनि क्तिन् ण्वुल् प्राच्
क्यपपुजिन्नय।।४।। गुणादिषु निरू रीष्य ड्याबुडं० तं च ळ स्थि
रं।। तल्कीडायांप्रहरणं चेन्मोष्ठापाल्लवाण दिक्।।५।। घ
ञोसाक्रियास्यां चेद्दीड पाताहिफा·नुनी।। इयेनंपातांचम
तयातैलंपातास्वघे तिदिक्।।६।। स्त्रीस्यात्काचिन्मणा
न्यादिविविहापचये पदि।। लेकाशेफालिकाटीकाधात

दि

कीपंचिकाटकी।।७।। सिद्धकासारिकाक्ताप्राचिकोल्का
पिपीलिका।। तिंदुकीकुणिकालंगिः सुरंगासूचिटपः मा
।।८।। पिच्छावितंडाकाकिन्यश्चूर्णिः स्थाणीद्रुणीदरन्।।
सातिः कृष्णातथा दीनाझीराजसभापि च।।९।। जं मारंना
तुमधुरापष्टाप्रसंगिकापि च।। वल्लुरी चर्चरी पारी होलाल
लाच सिध्मला।।१०।। ऊक्षाब्जिक्षाघंगंडूषा रघसी चमसी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मसी॥ इति श्री लिंगाद्योपवर्गः॥ पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्या
याः सुरासुराः॥ स्वर्गयागादिमेघाब्धिद्रुकालासिशरारयः॥
१॥ करगंडौ ष्ठदोर्दंतकंठकेशनखस्तनाः॥ अहोहांताः ष्वे
द्वैदारा न्नीनाः प्राणसंख्यकाः॥२॥ श्रीवेष्टाद्याश्च नि
र्यासा असंन्नंता अबाधिताः॥ कशेरुजतुवस्तूनि हि
त्वा तुरुविरामकाः॥३॥ कषणभमरेफांतापधर्दता अ

६४

अजवड्डणक्षोधृ

मी अथ॥ पथनयसटोपांता गोत्राख्याश्चरणाह्वयाः॥४
नाम्न्यकर्तरि भावे च घनज   घु चः॥ कर्तरीमनिजून्नावे
कोघो किः प्रादितोऽन्यतः॥५॥ द्वंद्वेश्वखड्गवावड्ड्यवडवान
समाहृते॥ कांतः सूर्येदुपर्यायपूर्वोपः पूर्वकोपि च॥६॥
चटकश्चानुवाकश्च रल्लुकश्च कुरंगकः॥ पुंरवोन्यूरवसमु
द्रश्च विटपहधटारवटः॥७॥ कोष्ठारघट्ट हहाश्च पिंडगौ

157

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रपि वेडवत् ॥ गंडुः करंडो लगुडो वरंडश्च किणो ध्रु
णः ॥ ८ ॥ हस्तीसीमंतहरितोरोमथोद्गीतबुद्बुदाः ॥ पूरस्तु
रप्रचुरको स्वगोल हिंगुलपुपुला ॥ ९ ॥ वेतालमल्लभल्ली
श्वपुरोडाशोपि पट्टिशकुल्माषोरत्नसस्यैवसकटाहः पल
ल्लहः ॥ १० ॥ इति पुल्लिंगशेषवर्गः ॥ द्विहीनेप्यखारण
पर्णश्वभ्रहितोदकं ॥ शीतोष्णमांसरुधिरमुखाक्षि

६५

द्रविणंबलं ॥ १ ॥ फलहेमशुल्बलोहसुखदुरवशुभा
शुभं ॥ जलपुष्पाणि लवणं व्यंजनान्यनुलेपनं ॥ २ ॥
नयामस्तशालकटुकचापान्तरणलांछने ॥ दावैषि
घमधापसहृदयोदरकाकुदं ॥ ३ ॥ पतनालिरसंगा
र्मद्वारबर्होद्रुमानसत्तु ॥ ध्वांतवाच्यकलिंगस्याद्दपि
नोयस्मपुंज्यते ॥ ४ ॥ ताता दिसंख्यान्यावाउसा

कोटरः

168

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

९६

रम्य घा

निपुंच वत्॥ घ्यक्कमसिसुसन्नतं पदनंतमकर्तरि॥५॥
त्रांतसनोपधं शिष्टं रात्रं प्राक्संख्ययान्वितं॥ पात्राद्यदंतैरे
कार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः॥६॥ द्वंद्वैकत्वाव्ययीभावौ प
थः संख्याव्ययात्परः॥ षष्ठ्याच्छाया बहूनां चेद्विच्छायं
संहतौ सभा॥७॥ शालार्थापिपराराजामनुष्यार्थादरा
जकात्॥ दासीसभं नृपसभं रक्षःसभमिमा दिशः॥८॥
उपज्ञोपक्रमांतश्च तदादित्वप्रकाशने॥ कोपज्ञ कोप ९६

९७

स्त्रीनपुंसयोर्भावक्रिययोष्यञ् कचिच्च वुञ्॥ औचित्य
मौचिती मैत्री मैत्र्यं कुञ् प्रागुदाहृतः॥१॥ षष्ठ्यंतप्राक्
पदाः सेनाछायाशालासुरानिशा॥ स्याद्वा नं श्वानिशं नृसेनं
गोशालमितरे च दिक्॥२॥ आबंतोत्तरपदो द्विगु
श्चापुंसि नश्च लुक्॥ त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रि
तक्षि॥३॥ इति स्त्रीनपुंसकशेषवर्गः॥७॥ त्रिषुपा ९७

169

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्याल्लबाल्हिकं॥ इति नपुंसल्लिंगशेषवर्गः॥ पुंनपुंसकयोः
शेषेर्धर्चपिण्याककंटकाः॥ मोदकस्तंडकः टंकः शाटको
खर्वटोर्बुदः॥१॥ पातकोद्योगचरकतमाल्लामलकानडुः॥
मुस्तं ५ कुष्ठं मुडं सिंधु पुस्त्वेडितं क्षेमकुट्टिमे॥२॥ संगमं शतमा
नार्मशंबलाव्ययतांडवं॥ कवियं कंदकर्पासं पारावारं
युगंधरं॥३॥ यूपं प्रग्रीवपात्रीवयूपे चमसक्कसौ॥

६७

अर्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवं॥४॥ तन्नोक्त
मिह लोकपित्र्येस्यस्तु शेषवत्॥ इति नपुंसकशेषवर्गः॥
स्त्रीपुंसयोरपत्यांतद्विचतुःषट्पदोरगाः॥ जातिभे
दाः पुमाख्याश्च स्त्रीयोगे श्च समाल्लूकः॥१॥ पुनिर्वरा
टकः स्वातिर्वर्णको झाटलिर्मनुः॥ मूषाकृपाटिः कर्क
धुर्मुष्टिः शाटीकुटीकुटी॥२॥ इति स्त्रीलिंगशेषवर्गः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६

स्त्रीनपुंसयोर्नावक्रियपयोष्यभूक चिच्चवृत्॥ औचित्य
मौचितीमैत्रीमैत्र्यंकुशं प्रागुदाहृतः॥१॥षष्ठ्यान्तप्राक्
पदाःसेनाछायाशालासुरानिशा॥स्याद्वा नैश्वानिशं नृसेनं
गोशालमितरेच दिक्॥२॥आबंतोत्तरपदो द्विगु
श्चापुंसि नञ्खलुक्॥त्रिखट्वंच त्रिखट्वीच त्रितक्षंच त्रि
तक्ष्यपि॥३॥इति स्त्रीनपुंसकशेषवर्गः॥७॥त्रिपुपा ६९

चीपुटीवाटीपेटीकुवलदाडिमौ॥१॥इति स्त्रीलिंगशेषवर्गः॥
परंलिंगंस्वप्रधाने द्वंद्वे तत्पुरुषेपि तत्॥अर्थाद्याः प्राद्यलंप्राप्ता
पन्नपूर्वाःपरोपगाः॥१॥तद्धितार्थो द्विगुःसंख्यासर्वनामतदंतकाः॥
बहुव्रीहिरदिङ्नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतिः॥२॥गुणद्रव्यक्रियायो
गोपाधयःपरगामिनः॥कृतःकर्तर्यसंज्ञायां कृत्याःकर्त
रिकर्मणि॥३॥अणाद्यंतास्तेन रक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः॥

175

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६९॥

षट्संज्ञया स्त्रिपुसमायुष्मदस्मतिङव्ययं ॥४॥ परेविरोध
शेषंतुज्ञेयंशिष्टप्रयोगतः॥ इतिलिंगादिसंग्रहवर्गः॥५॥
इत्यमरसिंहकृतौनामलिंगानुशासने॥ कांडस्तृतीयः
सामान्यःसांगएवसमर्थितः॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥
अथंत्रितीयकांडःरौद्रनामाब्दे उत्तरायणेशिशिर ऋ ६९

७०

तौमाघकृष्णद्वादश्यांभौमवासरे [illegible] शार्करखेटकस्थ
निवासिनाकालोपनाम्नाकृष्णस्यात्मजसंतन्नहेनलिखि
तः॥ संवत् १८५७ शाके १७२२ ॥ लेखकपाठकयोः शुभं
भवतु॥ स्वार्थंपरोपकारार्थंचलिखितं॥ छ॥ छ॥
॥श्रीवोजयति॥
शि ७०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इदं पुस्तकं तृतीयकांडसमाप्तिं अगमत् ॥

K K S U LIBRARY
RAMTEK
441 106
M1110
Dist. Nagpur

173

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=27.08.20 16:25
,TRANSFERRED=2020/08/27 at 16:59:28
,PAGES=176
,TYPE=STD
,NAME=S0003557
,Book Name=M-1110-AMARKOSH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection